

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΠΜΣ ΕΦΑΡΜΟΣΜΕΝΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ
ΣΤΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ ΚΑΙ
ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΟΡΓΑΝΙΣΜΩΝ**

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**ΟΙ ΕΠΙΔΡΑΣΕΙΣ COVID-19 ΣΤΟΝ ΤΟΥΡΙΣΜΟ ΣΤΟΝ ΧΩΡΟ ΤΗΣ
ΜΕΣΟΓΕΙΟΥ**

ΤΗΣ

ΖΩΗΣ ΜΟΥΣΙΟΥ

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗ ΥΠΑΛΛΗΛΟΣ ΥΠ. ΠΑΙΔΕΙΑΣ

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ:

ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΜΕΤΑΞΑΣ

ΒΟΛΟΣ 2024

Υπεύθυνη Δήλωση

Βεβαιώνω ότι είμαι συγγραφέας αυτής της διπλωματικής εργασίας και ότι κάθε βοήθεια την οποία είχα για την προετοιμασία της είναι πλήρως αναγνωρισμένη και αναφέρεται στη διπλωματική εργασία. Επίσης έχω αναφέρει τις όποιες πηγές από τις οποίες έκανα χρήση δεδομένων, ιδεών ή λέξεων, είτε αυτές αναφέρονται ακριβώς είτε παραφρασμένες. Επίσης, βεβαιώνω ότι αυτή η πτυχιακή εργασία προετοιμάστηκε από εμένα προσωπικά ειδικά για τις απαιτήσεις του προγράμματος μεταπτυχιακών σπουδών στην Εφαρμοσμένη Οικονομική του Τμήματος Οικονομικών Επιστημών του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας. Βόλος, Ιούνιος 2024.

Ευχαριστίες

Με την ολοκλήρωση της διπλωματικής μεταπτυχιακής εργασίας μου, θα ήθελα να εκφράσω τις θερμές ευχαριστίες μου σε όλους όσοι με βοήθησαν στην εκπόνησή της.

Αισθάνομαι την ανάγκη να ευχαριστήσω θερμά τον επιβλέποντα καθηγητή μου κ. Θεόδωρο Μεταξά για την επιστημονική του καθοδήγηση, τις υποδείξεις και το ενδιαφέρον του. Επίσης, θα ήθελα να ευχαριστήσω τον πρόεδρο του μεταπτυχιακού προγράμματος κ. Ζουμπουλάκη και όλους τους καθηγητές του προγράμματος για την πολύτιμη συμβολή τους στην ολοκλήρωση των σπουδών μου.

Επιπλέον, θα ήθελα να ευχαριστήσω από καρδιάς τον σύντροφό μου και τα τρία μου παιδιά καθώς και την αγαπημένη μου μητέρα, που απεβίωσε πρόσφατα, για την υπομονή τους, την υποστηρικτική στάση τους και την κατανόησή τους καθ' όλη τη διάρκεια των σπουδών μου.

Περιεχόμενα

Περίληψη.....	v
Abstract.....	vi
Εισαγωγή.....	1
1. Εννοιολογικό Πλαίσιο Πανδημίας	6
1.1 Ορισμός Πανδημίας.....	6
1.2 Ιστορική Αναδρομή Πανδημιών.....	9
1.3 Η Πανδημία COVID-19.....	13
2. COVID -19 και Τουρισμός	26
2.1 Διεθνή Δεδομένα.....	26
2.2 Δεδομένα των Μεσογειακών Χωρών.....	32
3. Προφίλ των 5 Επιλεγμένων Χωρών.....	57
3.1 Τουρισμός στις χώρες του Ευρωπαϊκού Νότου.....	57
3.2 Σημαντικότητα του Τουρισμού για τις Επιλεγμένες Χώρες.....	59
4. Μεθοδολογία Έρευνας	62
4.1 Σκοπός εργασίας	62
4.2 Ερευνητικά Ερωτήματα.....	63
4.3 Συγκριτική Μελέτη – Πλεονεκτήματα και Χρήση	63
4.4 Περιορισμοί και Αδυναμίες	66
5. Παρουσίαση Δεδομένων.....	66
6. Συγκριτική Ανάλυση.....	69
7. Τουρισμός την Επόμενη Μέρα	87
Συμπεράσματα	90
Βιβλιογραφία	94

Περίληψη

Εισαγωγή: Η πανδημία COVID-19 έχει αναδειχθεί σε βαθιά παγκόσμια κρίση, διαταράσσοντας τις οικονομίες, τις κοινωνίες και τα μέσα διαβίωσης παγκοσμίως. Μεταξύ των τομέων που έχουν πληγεί βαθύτατα είναι ο τουρισμός, ζωτικής σημασίας οικονομικός μοχλός για πολλές χώρες, ιδίως για εκείνες που βρίσκονται στην περιοχή της Μεσογείου. Καθώς εξελισσόταν η πανδημία, οι κυβερνήσεις εφάρμοσαν ταξιδιωτικούς περιορισμούς, μέτρα αποκλεισμού και υγειονομικά πρωτόκολλα, επηρεάζοντας σημαντικά τις τουριστικές δραστηριότητες.

Σκοπός: Ο σκοπός της διπλωματικής εργασίας είναι να διερευνήσει τις επιπτώσεις της πανδημίας του COVID-19 στον τουρισμό σε πέντε χώρες της Μεσογείου, δηλαδή την Ελλάδα, την Ιταλία, την Ισπανία, την Κύπρο και τη Μάλτα.

Μεθοδολογία: πρόκειται για μια συγκριτική μελέτη, η συλλογή δεδομένων γίνεται από δευτερογενείς πηγές όπως αναφορές τουριστικών οργανισμών, επιστημονικά άρθρα, αναλύσεις αγοράς, κ.λπ. Επιλογή συγκεκριμένων περιόδων πριν, κατά τη διάρκεια και μετά την έξαρση της πανδημίας για σύγκριση και κατηγοριοποίηση Δεδομένων σε τουριστικές αφίξεις, εισόδημα, επιδόσεις των τουριστικών κλάδων, πολιτικές αντίδρασης, κ.λπ.

Αποτελέσματα: Το 2020 υπέστη σημαντικές οικονομικές απώλειες, και η κατάσταση συνεχίζεται και το 2021 με απώλειες και ζημιές. Με την Ισπανία να έχει την μεγαλύτερη επίπτωση

Συμπεράσματα: Είναι εμφανές πως οι κυβερνήσεις, ειδικά αυτές των χωρών της Μεσογείου που εξαρτώνται σημαντικά από τον τουρισμό, δεν είχαν τα αναμενόμενα αποτελέσματα από τις αποφάσεις και τα "ρίσκα" που πήραν τότε. Οι προβλεπόμενες αφίξεις δεν υλοποιήθηκαν, ο ιός συνέχισε να εξαπλώνεται και σημειώθηκαν σημαντικές απώλειες θέσεων εργασίας. Ιδιαίτερα στα νησιωτικά τμήματα των μικρότερων χωρών/οικονομιών όπως Ελλάδα, Κύπρο και Μάλτα, η μείωση της απασχόλησης στον τουριστικό τομέα ήταν ιδιαίτερα έντονη.

Λέξεις – Κλειδιά: Τουρισμός, Μεσογειακές Χώρες, COVID-19, Ελλάδα, Ιταλία, Ισπανία, Μάλτα, Κύπρος

Abstract

Introduction: The COVID-19 pandemic has emerged as a profound global crisis, disrupting economies, societies and livelihoods worldwide. Among the sectors that have been deeply affected is tourism, a vital economic driver for many countries, especially those in the Mediterranean region. As the pandemic progressed, governments implemented travel restrictions, exclusionary measures and health protocols, significantly affecting tourism activities.

Aim: The purpose of this thesis is to investigate the impact of the COVID-19 pandemic on tourism in five Mediterranean countries, namely Greece, Italy, Spain, Cyprus and Malta.

Methodology: this is a comparative study; data collection is done from secondary sources such as reports of tourism organizations, scientific articles, market analyses, etc. Selection of specific periods before, during and after the pandemic outbreak for comparison and categorization of data on tourist arrivals, income, performance of tourism sectors, response policies, etc.

Results: In 2020 it suffered significant financial losses, and the situation continues in 2021 with losses and losses. With Spain having the biggest impact

Conclusions: It is evident that governments, especially those of the Mediterranean countries that are highly dependent on tourism, did not have the expected results from the decisions and "risks" taken at the time. The projected arrivals did not materialise, the virus continued to spread and there were significant job losses. Particularly in the island parts of the smaller countries/economies such as Greece, Cyprus and Malta, the reduction in employment in the tourism sector was particularly pronounced.

Key words: Tourism, Mediterranean Countries, COVID-19, Greece, Italy, Spain, Malta, Cyprus

Εισαγωγή

Η πανδημία του COVID-19 ανέδειξε μια νέα εποχή στον κόσμο του τουρισμού, επιφέροντας ουσιαστικές μεταβολές σε παγκόσμιο επίπεδο. Ο τουρισμός, που πάντοτε αποτελούσε έναν από τους πυλώνες της οικονομίας πολλών χωρών της Μεσογείου, αντιμετωπίζει πλέον προκλήσεις που απαιτούν νέες στρατηγικές και προσαρμογές. Η παρούσα διπλωματική εργασία στοχεύει στην εξέταση της επίδρασης του COVID-19 στον τουρισμό των χωρών της Μεσογείου, με έμφαση σε μια συγκριτική ανάλυση μεταξύ πέντε χωρών της περιοχής. Οι χώρες της Μεσογείου, με τον πλούσιο πολιτισμό, τον πανέμορφο φυσικό και πολιτιστικό τους πλούτο, ανέκαθεν αποτελούσαν προορισμό έλξης για εκατομμύρια ταξιδιώτες ετησίως. Ωστόσο, η έξαρση του COVID-19 επιφέρει σοβαρές ανασταλτικές επιπτώσεις στον τουρισμό της περιοχής, επηρεάζοντας τόσο την κινητικότητα των τουριστών όσο και τη λειτουργία των τουριστικών επιχειρήσεων.

Μέσω μιας συγκριτικής ανάλυσης μεταξύ πέντε επιλεγμένων χωρών (Ελλάδα, Μάλτα, Ισπανία, Ιταλία, Κύπρος) της Μεσογείου, θα εξετάσει τις διαφορές στις επιπτώσεις του COVID-19 στον τουρισμό, τις αντίστοιχες απαντήσεις και πολιτικές που υιοθετήθηκαν από κάθε χώρα για την αντιμετώπιση της κρίσης, καθώς και τις πιθανές προοπτικές ανάκαμψης του τομέα. Μέσα από αυτήν την ανάλυση, στοχεύει όχι μόνο να κατανοήσει το βάθος της επίδρασης του COVID-19 στον τουρισμό της Μεσογείου, αλλά και να προτείνει πιθανές κατευθύνσεις για την ανάκαμψη και τη μελλοντική αντοχή του τομέα απέναντι σε παρόμοιες κρίσεις. Η εν λόγω έρευνα αντιπροσωπεύει μια προσπάθεια να αναδείξει τις προκλήσεις, αλλά και τις ευκαιρίες που προκύπτουν από την κρίση, ενισχύοντας την κατανόηση και την ανάπτυξη του τουριστικού τομέα στην περιοχή της Μεσογείου.

Η πανδημία COVID-19 έχει προκαλέσει χάος στον παγκόσμιο τουρισμό, επηρεάζοντας σημαντικά τις οικονομίες που εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό από αυτόν τον κλάδο, ιδίως τις μεσογειακές χώρες. Με την εξέταση διαφόρων παραγόντων, όπως οι κυβερνητικές αντιδράσεις, οι τουριστικές υποδομές, οι οικονομικές εξαρτήσεις και οι στρατηγικές εμβολιασμού, η μελέτη αυτή αποσκοπεί στην παροχή μιας ολοκληρωμένης κατανόησης των προκλήσεων που αντιμετωπίζουν οι χώρες αυτές και των πιθανών οδών ανάκαμψης.

Η περιοχή της Μεσογείου, γνωστή για τη γραφική ομορφιά της, τα ιστορικά ορόσημα και τους ζωντανούς πολιτισμούς της, αποτελεί εδώ και πολύ καιρό πόλο έλξης για τους τουρίστες παγκοσμίως. Ωστόσο, η εμφάνιση της πανδημίας COVID-19 διατάραξε απότομα το τουριστικό τοπίο, παρουσιάζοντας πρωτοφανείς προκλήσεις για τις οικονομίες των μεσογειακών χωρών. Καθώς οι κυβερνήσεις εφάρμοζαν αυστηρά μέτρα για τον περιορισμό της εξάπλωσης του ιού, οι ταξιδιωτικοί περιορισμοί, το κλείσιμο των συνόρων και τα λουκέτα έφεραν σε αδιέξοδο τις τουριστικές δραστηριότητες.

Ο τουρισμός αποτελεί ζωτική οικονομική κινητήρια δύναμη για πολλές χώρες της Μεσογείου, συμβάλλοντας σημαντικά στην απασχόληση, την ανάπτυξη των υποδομών και τα έσοδα από το συνάλλαγμα. Πριν από την πανδημία, η περιοχή υποδεχόταν εκατομμύρια διεθνείς επισκέπτες ετησίως, που προσελκύνονταν από τις ποικίλες προσφορές της, από ηλιόλουστες παραλίες μέχρι αρχαία ερείπια, από γαστρονομικές απολαύσεις μέχρι ζωντανά φεστιβάλ. Ωστόσο, η ξαφνική εμφάνιση του COVID-19 και η επακόλουθη εφαρμογή ταξιδιωτικών περιορισμών, αποκλεισμών και υγειονομικών πρωτοκόλλων έφεραν τον τουρισμό σε ουσιαστική ακινησία, αποτελώντας μια άνευ προηγουμένου πρόκληση για τον κλάδο και τους ενδιαφερόμενους φορείς του.

Η κατανόηση των επιπτώσεων της πανδημίας στον τουρισμό στη Μεσόγειο είναι υψίστης σημασίας για διάφορους λόγους. Πρώτον, οι εξαρτώμενες από τον τουρισμό οικονομίες της περιοχής αντιμετώπισαν άμεσους οικονομικούς κλυδωνισμούς, με εκτεταμένες απώλειες θέσεων εργασίας, κλείσιμο επιχειρήσεων και μείωση των εσόδων. Δεύτερον, η πανδημία αποκάλυψε τρωτά σημεία στην αλυσίδα εφοδιασμού του τουρισμού, αναδεικνύοντας την ανάγκη για ανθεκτικότητα και προσαρμοστικότητα απέναντι σε εξωτερικούς κλυδωνισμούς. Τρίτον, καθώς ο κόσμος σταδιακά βγαίνει από την κρίση της πανδημίας, υπάρχει επείγουσα ανάγκη να εκτιμηθούν οι μακροπρόθεσμες επιπτώσεις για τη μεσογειακή τουριστική βιομηχανία και να διαμορφωθούν στρατηγικές ανάκαμψης και βιώσιμης ανάπτυξης.

Ο πρωταρχικός στόχος της παρούσας διατριβής είναι να εξετάσει διεξοδικά τις επιπτώσεις του COVID-19 στον τουρισμό στην περιοχή της Μεσογείου. Συγκεκριμένα, η μελέτη αποσκοπεί στο να:

- ✓ Να αξιολογήσει τις άμεσες και μακροπρόθεσμες επιπτώσεις της πανδημίας στις αφίξεις τουριστών, στα έσοδα και στην απασχόληση σε επιλεγμένους προορισμούς της Μεσογείου.
- ✓ Να προσδιορίσει τις βασικές προκλήσεις και τα τρωτά σημεία που εκθέτει η πανδημία στον τομέα του τουρισμού, συμπεριλαμβανομένων των θεμάτων που σχετίζονται με την υγεία και την ασφάλεια, τις υποδομές και το μάρκετινγκ.
- ✓ Να αναλύσει τις στρατηγικές που υιοθέτησαν οι κυβερνήσεις, οι τουριστικές αρχές και οι ενδιαφερόμενοι φορείς του κλάδου για τον μετριασμό των επιπτώσεων της πανδημίας και τη διευκόλυνση της ανάκαμψης.
- ✓ Να διερευνήσει τις πιθανές ευκαιρίες για καινοτομία, διαφοροποίηση και βιώσιμη ανάπτυξη στη μεσογειακή τουριστική βιομηχανία σε μια εποχή μετά την πανδημία.
- ✓ Να παρέχει συστάσεις προς τους υπεύθυνους χάραξης πολιτικής, τους διαχειριστές προορισμών και τους φορείς του κλάδου για την ενίσχυση της ανθεκτικότητας και της ανταγωνιστικότητας του μεσογειακού τουριστικού τομέα ενόψει μελλοντικών κρίσεων.

Η παρούσα διατριβή επικεντρώνεται σε μια επιλεγμένη ομάδα μεσογειακών προορισμών, οι οποίοι επιλέχθηκαν για να αντιπροσωπεύουν την ποικιλομορφία της περιοχής όσον αφορά τη γεωγραφία, τα τουριστικά προϊόντα και την οικονομική διάρθρωση. Η μελέτη χρησιμοποιεί μια προσέγγιση μεικτών μεθόδων, συνδυάζοντας την βιβλιογραφική ανασκόπηση τουριστικών δεδομένων, και την σύγκριση της σχετικής βιβλιογραφίας και εγγράφων, με σκοπό την ανάλυση των αποτελεσμάτων για τις χώρες που τίθενται προς έρευνα. Το χρονικό πλαίσιο της έρευνας εκτείνεται από την έναρξη της πανδημίας COVID-19 στα τέλη του 2019 έως σήμερα, με ιδιαίτερη έμφαση στην κατανόηση της εξελισσόμενης δυναμικής της τουριστικής βιομηχανίας κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου αβεβαιότητας και αναταραχής.

Το υπόλοιπο της δομής της παρούσας διατριβής οργανώνεται ως εξής:

Αρχίζοντας με το πρώτο κεφάλαιο, εστιάζουμε στο εννοιολογικό πλαίσιο της πανδημίας, παρέχοντας έναν ορισμό της πανδημίας και προβαίνοντας σε μια ιστορική αναδρομή σχετικά με πανδημίες παλαιότερα, με έμφαση στην πανδημία του COVID-

19. Αναλύουμε την εξέλιξη της πανδημίας από την εμφάνισή της μέχρι τις επιπτώσεις της στον τουρισμό στις μεσογειακές χώρες, γίνεται μια συνολική ανασκόπηση της βιβλιογραφίας σχετικά με τις επιπτώσεις των πανδημιών και των κρίσεων στον τουριστικό κλάδο, με έμφαση στο μεσογειακό πλαίσιο.

Στο δεύτερο κεφάλαιο, εξετάζουμε τα διεθνή δεδομένα σχετικά με τον COVID-19 και τον τουρισμό, καθώς και τα συγκεκριμένα δεδομένα για τις μεσογειακές χώρες. Το κεφάλαιο αυτό παρέχει μια επισκόπηση της σημασίας του τουρισμού στην περιοχή της Μεσογείου, τονίζοντας τη συμβολή του στην οικονομική ανάπτυξη, τη δημιουργία θέσεων εργασίας και την πολιτιστική διατήρηση. Αναλύουμε τις οικονομικές, κοινωνικές και περιβαλλοντικές επιπτώσεις της πανδημίας στον τομέα του τουρισμού.

Στο τρίτο κεφάλαιο, παρουσιάζουμε το προφίλ των πέντε μεσογειακών χωρών και αναλύουμε τον τουρισμό σε κάθε μία από αυτές, εστιάζοντας στη σημαντικότητα που έχει ο τομέας για την οικονομία και την κοινωνία τους.

Στο τέταρτο κεφάλαιο, εξετάζουμε τη μεθοδολογία της συγκριτικής μελέτης, περιλαμβάνοντας τα ερευνητικά ερωτήματα που θα διερευνηθούν, καθώς και τα πλεονεκτήματα και τα μειονεκτήματα αυτής της προσέγγισης.

Στο πέμπτο κεφάλαιο, παρουσιάζουμε τα δεδομένα που σχετίζονται με τον τουρισμό και την επίδραση του COVID-19 για κάθε μία από τις πέντε μεσογειακές χώρες, βασιζόμενο σε στατιστικά στοιχεία και εκθέσεις του κλάδου, εξετάζει βασικούς δείκτες τουρισμού, όπως οι διεθνείς αφίξεις, τα έσοδα και η κατανομή κατά τομέα στις πέντε υπό μελέτη χώρες.

Στο έκτο κεφάλαιο, πραγματοποιούμε μια συγκριτική ανάλυση των δεδομένων και των επιπτώσεων στον τουρισμό μεταξύ των πέντε μεσογειακών χωρών. Μέσω της συγκριτικής ανάλυσης των τάσεων πριν από την πανδημία και των εξελίξεων μετά το COVID, το κεφάλαιο αυτό αξιολογεί το μέγεθος της διαταραχής, συμπεριλαμβανομένης της μείωσης των τουριστικών αφίξεων, των απωλειών εσόδων και της μετατόπισης θέσεων εργασίας. Διερευνά επίσης τις τομεακές ανισότητες και τους παράγοντες ευπάθειας που επιδείνωσαν την κρίση σε κάθε χώρα. Το κεφάλαιο αυτό εξετάζει τις ποικίλες πολιτικές απαντήσεις που υιοθέτησαν οι μεσογειακές κυβερνήσεις για να αντιμετωπίσουν τις προκλήσεις που έθεσε η COVID-19 στις τουριστικές τους βιομηχανίες. Από το κλείσιμο των συνόρων και τους ταξιδιωτικούς

περιορισμούς έως τα πακέτα οικονομικής βοήθειας και τα μέτρα τόνωσης της οικονομίας, το κεφάλαιο αξιολογεί την αποτελεσματικότητα και την επάρκεια των παρεμβάσεων πολιτικής για τη διατήρηση των τουριστικών επιχειρήσεων, τη διασφάλιση της απασχόλησης και τη στήριξη της ευρύτερης οικονομίας.

Στο έβδομο κεφάλαιο, εξετάζουμε τον τουρισμό μετά την πανδημία και προβλέπουμε πιθανές εξελίξεις και τάσεις στον τομέα. Το κεφάλαιο συνθέτει τα ευρήματα της συγκριτικής ανάλυσης και προσφέρει πληροφορίες σχετικά με τις πιθανές οδούς ανάκαμψης και μακροπρόθεσμης ανθεκτικότητας στους τουριστικούς τομείς των πέντε μεσογειακών χωρών. Συζητείται ο ρόλος των εκστρατειών εμβολιασμού, της διεθνούς συνεργασίας, του μάρκετινγκ προορισμών και των μεταρρυθμίσεων πολιτικής στη διαμόρφωση της μεταπανδημικής πορείας του μεσογειακού τουρισμού, ενώ παράλληλα επισημαίνονται οι αναδυόμενες τάσεις και προκλήσεις στον ορίζοντα.

Τέλος, στο τελευταίο κεφάλαιο, συνοψίζουμε τα ευρήματα της μελέτης και προτείνουμε πιθανές πολιτικές και επιχειρησιακές στρατηγικές για την αντιμετώπιση των επιπτώσεων του COVID-19 στον τουρισμό στις μεσογειακές χώρες.

Συνοψίζοντας, η παρούσα διατριβή προσπαθεί να παράσχει μια ολοκληρωμένη ανάλυση των επιπτώσεων του COVID-19 στον τουρισμό στην περιοχή της Μεσογείου, προσφέροντας πληροφορίες για τις προκλήσεις, τις προσαρμογές και τις ευκαιρίες που αντιμετωπίζει αυτός ο ζωτικός τομέας σε ένα ταχέως μεταβαλλόμενο παγκόσμιο τοπίο. Με την κατανόηση των επιπτώσεων της πανδημίας και τη χάραξη μιας πορείας ανάκαμψης, η τουριστική βιομηχανία της Μεσογείου μπορεί να αναδειχθεί ισχυρότερη, ανθεκτικότερη και καλύτερα εξοπλισμένη για να αντιμετωπίσει τις μελλοντικές αβεβαιότητες.

1. Εννοιολογικό Πλαίσιο Πανδημίας

1.1 Ορισμός Πανδημίας

Στα αρχικά στάδια μιας επιδημίας λοιμώδους νόσου, είναι σημαντικό να προσδιοριστεί εάν το υπεύθυνο παθογόνο μπορεί να προκαλέσει επιδημία ή πανδημία (Thompson, et al., 2016; Jamison, et al., 2018, Adalja, et al., 2019; Tompson et al., 2020). Υπάρχει εκτεταμένη βιβλιογραφία για τον προσδιορισμό της πιθανότητας μιας μεγάλης επιδημίας δεδομένου ενός μικρού πληθυσμού αρχικών μολυσμένων ξενιστών. Η έρευνα αυτή έχει δώσει έναν φυσικό μαθηματικό ορισμό της επιδημίας, με βάση τη διπολική κατανομή των μεγεθών των επιδημιών που δίνουν τα απλά στοχαστικά επιδημιολογικά μοντέλα όταν το R_0 είναι μεγαλύτερο από αλλά όχι κοντά στο ένα. Ο όρος "πανδημία" δεν έχει αντίστοιχο θεωρητικό ορισμό και δεν υπάρχει μαθηματική προσέγγιση συναίνεσης για τον προσδιορισμό της πιθανότητας μιας πανδημίας (Singer, et al., 2021; Tompson, et al., 2020).

Η λέξη "πανδημία" προέρχεται από την ελληνική λέξη *pan* που σημαίνει "όλοι" και *demos* "ο λαός", και η λέξη συνήθως αναφέρεται σε μια εκτεταμένη επιδημία μεταδοτικής ασθένειας σε ολόκληρη τη χώρα ή σε μία ή περισσότερες ηπείρους ταυτόχρονα (Qiu, et al., 2017).

Ο όρος "πανδημία" χρησιμοποιείται εκτενώς και εμφανίζεται σε φράσεις όπως "πανδημική ετοιμότητα" (pandemic preparedness) (Kyoon-achan et al., 2020; Marston et al., 2017), "πανδημική γρίπη" (demic influenza) (Lunelli, et al., 2009; Chowell, et al., 2007) και "πανδημικό δυναμικό" (pandemic potential) (Tompson, et al., 2019; Tompson, 2020). Μια αναζήτηση στο Google Scholar επιστρέφει 96.000 αποτελέσματα που χρησιμοποιούν τον όρο "πανδημία" μόνο για την περίοδο 2023-2024.

Το Λεξικό Επιδημιολογίας της Διεθνούς Ένωσης Επιδημιολογίας (International Epidemiology Association's Dictionary of Epidemiology) ορίζει την πανδημία ως *"μια επιδημία που εκδηλώνεται παγκοσμίως ή σε μια πολύ μεγάλη περιοχή, ξεπερνά τα διεθνή σύνορα και συνήθως προσβάλλει μεγάλο αριθμό ανθρώπων"*. Ειδικότερα, ο ορισμός αυτός κάνει ρητή αναφορά στα εθνικά σύνορα (Singer, et al., 2021).

Αντίθετα, μια πηγή του Παγκόσμιου Οργανισμού Υγείας (ΠΟΥ) κάνει αναφορά στην πανδημία ως *"την παγκόσμια εξάπλωση μιας νέας ασθένειας"* (WHO, 2010). Η χρήση της λέξης "νέα" εδώ είναι διφορούμενη στο πλαίσιο των μολυσματικών ασθενειών. Το HIV/AIDS αναφέρεται συχνά ως παγκόσμια πανδημία, αλλά σίγουρα δεν είναι καινούργιο στην χρονική κλίμακα της εμφάνισης στελεχών γρίπης. Μια μελέτη των Morens και συν. (2009) διαπιστώνει ότι δεν υπάρχουν πολλά κοινά στοιχεία μεταξύ όλων των επιδημιών ασθενειών που αναφέρονται ως πανδημίες, εκτός από το ότι έχουν ευρεία γεωγραφική έκταση.

Αυτού του είδους οι διαφορές μεταξύ των ορισμών της πανδημίας μπορεί συχνά να περνούν απαρατήρητες, αλλά σε ορισμένες περιπτώσεις μπορεί να προκαλέσουν σύγχυση μεταξύ διαφορετικών ενδιαφερομένων (π.χ. μεταξύ επιστημόνων και κυβερνήσεων ή κυβερνήσεων και κοινού), οι οποίοι μπορεί να μην έχουν κοινή κατανόηση του όρου. Το 2009, ο ΠΟΥ κήρυξε πανδημία της γρίπης H1N1, χρησιμοποιώντας κριτήρια σχετικά με τη συχνότητα εμφάνισης και την εξάπλωση του ιού σε διάφορες περιοχές του ΠΟΥ (Doshi, 2011). Τα κριτήρια δεν περιλάμβαναν αναφορά στη νοσηρότητα ή τη θνησιμότητα (Coninx et al., 2009). Το γεγονός αυτό οδήγησε σε κάποια διαμάχη σχετικά με το κατά πόσον η κήρυξη πανδημίας ήταν κατάλληλη, καθώς η κήρυξη ώθησε ορισμένες κυβερνήσεις να οργανώσουν εντατική αντίδραση σε μια επιδημία που είχε ως αποτέλεσμα λιγότερους ετήσιους θανάτους από ό, τι ένα τυπικό στέλεχος εποχικής γρίπης (Coronavirus Disease, 2020; Tompson, et al., 2018).

Οι διεθνείς οργανισμοί υγείας, όπως ο ΠΟΥ, δεν έχουν δώσει επίσημους ορισμούς για τον όρο "πανδημία" και ο ΠΟΥ δεν τον χρησιμοποιεί πλέον ως επίσημο καθεστώς για κάθε ξέσπασμα (Nebhay, et al., 2020). Θα ήταν, ωστόσο, βιαστικό να απορριφθεί η σημασία του όρου για τους λόγους αυτούς. Μολονότι ο ΠΟΥ δεν χρησιμοποιεί πλέον επίσημα τον όρο "πανδημία", ο γενικός διευθυντής του ΠΟΥ επέστησε την προσοχή στη χρήση του όρου μόλις τον Μάρτιο του 2020, για να περιγράψει το καθεστώς της επιδημίας COVID-19 (WHO, 2020). Ο Γενικός Διευθυντής ανέφερε τα *"ανησυχητικά επίπεδα αδράνειας"* ως έναν από τους λόγους χρήσης του όρου, μαζί με την επιφύλαξη ότι *"η περιγραφή της κατάστασης ως πανδημίας δεν αλλάζει την εκτίμηση του ΠΟΥ για την απειλή που θέτει ο ιός αυτός"*. Η χρήση του όρου από τον ΠΟΥ προκάλεσε το ενδιαφέρον του κοινού και έλαβε εκτεταμένη κάλυψη από τον Τύπο. Ο όρος "πανδημία" συνεχίζει σαφώς να είναι

σημαντικός υποδηλώνοντας σοβαρό κίνδυνο κατά τη διάρκεια επιδημιών (Korecki, et al., 2020; Boseley, 2020; Wan, 2020).

Ανεξάρτητα από το βαθμό στον οποίο οι ορισμοί της πανδημίας που χρησιμοποιούνται σήμερα συμφωνούν ή όχι, όλοι έχουν ποιοτικό χαρακτήρα, χρησιμοποιώντας περιγραφές όπως "πολύ μεγάλη περιοχή" και "μεγάλος αριθμός ανθρώπων". Ίσως ως αποτέλεσμα αυτού, πολλές ποσοτικές μελέτες για τις πανδημίες δεν χρησιμοποιούν έναν ποσοτικό ορισμό της πανδημίας, αλλά επικεντρώνονται σε έννοιες που σχετίζονται με την αιτιώδη συνάφεια, όπως η συνεχής μετάδοση ή η εμφάνιση νέων ιών. Άλλοι αντιμετωπίζουν την εξάπλωση ενός παθογόνου σε επίπεδο πανδημίας ως πλαίσιο για τη μελέτη της δυναμικής της μετάδοσης, χωρίς να δίνουν ιδιαίτερη προσοχή στον τρόπο με τον οποίο η δυναμική αυτή μπορεί να οδηγήσει σε πανδημία σε αντίθεση με μια επιδημία ή μια πιο περιορισμένη επιδημία (Singer, et al., 2021).

Το 1666, ο όρος "πανδημία" χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά για να περιγράψει μια ασθένεια που εξαπλώνεται συνεχώς σε μια χώρα. Οι λέξεις επιδημία και πανδημία χρησιμοποιήθηκαν ευρέως και συχνά εναλλακτικά σε πολλά κοινωνικά και ιατρικά πλαίσια κατά τη διάρκεια του 17^{ου} και 18^{ου} αιώνα. Ωστόσο, καθώς η ορολογία εξελίχθηκε με την πάροδο του χρόνου, προέκυψαν νέες έννοιες. Οι όροι ενδημική, επιδημία, επιδημία και πανδημία εκφράζουν πόσο συχνή και γεωγραφικά εκτεταμένη είναι μια ασθένεια τώρα σε σύγκριση με παλαιότερα. Δεν χρησιμοποιούνται αποκλειστικά για την περιγραφή λοιμώξεων - χρησιμοποιούνται επίσης για την περιγραφή μη λοιμωδών καταστάσεων, όπως ο καρκίνος και η υπέρταση. Για να γίνει διάκριση μεταξύ αυτών των όρων, μια ενδημική ασθένεια επηρεάζει έναν πληθυσμό στην ίδια περιοχή, η οποία μπορεί να είναι μια πόλη, μια χώρα ή ακόμη και μια ήπειρος. Ως επιδημία ορίζεται η απρόβλεπτη αύξηση του αριθμού των ατόμων που παρουσιάζουν ένα πρόβλημα υγείας ή η εμφάνιση κρουσμάτων σε μια νέα τοποθεσία. Επιδημία είναι μια επιδημία ασθένειας που εξαπλώνεται σε μεγαλύτερη γεωγραφική περιοχή από την αναμενόμενη ενδημικότητά της. Πανδημία είναι μια επιδημία που επεκτείνεται σε περισσότερες από μία ηπείρους (Sampath, et al., 2021).

1.2 Ιστορική Αναδρομή Πανδημιών

Η μετάβαση από τις κοινωνίες των κυνηγών - συλλεκτών στις αγροτικές κοινωνίες ευνόησε την εξάπλωση των μολυσματικών ασθενειών στον ανθρώπινο πληθυσμό. Οι διευρυμένες συναλλαγές μεταξύ των κοινοτήτων αύξησαν τις αλληλεπιδράσεις μεταξύ ανθρώπων και ζώων και διευκόλυναν τη μετάδοση ζωνοοσογόνων παθογόνων. Στη συνέχεια, οι διευρυμένες πόλεις, οι εκτεταμένες εμπορικές επικράτειες, τα αυξημένα ταξίδια καθώς και οι επιπτώσεις στα οικοσυστήματα λόγω του αυξημένου ανθρώπινου πληθυσμού αύξησαν την εμφάνιση και εξάπλωση μολυσματικών ασθενειών που οδήγησαν σε υψηλότερους κινδύνους για ξεσπάσματα, επιδημίες και ακόμη και πανδημίες (Lindahl and Grace, 2015).

Μια αναδυόμενη λοίμωξη εμφανίζεται πρόσφατα σε έναν πληθυσμό ή εξαπλώνεται σε μια νέα γεωγραφική περιοχή. Η ζωνοοσογόνος μετάδοση παθογόνων μικροοργανισμών από τα ζώα στον άνθρωπο είναι ένας κεντρικός μηχανισμός με τον οποίο οι αναδυόμενες λοιμώξεις έχουν πλήξει τους ανθρώπους σε όλη τη διάρκεια της ιστορίας. Η πιθανότητα μετάδοσης παθογόνων μικροοργανισμών από διαφορετικά είδη αυξήθηκε δραματικά με την αύξηση των αλληλεπιδράσεων με τα ζώα μέσω του κυνηγιού, της κτηνοτροφίας, του εμπορίου τροφίμων με βάση τα ζώα, των υγρών αγορών ή του εμπορίου εξωτικών κατοικίδιων ζώων. Η διαδικασία μετάδοσης παθογόνων μικροοργανισμών μεταξύ των ειδών περιλαμβάνει 5 διαφορετικά στάδια (Piret and Boivin, 2021).

- 1) το παθογόνο μολύνει αποκλειστικά τα ζώα υπό φυσικές συνθήκες,
- 2) το παθογόνο εξελίσσεται έτσι ώστε να μπορεί να μεταδοθεί στον άνθρωπο, αλλά χωρίς συνεχή μετάδοση από άνθρωπο σε άνθρωπο,
- 3) το παθογόνο υφίσταται μόνο μερικούς κύκλους δευτερογενούς μετάδοσης μεταξύ ανθρώπων,
- 4) η ασθένεια υπάρχει στα ζώα, αλλά συμβαίνουν μεγάλες ακολουθίες δευτερογενούς μετάδοσης από άνθρωπο σε άνθρωπο χωρίς τη συμμετοχή ζωικών ξενιστών και
- 5) η ασθένεια εμφανίζεται αποκλειστικά στον άνθρωπο.

Τα είδη ζώων που φιλοξενούν το παθογόνο, η φύση της αλληλεπίδρασης του ανθρώπου με το ζώο αυτό και η συχνότητα αυτών των αλληλεπιδράσεων πιθανόν να

διαμορφώνουν τον κίνδυνο ζωνοσογόνου μετάδοσης. Επιπλέον, οι χρήσεις γης και οι κλιματικές αλλαγές προτείνεται να διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στη μετάδοση παθογόνων μικροοργανισμών από τα άγρια ζώα στον άνθρωπο (El-Sayed and Kamel, 2020; White and Razgour, 2020). Συνεπώς, υπάρχει ανάγκη εφαρμογής προγραμμάτων επιτήρησης για την ταχεία ανίχνευση της εμφάνισης παθογόνων μικροοργανισμών με πιθανότητα ζωνοσογόνου μετάδοσης στη διεπιφάνεια ζώου-ανθρώπου.

Οι κλιματικές αλλαγές επηρεάζουν επίσης τη μετάδοση παθογόνων μικροοργανισμών (π.χ. δάγκειος πυρετός, Chikungunya, Zika, ιαπωνική εγκεφαλίτιδα, ιοί του Δυτικού Νείλου, *Borrelia burgdorferi*), επεκτείνοντας τα ενδιαιτήματα διαφόρων κοινών φορέων ζωνοσόων που μεταφέρουν ασθένειες (π.χ. κουνούπια *Aedes albopictus*, τσιμπούρια) (Caminade et al., 2019). Η εμφάνιση παθογόνων που μεταδίδονται με διαβιβαστές σε μη ενδημικές περιοχές οδηγεί συχνά σε εκρηκτικές επιδημίες. Η χρήση γης λόγω της αύξησης του ανθρωπίνου πληθυσμού επηρεάζει επίσης την κατανομή των φορέων που μεταφέρουν ασθένειες (Kilpatrick and Randolph, 2012). Ο έλεγχος των ζωνοσογόνων παθογόνων που μεταδίδονται με διαβιβαστές απαιτεί συνήθως τον έλεγχο των διαβιβαστών για την αντιστροφή των παραγόντων μετάδοσης.

Επιπλέον, η εξάπλωση διαφόρων μολυσματικών ασθενειών (π.χ. φυματίωση, ελονοσία, χολέρα) σε εκτεταμένες γεωγραφικές περιοχές δημιουργεί πλέον ανησυχίες για την υγεία σημαντικού μέρους του πληθυσμού. Οι ασθένειες αυτές παρουσιάζουν ευρύτερη εξάπλωση ως αποτέλεσμα της απόκτησης ανθεκτικότητας στα φάρμακα, της ανοχής των κουνουπιών-φορέων στα εντομοκτόνα, της κακής υγιεινής, της χρήσης γης και των κλιματικών αλλαγών, καθώς και της αύξησης της ανθρώπινης κινητικότητας και των ταξιδιών. Επιπλέον, αναφέρθηκαν επίσης κρούσματα χολέρας σε περιοχές όπου σημειώθηκαν φυσικές καταστροφές, όπως σεισμοί και πλημμύρες. Θα πρέπει επίσης να εφαρμοστούν προγράμματα επιτήρησης για τον έλεγχο της εξάπλωσης αυτών των παθογόνων μικροοργανισμών από ενδημικές σε μη ενδημικές περιοχές (Piret and Boivin, 2021).

Τέλος, οι μολυσματικοί παράγοντες (π.χ. *Bacillus anthracis*, *Yersinia pestis*, ιός *variola*) θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν ως βιολογικά όπλα και, επομένως, να αποτελέσουν απειλή για την ανθρωπότητα (Oliveira et al., 2020). Τα όπλα αυτά βασίζονται σε φυσικούς μικροοργανισμούς ή σε μικροοργανισμούς που έχουν

τροποποιηθεί ώστε να είναι πιο ιογενείς, ιδιαίτερα μεταδοτικοί ή ανθεκτικοί στη θεραπεία (Narayanan et al., 2018). Η απελευθέρωση αυτών των βιολογικών όπλων αποσκοπεί στην πρόκληση ασθενειών στον άνθρωπο ή ακόμη και στο θάνατο. Ως εκ τούτου, οι κυβερνήσεις θα πρέπει να καταρτίσουν σχέδια ετοιμότητας για βιολογικό πόλεμο, βιοτρομοκρατία και βιοέγκλημα για την προστασία του πληθυσμού.

Παρά τις πολλές προόδους που έχουν σημειωθεί στην επιστήμη από την πρώτη πανδημία της ιστορίας (πανούκλα), σύμφωνα με τον Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας (ΠΟΥ), μέχρι τις 22 Ιανουαρίου 2022, έχουν αναφερθεί περισσότεροι από 126 εκατομμύρια θάνατοι στην ηπειρωτική Ευρώπη και περισσότεροι από 124 εκατομμύρια θάνατοι στην Αμερική λόγω της πανδημίας του κορονοϊού (Piret and Boivin, 2021; Hamel, 2015; Huremović, 2019; . York, 2020). Αυτά τα στατιστικά στοιχεία αποτελούν προειδοποίηση για την ανθρωπότητα ότι οι πανδημίες αναπτύσσονται ταχύτερα από την επιστήμη. Οι στατιστικές δείχνουν ότι κατά τη διάρκεια των τεσσάρων ετών του αμερικανικού εμφυλίου πολέμου (1861-1865), αναφέρθηκαν περίπου 620.000 θύματα, γεγονός που δείχνει ότι οι πανδημίες υπέστησαν ακόμη περισσότερες απώλειες από τους πολέμους (Neill, 2022).

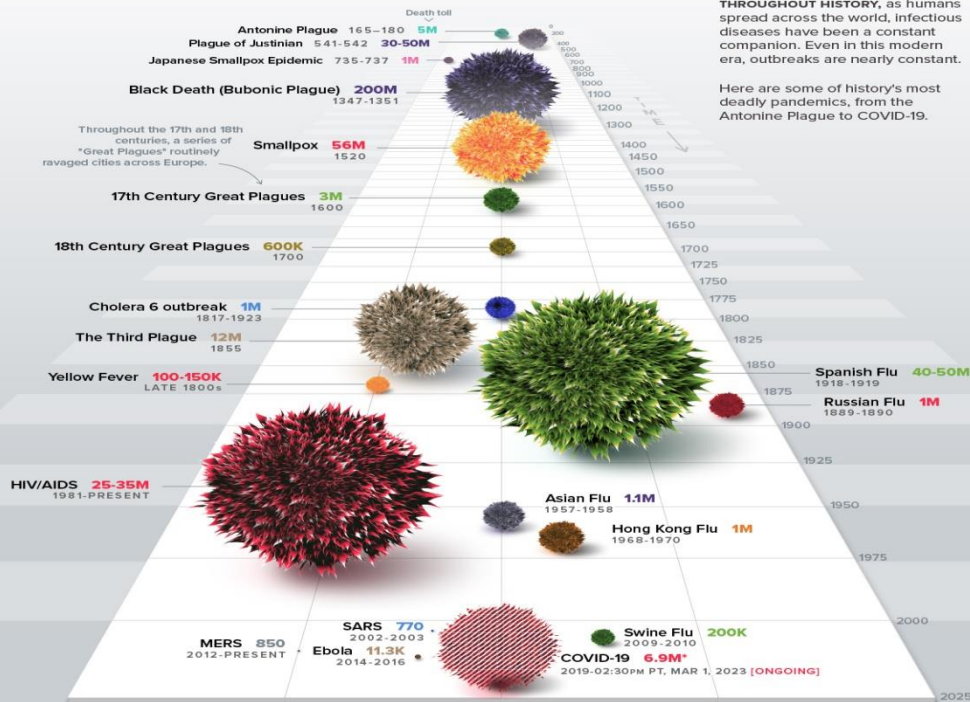
Όσο πιο πολιτισμένοι γίνονταν οι άνθρωποι - με μεγαλύτερες πόλεις, πιο μακρινές εμπορικές διαδρομές και αυξημένη επαφή με διαφορετικούς πληθυσμούς ανθρώπων, ζώων και οικοσυστημάτων - τόσο πιο πιθανό ήταν να εμφανιστούν πανδημίες.

HISTORY OF PANDEMICS

PAN-DEM-IC (of a disease) prevalent over a whole country or the world.

THROUGHOUT HISTORY, as humans spread across the world, infectious diseases have been a constant companion. Even in this modern era, outbreaks are nearly constant.

Here are some of history's most deadly pandemics, from the Antonine Plague to COVID-19.

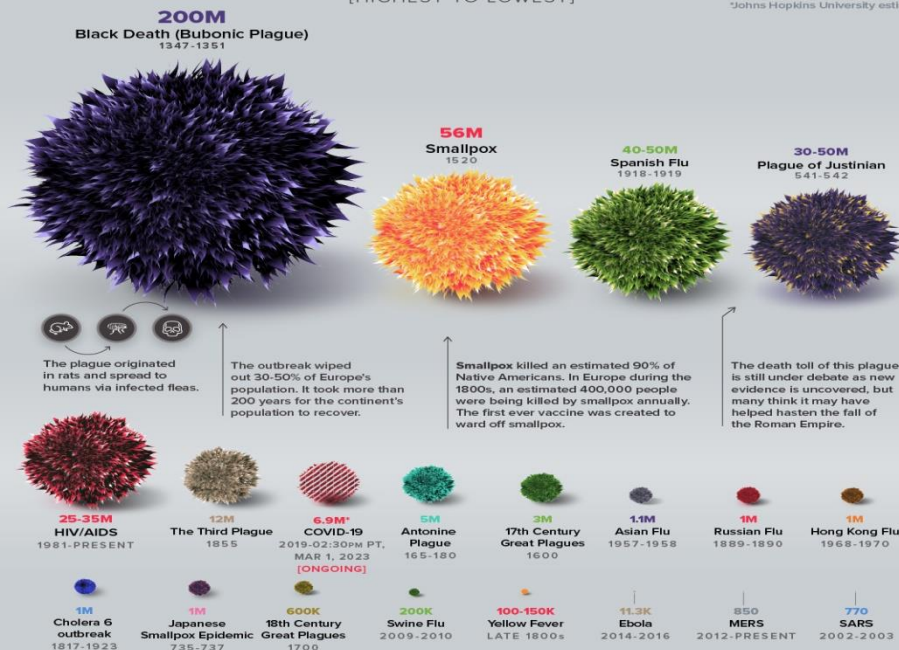

WHO officially declared COVID-19 a pandemic on Mar 11, 2020.

It is hard to calculate and forecast the impact of COVID-19 because the disease is new to medicine, and data is still coming in.

*Johns Hopkins University estimates

DEATH TOLL [HIGHEST TO LOWEST]

The plague originated in rats and spread to humans via infected fleas.

The outbreak wiped out 30-50% of Europe's population. It took more than 200 years for the continent's population to recover.

Smallpox killed an estimated 90% of Native Americans. In Europe during the 1800s, an estimated 400,000 people were being killed by smallpox annually. The first ever vaccine was created to ward off smallpox.

The death toll of this plague is still under debate as new evidence is uncovered, but many think it may have helped hasten the fall of the Roman Empire.

*Johns Hopkins University estimates

Sources: CDC, WHO, BBC, Wikipedia, Historical records, Encyclopedia Britannica, Johns Hopkins University

VISUAL CAPITALIST

Facebook YouTube Instagram Twitter LinkedIn

COLLABORATORS RESEARCH WRITING: ROCK LUPIN, TARA RUDNEY DESIGN: HANSON SCHULZ ART DIRECTION: HANSON SCHULZ

Εικόνα 1: Χρονολόγιο ιστορικών πανδημιών

Ακολουθούν μερικές από τις σημαντικότερες πανδημίες που έχουν εμφανιστεί με την πάροδο του χρόνου:

Πίνακας 1: Κατάλογος μερικών από τις πανδημίες που εκδηλώθηκαν κατά τη διάρκεια της ιστορίας

Πανδημία	Χρονική περίοδος	Περιοχή εμφάνισης	Παθογόνο	Φορέας	Αριθμός θανάτων
Αθηναϊκή πανούκλα (πανώλη) (Athenian Plague)	430-26 Π.Χ.	Αιθιοπία	Άγνωστο	Άγνωστος	Άγνωστο
Πανούκλα (πανώλη) του Αντωνίνης (Antonine Plague)	165-180	Ιράκ	ιός Variola	Άνθρωποι	5 εκατομμύρια
Ιουστινιάνεια πανούκλα (πανώλη) (Justinian Plague)	541-543	Αίγυπτος	Yersinia pestis	Ψύλλοι που σχετίζονται με τρωκτικά	30-50 εκατομμύρια
Μαύρος Θάνατος (Black death)	1347-1351	Κεντρική Ασία	Yersinia pestis	Ψύλλοι που σχετίζονται με τρωκτικά	200 εκατομμύρια
Οι επτά πανδημίες χολέρας (The Seven Cholera Pandemics)	1817-σήμερα	Ινδία	Vibrio cholerae	Μολυσμένο νερό	40 εκατομμύρια
Ισπανική γρίπη (Spanish Flu)	1918-1919	ΗΠΑ	Γρίπη A (H1N1)		50 εκατομμύρια
Ασιατική γρίπη (Asian Flu)	1957-1958	Κίνα	Γρίπη A (H2N2)		>1 εκατομμύριο
Γρίπη του Χονγκ Κονγκ (Hong Kong Flu)	1968	Κίνα	Γρίπη A (H3N2)		1-4 εκατομμύρια
HIV/AIDS	1981-σήμερα	Κεντρική Αφρική	HIV		36 εκατομμύρια
Κορονοϊός του σοβαρού οξέος αναπνευστικού συνδρόμου (Severe acute respiratory syndrome coronavirus)	2002-2003	Κίνα	Σοβαρό οξύ αναπνευστικό σύνδρομο coronavirus	Νυχτερίδες	774
Γρίπη των χοίρων (Swine Flu)	2009-2010	Μεξικό	Γρίπη A (H1N1)		148000-249000
Έμπολα (Ebola)	2014-2016	Κεντρική Αφρική	Ιός Έμπολα	Άγνωστος	11000
COVID-19	2019- Ιούλιος 2021 (σε εξέλιξη)	Κίνα	SARS-Cov-2	Άγνωστος	>4 εκατομμύρια (σε εξέλιξη)

Πηγή: Sampath et al., 2021

Αθηναϊκή πανούκλα

Τα συμπτώματα της αθηναϊκής πανώλης του 430 π.Χ. ήταν εξάνθημα, πονοκέφαλος και επιπεφυκίτιδα, τα οποία εξελίχθηκαν σε κοιλιακές κράμπες και αιμόπτυση, οδηγώντας τελικά σε θάνατο σε 7-8 ημέρες σε πολλές περιπτώσεις. Ο ακριβής αριθμός δεν είναι διαθέσιμος, αλλά εκτιμάται ότι η πανούκλα σκότωσε περίπου το 25% των Αθηναίων και των κατοίκων των γύρω περιοχών. Ο πολεμικός συνωστισμός πιστεύεται ότι ήταν ένας από τους σημαντικούς παράγοντες. Το φάσμα των αναφερόμενων συμπτωμάτων είναι τόσο ευρύ που πολλές μολυσματικές ασθένειες θα μπορούσαν να έχουν προκαλέσει αυτό το ξέσπασμα. Η ασθένεια που προκάλεσε αυτό το ξέσπασμα παραμένει άγνωστη (Sampath, et al., 2021).

Πανώλη Αντωνίνης

Η πανούκλα Αντωνίνης συνέβη μεταξύ 165 και 180 μ.Χ. Τα στρατεύματα έφεραν την ασθένεια από τις ανατολικές εκστρατείες τους στο σημερινό Ιράκ, η οποία τελικά εξαπλώθηκε σε ολόκληρη τη ρωμαϊκή αυτοκρατορία μέχρι τη δυτική Γερμανία. Ο Μάρκος Αυρήλιος, αυτοκράτορας εκείνη την εποχή, είναι ένας από τους 5 εκατομμύρια εκτιμώμενους θανάτους κατά τη διάρκεια της πανδημίας. Τα συμπτώματα όπως περιγράφονται από τον Γαληνό περιλάμβαναν εξανθήματα, αιμορραγικές φλύκταινες, αιματηρή διάρροια, πυρετό και μερικές φορές αιμόπτυση. Οι Littman και Cunha κατέληξαν αργότερα μετά από έρευνα στο συμπέρασμα ότι επρόκειτο πιθανώς για ευλογιά. Αποδεκατίζοντας το 33% της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, η πανώλη των Αντωνίνων δεν περιορίστηκε σε μια γεωγραφική περιοχή, καθώς η αυτοκρατορία διέθετε ένα εκτεταμένο πολιτικό δίκτυο που συνδεόταν με πολλές διαφορετικές περιοχές σε μεγάλη έκταση (Sáez, 2016).

Ιουστινιάνεια πανούκλα

Η πανούκλα του Ιουστινιανού, που ονομάστηκε έτσι από τον βυζαντινό αυτοκράτορα εκείνης της περιόδου, έπληξε τη Μεσόγειο το 541 μ.Χ. (Sabbatani et al., 2012). Τα συμπτώματα ήταν εκείνα της λοίμωξης που προκαλείται από την *Yersinia pestis*: πυρετός, βήχας και δύσπνοια στην πνευμονική πανώλη και βουβωνικές ή μασχαλιαίες φουσκάλες στη βουβωνική πανώλη. Ορισμένα θύματα παρουσίασαν παραισθήσεις που ακολουθήθηκαν από πυρετό, κόπωση. Μερικές

φορές ο πονόλαιμος ή η διάρροια ήταν τα αρχικά συμπτώματα. Μεταδιδόταν από μολυσμένους αρουραίους στον άνθρωπο μέσω δαγκωμάτων ψύλλων, ενώ η μετάδοση από άνθρωπο σε άνθρωπο διέδωσε επίσης την ασθένεια. Η πανούκλα του Ιουστινιανού εκτιμάται ότι σκότωσε το 60% του μεσογειακού κόσμου (Smith, 1996). Το DNA που εξήχθη από τον οδοντικό πολφό λειψάνων από ταφικούς λάκκους εκείνης της περιόδου επιβεβαίωσε ότι αυτή η πανδημία προκλήθηκε από την *Yersinia pestis*.

Μαύρος Θάνατος

Ο Μαύρος Θάνατος, γνωστός και ως πανούκλα, ήταν μια πανδημία βουβωνικής πανώλης που εκδηλώθηκε από το 1346 έως το 1353 στην Ευρώπη, την Ασία και την Αφρική. Θεωρείται η πιο θανατηφόρα πανδημία που έχει καταγραφεί στην ιστορία της ανθρωπότητας με αριθμό νεκρών περίπου 200 εκατομμύρια ανθρώπους. Ορισμένες εκτιμήσεις αναφέρουν ότι κατάφερε να σκοτώσει έως και το 60% του πληθυσμού της Ευρώπης (Goodich, 2006). Οι γιατροί εκείνης της εποχής απέδιδαν την ασθένεια στο μιάσμα: τη διαφθορά του αέρα. Μετά από δεκαετίες ερευνών από διάφορα άτομα και οργανισμούς, η Επιτροπή Έρευνας για την Ινδική Πανούκλα που ιδρύθηκε το 1905 διαπίστωσε ότι υπήρχε συσχέτιση μεταξύ της πανούκλας και των νεκρών αρουραίων γύρω από το ανθρώπινο περιβάλλον και ότι ο φορέας ήταν ο ψύλλος των αρουραίων. Υπάρχουν τρεις κλινικοί τύποι πανώλης: η βουβωνική πανώλη, όπου ο ασθενής υποφέρει από αιφνίδια έναρξη υψηλού πυρετού - η σηπτική πανώλη, όπου ο ασθενής έχει συντριπτική σηψαιμία και γάγγραινα της μύτης, των αυτιών και των άκρων λόγω διάχυτης ενδοαγγειακής πήξης - και στη συνέχεια η πνευμονική πανώλη, η οποία εξαπλώνεται μέσω αερολυμάτων και προκαλεί αιμόπτυση και θάνατο. Κατά μέσο όρο, οι ασθενείς πέθαιναν σε 7-10 ημέρες μόλις η νόσος έφτανε στο αποκορύφωμά της (Glatter and Finkelman, 2021).

Οι επτά πανδημίες χολέρας

Η πρώτη πανδημία χολέρας, γνωστή και ως ασιατική χολέρα, ξεκίνησε το 1817. Ξεκίνησε από την Ινδία και επεκτάθηκε στο Νεπάλ, την Ινδονησία, την Κίνα, την Ιαπωνία, τη Μέση Ανατολή και τμήματα της Ρωσίας. Ακολούθησαν άλλες έξι πανδημίες, οι οποίες συνέβησαν την περίοδο μεταξύ 1827 και 1923 και εξαπλώθηκαν

σε διάφορες ηπείρους, συμπεριλαμβανομένης της Ευρώπης και των Ηνωμένων Πολιτειών. Οι πρώτες έξι πανδημίες μεταδόθηκαν από τον κλασικό βιότυπο της ορομάδας O1 του *Vibrio cholerae* μέσω μολυσμένου νερού. Η έβδομη πανδημία χολέρας, η οποία βρίσκεται ακόμη σε εξέλιξη, ξεκίνησε το 1961. Ξεκίνησε από την Ινδονησία και εξαπλώθηκε σε περισσότερες ηπείρους και χώρες από ό, τι οι προηγούμενες έξι πανδημίες, ενώ στη συνέχεια έγινε ενδημική σε αρκετές περιοχές του κόσμου. Μεταδίδεται από το στέλεχος του βιοτύπου El Tor του *Vibrio cholerae* μέσω μολυσμένου νερού και εξακολουθεί να προκαλεί κρούσματα σε όλο τον κόσμο, το τελευταίο από τα οποία συνέβη στη Σομαλία τον Μάρτιο του 2021. Υπολογίζεται ότι οι πρώτες έξι πανδημίες χολέρας στοίχισαν περίπου 1 εκατομμύριο ζωές. Η έβδομη πανδημία χολέρας εκτιμάται ότι προκαλεί περίπου 2,86 εκατομμύρια κρούσματα χολέρας παγκοσμίως κάθε χρόνο και από αυτά πεθαίνουν περίπου 95.000 κάθε χρόνο. Περίπου 1,3 δισεκατομμύρια άνθρωποι διατρέχουν σήμερα κίνδυνο μόλυνσης από χολέρα (Chowdhury, et al., 2017; Hu, et al., 2016; Lippi et al., 2020; Piret and Boivin, 2020; Ramamurthy et al., 2019).

Ισπανική γρίπη

Αυτή η θανατηφόρα πανδημία γρίπης ξεκίνησε από το Κάνσας και εξαπλώθηκε λόγω της μετακίνησης των στρατευμάτων. Κατέδειξε τη σημασία των νοσηλευτών στην υγειονομική περίθαλψη, ενώ δεν υπήρχαν αντιικά ή θεραπεία για να χορηγηθούν. Μια γρίπη H1N1 πτηνογενούς προέλευσης προκάλεσε την ισπανική γρίπη του 1918 και είχε υψηλή θνησιμότητα για τα νεαρά άτομα, γεγονός που ήταν μοναδικό χαρακτηριστικό για αυτή την πανδημία λόγω της ισχυρής αντίδρασης κυτταροκινικής καταιγίδας στον ιό. Επίσης, υπάρχουν στοιχεία που υποδηλώνουν ότι υπήρχε κάποια προστασία σε άτομα ηλικίας άνω των 30 ετών λόγω μιας παρόμοιας παραλλαγής που εξαπλώθηκε κατά τη διάρκεια της πανδημίας της "ρωσικής γρίπης" το 1889. Παρεμβάσεις όπως η καραντίνα και η προσωπική υγιεινή ήταν ο βασικός πυλώνας της πρόληψης, καθώς δεν είχε αναπτυχθεί ακόμη εμβόλιο. Η πανδημία σκότωσε αρκετούς νέους ανθρώπους ώστε να μειωθεί το μέσο προσδόκιμο ζωής στις ΗΠΑ κατά 12 χρόνια. Η ήπια νόσος συνδεόταν με συμπτώματα του ανώτερου αναπνευστικού συστήματος όπως πονόλαιμος, βήχας, φαρυγγίτιδα, πυρετός, μυαλγία και κατάπωση. Η επίσταξη παρατηρήθηκε επίσης τόσο στις ήπιες όσο και στις σοβαρές περιπτώσεις. Η σοβαρή νόσος χαρακτηριζόταν από αναπνευστική

δυσχέρεια, κυάνωση και πνευμονικό οίδημα. Σε θανατηφόρες περιπτώσεις παρατηρήθηκε βρογχοπνευμονία και ARDS (1918 Pandemic, 2019; Jester, et al., 2019).

Ασιατική γρίπη

Ξεκινώντας από την Κίνα το πρώτο τρίμηνο του 1957, ο ιός της γρίπης H2N2, ο οποίος προήλθε από στέλεχος γρίπης των πτηνών, εξαπλώθηκε στις Ηνωμένες Πολιτείες, την Αγγλία και τη Σκωτία μέσα σε λίγους μήνες [26]. Η αντιγονική παρέκκλιση που προκάλεσε τη δημιουργία του υπότυπου H2N2 της γρίπης Α θα προκαλούσε αργότερα περιοδικές επιδημίες (Rogers, 2020). Όπως συμβαίνει συνήθως με τις λοιμώξεις από τη γρίπη, οι ασθενείς παρουσίαζαν πυρετό, ρίγη ή μυαλγία. Μέχρι να επιλυθεί τον Απρίλιο του 1958, είχε στοιχίσει πάνω από 1 εκατομμύριο ζωές παγκοσμίως (Honigsbaum, 2020).

Γρίπη του Χονγκ Κονγκ

Λόγω μιας άλλης αντιγονικής παρέκκλισης, εμφανίστηκε ο ιός της γρίπης H3N2, ο οποίος περιείχε δύο γονίδια από έναν ιό της γρίπης των πτηνών και το N2 από τον παράγοντα της πανδημίας του 1957 (1968 Pandemic, 2021). Αν και προκάλεσε ηπιότερη νόσο σε σύγκριση με την ασιατική γρίπη, ο ιός ήταν εξαιρετικά μεταδοτικός. Τον Ιούλιο του 1968, προήλθε από το Χονγκ Κονγκ και γρήγορα διαδόθηκε σε άλλα μέρη του πλανήτη, ξεκινώντας από τις Ηνωμένες Πολιτείες. Ο κύριος παράγοντας που επηρέασε την ταχύτητα της εξάπλωσης ήταν οι βετεράνοι που επέστρεφαν από τον πόλεμο του Βιετνάμ. Το ποσοστό θνησιμότητας, παρά το γεγονός ότι ήταν συνολικά χαμηλότερο, ήταν υψηλότερο μεταξύ του νεότερου πληθυσμού (Saunders-Hastings and Krewski, 2016). Συνολικά, προκάλεσε περίπου ένα έως τέσσερα εκατομμύρια θανάτους παγκοσμίως (Rogers, 2020).

HIV/AIDS

Ο ιός της ανθρώπινης ανοσοανεπάρκειας (HIV) έχει καταφέρει να σκοτώσει 36 εκατομμύρια ανθρώπους, ενώ ο σημερινός επιπολασμός του ανέρχεται σε περίπου 36 εκατομμύρια παγκοσμίως. Αν και ελέγχεται με συνεχή αντιρετροϊκή αγωγή, η πλήρης ίαση του HIV είναι πολύ απίθανη, καθώς ο "ασθενής του Βερολίνου"

θεραπεύτηκε από τον HIV μετά από χορήγηση εντατικής χημειοθεραπείας, ολικής ακτινοβολίας σώματος και μεταμόσχευση μυελού των οστών από ομοζυγωτικό δότη 32CCR5. Συμπεραίνεται ότι η εξάλειψη των κυττάρων που εκφράζουν τον CCR5 είναι μία από τις βάσεις της πλήρους ίασης (Ananworanich and Mellors, 2015). Θα απαιτηθεί επιδημιολογική και παγκόσμια παρέμβαση στη δημόσια υγεία για τον τερματισμό της πανδημίας του HIV. Από το 2014, το UNAIDS εξέδωσε τον στόχο 90-90-90 για τη θεραπεία του HIV, που σημαίνει ότι το 90% των μολυσμένων θα πρέπει να διαγνωστεί η λοίμωξη, το 90% των διαγνωσμένων να λάβουν ART και το 90% των ατόμων που λαμβάνουν θεραπεία θα πρέπει να επιτύχουν καταστολή του ιού (Eisinger and Fauci, 2018). Αν και ως επί το πλείστον ασυμπτωματικοί, το 40%-90% των προσβεβλημένων μπορεί να παρουσιάσουν οξύ ρετροϊκό σύνδρομο, το οποίο εμφανίζεται 2-6 εβδομάδες μετά την έκθεση στον HIV-1 και περιλαμβάνει πυρετό, απώλεια βάρους, κόπωση, πονόλαιμο, λεμφαδενοπάθεια, μυαλγία, ναυτία, πονοκέφαλο και διάρροια. Μπορούν να παρατηρηθούν πολλά άλλα μη ειδικά ευρήματα/εμφανίσεις, όπως θρομβοπενία, λευκοπενία, ασηπτική μηνιγγίτιδα, νόσος που μοιάζει με μονοπυρήνωση και ευκαιριακές λοιμώξεις.

Σοβαρό οξύ αναπνευστικό σύνδρομο

Ο κορονοϊός του σοβαρού οξέος αναπνευστικού συνδρόμου (SARS-CoV), ο οποίος ανήκει στο γένος Coronavirus της οικογένειας Coronaviridae, προκάλεσε μια παγκόσμια επιδημία που διήρκεσε από το 2002 έως το 2003. SARS σημαίνει σοβαρό οξύ αναπνευστικό σύνδρομο, το οποίο ήταν η συχνότερη αιτία θανάτου στην ασθένεια αυτή. Η επιδημία αυτή ξεκίνησε από την επαρχία Γκουανγκντόνγκ στην Κίνα και επεκτάθηκε σε 29 χώρες της Βόρειας Αμερικής, της Νότιας Αμερικής, της Ευρώπης και της Ασίας. Οι ενδιάμεσοι ξενιστές της ήταν νυχτερίδες, φοινικόπτερο και σκύλοι ρακούν. Ο απολογισμός των θανάτων της ήταν μόλις 774 θάνατοι. Επτά μήνες μετά την πρώτη εμφάνισή του τον Νοέμβριο του 2002, η πανδημία SARS κηρύχθηκε λήξασα τον Ιούλιο του 2003 λόγω των αξιοσημείωτων παγκόσμιων προσπαθειών για την ταυτοποίηση του ιού, την απομόνωση των κρουσμάτων και την ανίχνευση των επαφών (Piret and Boivin, 2021; Ramamurthy, et al., 2019).

Γρίπη των χοίρων

Η γρίπη των χοίρων του 2009 επηρέασε γρήγορα το 1/10 του πληθυσμού, αλλά δεν ήταν εξίσου θανατηφόρα. Ωστόσο, διέθετε τον ίδιο χαρακτήρα με την ισπανική γρίπη, σκοτώνοντας δυσανάλογα τους νέους λόγω της ισχυρής ανοσολογικής αντίδρασης. Ο αριθμός των ανθρώπων που έχασαν τη ζωή τους ήταν περίπου 150000 έως 25000. Ονομάστηκε "πανδημία" λόγω του συναγερμού που δημιουργήθηκε από τους διεθνείς οργανισμούς υγείας, δυσανάλογου με το αποτέλεσμα της πανδημίας (Huremonici, 2019). Προκληθείσα από τον ιό της γρίπης H1N1, που εμφανίστηκε στο Μεξικό, η γρίπη των χοίρων επηρέασε κυρίως εφήβους και νεαρούς ενήλικες. Ο ιός εξαπλώθηκε σε 122 χώρες σε 6 εβδομάδες λόγω του παγκόσμιου εμπορίου και των ταξιδιών και είχε τρία κύματα την άνοιξη, το καλοκαίρι και το φθινόπωρο (Akin and Gözel, 2020). Οι ασθενείς υπέφεραν από υψηλό πυρετό, βήχα, πονόλαιμο, μυαλγία, δύσπνοια και μερικές φορές εμετό και διάρροια. Η συνήθης αιτία θανάτου σε σοβαρές περιπτώσεις ήταν η αναπνευστική ανεπάρκεια (Umakanthan, et al., 2020).

Έμπολα

Η πανδημία της νόσου του ιού Έμπολα (EVD), η οποία εκδηλώνεται με αιμορραγικό πυρετό, εμφανίστηκε στη Γουινέα το 2013. Προσέβαλε 28000 άτομα και σκότωσε 11000 άτομα. Πολλοί εργαζόμενοι στον τομέα της υγειονομικής περίθαλψης που προσφέρθηκαν εθελοντικά να περιθάλψουν ασθενείς με EVD υπέκυψαν επίσης στην ασθένεια αυτή. Η νόσος παρουσιάζεται ως ένα μη ειδικό ιογενές σύνδρομο απότομης έναρξης με συμπτώματα όπως υψηλός πυρετός, μυαλγία και κόπωση. Ακολουθούν εμετός και διάρροια, που οδηγούν σε αφυδάτωση και υποογκαιμία. Σε σοβαρές περιπτώσεις, ο ασθενής παίρνει στροφή προς το χειρότερο και παρουσιάζει γαστρεντερική αιμορραγία και αιμορραγία του βλεννογόνου. Η αιτία θανάτου είναι συνήθως το υποογκαιμικό/αιμορραγικό σοκ (Malvy et al., 2019).

Ασθένεια του κοροναϊού 19

Προκαλείται από τον κοροναϊό του σοβαρού οξέος αναπνευστικού συνδρόμου 2 (SARS-COV2), τα συμπτώματα της νόσου 19 του κοροναϊού (COVID-19) περιλαμβάνουν πυρετό, κόπωση, παραγωγικό βήχα, δύσπνοια, πονοκέφαλο, ανοσμία,

δυσγευσία και πονόλαιμο. Σοβαρές περιπτώσεις παρουσιάζουν επιπλοκές όπως ARDS, αναπνευστική ανεπάρκεια, καρδιακή ανεπάρκεια και σηπτικό σοκ (Tu et al., 2020; Singh, et al., 2019; Menon, et al., 2021; Singh, et al., 2021; Rathore, et al., 2021). Το πρώτο κρούσμα αναφέρθηκε στον ΠΟΥ από το Wuhan στις 31 Δεκεμβρίου 2019 και κηρύχθηκε ως παγκόσμια πανδημία στις 11 Μαρτίου 2020 (Umakanthan, et al., 2020; Shah et al., 2020; Singh et al., 2020, 2021; Bansal, et al., 2020). Ο ιός πιστεύεται ότι προέρχεται από την επαρχία Wuhan της Κίνας. Τα αρχικά αναφερθέντα κρούσματα θεωρούνται ότι προέρχονται από ζωνοοσογόνο πηγή την αγορά θαλασσινών Huanan που πουλάει φίδια, νυχτερίδες και άλλα άγρια ζώα (Umakanthan, et al., 2020). Παρόλο που η επίδραση διαφόρων τύπων φαρμάκων ή καταστάσεων στη διαδικασία της νόσου είναι άγνωστη, δεν υπάρχει ακόμη κάποια αποτελεσματική θεραπεία που να συνιστάται από τις αρχές (Bansal, et al., 2021; Singh et al., 2021). Η μετάδοση του ιού είναι ευρέως αποδεκτό ότι γίνεται μέσω σταγονιδίων που αποβάλλονται με το φτέρνισμα, τον βήχα και την ομιλία. Μπορεί επίσης να βρεθεί σε σωματικά υγρά όπως το αίμα, το σπέρμα και οι οφθαλμικές εκκρίσεις. Τα ευρήματα υποδηλώνουν μετάδοση μέσω του αέρα (Novelli, et al., 2020). Σε παγκόσμιο επίπεδο, από τον Ιούλιο του 2021, έχουν αναφερθεί στον ΠΟΥ >190 εκατομμύρια επιβεβαιωμένα κρούσματα COVID-19, συμπεριλαμβανομένων >4 εκατομμυρίων θανάτων. Από τον Ιούλιο του 2021, συνολικά >860 εκατομμύρια άνθρωποι έχουν λάβει το εμβόλιο COVID-19 (WHO Coronavirus (COVID-19) Dashboard, 2021).

1.3 Η Πανδημία COVID-19

Η πανδημία COVID-19 αποτελεί τη μεγαλύτερη κρίση μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, η οποία έχει θέσει σε δραματική δοκιμασία την ανθρώπινη κοινωνία (Al-Omouh et al. 2020; Chakraborty and Maity 2020). Ως υγειονομική κρίση και απειλή, η πανδημία COVID-19 έχει επηρεάσει δραματικά τις κοινωνίες, τις οικονομίες και τους εύλωτους πληθυσμούς παγκοσμίως (Kithiia et al. 2020). Η πανδημία έχει επηρεάσει περισσότερες από 100 χώρες, με αποτέλεσμα εκατομμύρια αναφερόμενους θανάτους (Wassler and Talarico 2021; Yang et al. 2020). Την άνοιξη του 2020 ένα δισεκατομμύριο άτομα βρίσκονταν είτε σε αποκλεισμό είτε σε καραντίνα (Wassler and Talarico 2021). Μέχρι τον Νοέμβριο του 2022, είχαν

αναφερθεί πάνω από 630 εκατομμύρια επιβεβαιωμένα κρούσματα και πάνω από 6,5 εκατομμύρια θάνατοι σε παγκόσμιο επίπεδο (WHO 2021). Σύμφωνα με τον Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας (ΠΟΥ), η Αμερική, η Ευρώπη και η Νοτιοανατολική Ασία είχαν τα περισσότερα επιβεβαιωμένα κρούσματα COVID-19 στον κόσμο (WHO 2021).

Είναι σαφές ότι πολλές πτυχές της ανθρώπινης ζωής έχουν διαταραχθεί υπό αυτές τις συνθήκες. Η πανδημία COVID-19 επέβαλε τεράστιες δυσκολίες στην υγεία, την οικονομία, το περιβάλλον και την κοινωνία παγκοσμίως (Chakraborty and Maity 2020). Εν τω μεταξύ, οι μακροχρόνιες απαγορεύσεις και οι περιορισμοί, γνωστά ως αποτελεσματικά μέτρα για τον περιορισμό της εξάπλωσης του ιού, έχουν εντείνει ορισμένες από τις συνέπειες της πανδημίας (Brady and Wilder-Smith 2021; Mofijur et al. 2020). Οι συνέπειες αυτές έχουν εκδηλωθεί πιο έντονα στον κοινωνικό τομέα (Motamed-Jahromi and Kaveh 2021). Διαταραχή και χάος στην κοινωνική ζωή και τα μέσα διαβίωσης (Agarwal 2021; Paul et al. 2021) και σημαντική μείωση της ποιότητας και του δυναμισμού βασικών κοινωνικών δεικτών, όπως η κινητικότητα (Kim and Kwan, 2022), το κοινωνικό κεφάλαιο (Pitas and Ehmer 2020; Elgar et al, 2021), η εκπαίδευση (Pokhrel and Chhetri 2021; Chaturvedi et al. 2021), και μια ανησυχητική εντατικοποίηση της ανισότητας και της κοινωνικής ευπάθειας (Kim and Bostwick 2020; Robinson et al. 2021) είναι μεταξύ των σημαντικότερων συνεπειών. Ως αποτέλεσμα, οι δείκτες κοινωνικού βιοπορισμού και ανθρώπινης συνύπαρξης έχουν επηρεαστεί σοβαρά κατά τη διάρκεια της πανδημίας (Laurencin και McClinton 2020; Van Dorn κ.ά. 2020).

Διεθνώς καταγράφεται σημαντικός όγκος βιβλιογραφίας που επικεντρώνεται στις διάφορες συνέπειες της πανδημίας COVID-19 σε διάφορους τομείς.

Γεωργία

Η ανθεκτικότητα του γεωργικού τομέα δοκιμάστηκε από την επιδημία COVID-19. Η παγκόσμια κατάρρευση της ζήτησης από ξενοδοχεία και εστιατόρια οδήγησε σε πτώση των τιμών των γεωργικών προϊόντων κατά 20%. Οι χώρες σε όλο τον κόσμο έχουν επιβάλει μια σειρά προστατευτικών μέτρων για να περιορίσουν την εκθετικά αυξανόμενη εξάπλωση. Σε αυτά περιλαμβάνονται η κοινωνική αποστασιοποίηση, η αποφυγή περιττών ταξιδιών και η απαγόρευση των

συναθροίσεων. Οι συμβουλές για αυτοαπομόνωση μετά από επαφή με ύποπτους φορείς του ιού είναι πιθανό να επηρεάσουν τον αριθμό των διαθέσιμων επιθεωρητών και του προσωπικού παράδοσης που είναι κρίσιμο για τη διασφάλιση της επαλήθευσης και της μεταφοράς των προϊόντων. Αυτό θα έχει έντονες επιπτώσεις για τα ευπαθή προϊόντα όπως το κρέας και τα λαχανικά. Επιπλέον, οι αγορές προχώρησαν ένα βήμα παραπέρα, κλείνοντας τις ενδοσυνεδριακές συναλλαγές, γεγονός που επηρέασε τη δυνατότητα ανταλλαγής εμπορευμάτων. Το Χρηματιστήριο Εμπορευμάτων του Σικάγο είναι ένα πρόσφατο παράδειγμα. Οι "αγορές πανικού" περιπλέκουν περαιτέρω τις ελλείψεις πέρα από τα ράφια των σούπερ μάρκετ. Η Αμερικανική Κτηνιατρική Ένωση (AVMA) εξέφρασε την ανησυχία της για τα χαμηλά επίπεδα φαρμακευτικών προϊόντων για ζώα από διάφορους μεγάλους προμηθευτές φαρμάκων (Nicola et al., 2020).

Πετρέλαιο

Κατά τη διάρκεια της συνεδρίασης του Οργανισμού Πετρελαιοεξαγωγικών Κρατών (ΟΠΕΚ) στη Βιέννη στις 6 Μαρτίου, η άρνηση της Ρωσίας να μειώσει την παραγωγή πετρελαίου προκάλεσε την αντίδραση της Σαουδικής Αραβίας με έκτακτες εκπτώσεις προς τους αγοραστές και την απειλή να αντλήσει περισσότερο αργό. Η Σαουδική Αραβία, που θεωρείται de facto ηγέτης του ΟΠΕΚ, αύξησε την παροχή πετρελαίου κατά 25% σε σύγκριση με τον Φεβρουάριο - ανεβάζοντας τον όγκο παραγωγής σε πρωτοφανές επίπεδο. Αυτό προκάλεσε την πιο απότομη κατάρρευση της τιμής σε μία ημέρα που έχει παρατηρηθεί εδώ και σχεδόν 30 χρόνια - Στις 23 Μαρτίου, το αργό πετρέλαιο τύπου Brent έπεσε κατά 24% από τα 34 δολάρια/βαρέλι και διαμορφώθηκε στα 25,70 δολάρια. Αν και η επιβράδυνση του αριθμού των θανάτων που σχετίζονται με το COVID προκάλεσε κάποια σταθεροποίηση των τιμών του πετρελαίου, εξακολουθεί να υπάρχει μεγάλη αβεβαιότητα.

Με φόντο μια επιδημία ιού που ήδη μειώνει τη ζήτηση για πετρέλαιο, αυτός ο πόλεμος των τιμών του πετρελαίου προβλέπεται να έχει σοβαρές επιπτώσεις στην παγκόσμια οικονομία. Σε πιο συνηθισμένους καιρούς, το φθηνό πετρέλαιο μπορεί να λειτουργούσε ως πλεονέκτημα για τις οικονομίες. Ωστόσο, η εξοικονόμηση βενζίνης είναι απίθανο να κατευθυνθεί σε περισσότερες δαπάνες, καθώς οι πληθυσμοί έχουν λάβει οδηγίες για κοινωνική αποστασιοποίηση και η εργατική τάξη είναι αβέβαιη για

την εργασιακή ασφάλεια. Επιπλέον, η όποια αύξηση της καταναλωτικής δραστηριότητας είναι πιθανό να αντισταθμιστεί από τη ζημία που προκαλείται στους πληθυσμούς που εξαρτώνται από τα έσοδα από άλλες μορφές ενέργειας, όπως το σχιστολιθικό αέριο. Η οικονομική μοντελοποίηση από το Κέντρο Χρηματοδότησης και Επενδύσεων για το Κλίμα του Imperial College πρότεινε "μερίσματα άνθρακα". Ένας φόρος 50 λιρών ανά τόνο CO₂ θα μπορούσε να διοχετευθεί στα νοικοκυριά του Ηνωμένου Βασιλείου προκειμένου να τονωθούν οι καταναλωτικές δαπάνες, διατηρώντας παράλληλα τις τιμές του πετρελαίου στο ίδιο επίπεδο με τον Φεβρουάριο του 2020. Ωστόσο, αυτό εξαρτάται από τις αναταράξεις μεταξύ της Σαουδικής Αραβίας και της Ρωσίας, επομένως δεν θα πρέπει να θεωρείται βιώσιμο μακροπρόθεσμα (Nicola et al., 2020).

Μεταποιητική Βιομηχανία

Μια έρευνα που διεξήχθη από τη Βρετανική Ομοσπονδία Πλαστικών (BPF) διερεύνησε τον αντίκτυπο που έχει το COVID-19 στις μεταποιητικές επιχειρήσεις στο Ηνωμένο Βασίλειο (UK). Πάνω από το 80% των ερωτηθέντων προέβλεψε μείωση του κύκλου εργασιών κατά τα επόμενα 2 τρίμηνα, ενώ το 98% παραδέχτηκε την ανησυχία του για τις αρνητικές επιπτώσεις της πανδημίας στις επιχειρηματικές δραστηριότητες. Τα ζητήματα εισαγωγών και οι ελλείψεις προσωπικού ξεχώρισαν ως οι βασικές ανησυχίες των επιχειρήσεων λόγω της διατάραξης των αλυσίδων εφοδιασμού και των πολιτικών αυτοαπομόνωσης. Πράγματι, για πολλούς ρόλους σε μια μεταποιητική εταιρεία, η "εργασία από το σπίτι" δεν αποτελεί βιώσιμη επιλογή. Καθώς το Ηνωμένο Βασίλειο υιοθετεί παρόμοια μέτρα προστασίας με τον υπόλοιπο κόσμο και λόγω της παγκόσμιας επικάλυψης των αλυσίδων εφοδιασμού, μπορούμε να περιμένουμε ότι αυτές οι ανησυχίες θα υπερβούν τα σύνορα. Η χημική βιομηχανία προβλέπεται να μειώσει την παγκόσμια παραγωγή της κατά 1,2%, η χειρότερη ανάπτυξη για τον τομέα από το οικονομικό κραχ του 2008. Μεγάλες εταιρείες παραγωγής χημικών προϊόντων, όπως η BASF, οι οποίες βρίσκονταν στη διαδικασία αναβάθμισης της παραγωγής στην Κίνα, αναγκάστηκαν να καθυστερήσουν τις δραστηριότητές τους, συμβάλλοντας στην επιβράδυνση της προβλεπόμενης ανάπτυξης (Nicola et al., 2020).

Εκπαίδευση

Το COVID-19 έχει επηρεάσει όλα τα επίπεδα του εκπαιδευτικού συστήματος, από την προσχολική έως την τριτοβάθμια εκπαίδευση. Διαφορετικές χώρες έχουν εισαγάγει διάφορες πολιτικές, από το πλήρες κλείσιμο στη Γερμανία και την Ιταλία έως το στοχευμένο κλείσιμο στο Ηνωμένο Βασίλειο για όλα τα σχολεία εκτός από τα παιδιά των εργαζομένων σε βασικές βιομηχανίες. Επιπλέον, περισσότερες από 100 χώρες έχουν επιβάλει το εθνικό κλείσιμο των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων. Η UNESCO εκτιμά ότι σχεδόν 900 εκατομμύρια μαθητές έχουν επηρεαστεί από το κλείσιμο εκπαιδευτικών ιδρυμάτων (Nicola et al., 2020).

Χρηματο-οικονομικός κλάδος

Το COVID-19 επηρέασε κοινότητες, επιχειρήσεις και οργανισμούς παγκοσμίως, επηρεάζοντας ακούσια τις χρηματοπιστωτικές αγορές και την παγκόσμια οικονομία. Οι ασυντόνιστες κυβερνητικές αντιδράσεις και τα λουκέτα οδήγησαν σε διαταραχή της αλυσίδας εφοδιασμού. Στην Κίνα, οι περιορισμοί κλειδώματος μείωσαν σημαντικά την παραγωγή αγαθών από τα εργοστάσια, ενώ οι πολιτικές καραντίνας και αυτοαπομόνωσης μείωσαν την κατανάλωση, τη ζήτηση και τη χρήση προϊόντων και υπηρεσιών. Καθώς το COVID-19 έχει προχωρήσει να επηρεάσει τον υπόλοιπο κόσμο, η Κίνα θα αρχίσει να ανακάμπτει ταχύτερα από τις υπόλοιπες χώρες, ενισχύοντας την εμπορική διαπραγματευτική της δύναμη έναντι των ΗΠΑ. Στην πραγματικότητα, οι κινεζικές εταιρείες θα είναι σε πλεονεκτική θέση για να αποκτήσουν τις αντίστοιχες δυτικές, οι οποίες εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό και θα επηρεαστούν αναπόφευκτα από το χρηματιστήριο (Nicola et al., 2020).

Υγειονομική Περίθαλψη και Φαρμακευτική Βιομηχανία

Η πανδημία COVID-19 προκάλεσε μια άνευ προηγουμένου πρόκληση για τα συστήματα υγειονομικής περίθαλψης παγκοσμίως. Ειδικότερα, ο κίνδυνος για τους εργαζόμενους στον τομέα της υγειονομικής περίθαλψης αποτελεί ένα από τα μεγαλύτερα τρωτά σημεία των συστημάτων υγειονομικής περίθαλψης παγκοσμίως. Λαμβάνοντας υπόψη ότι οι περισσότεροι εργαζόμενοι στον τομέα της υγειονομικής περίθαλψης δεν είναι σε θέση να εργαστούν εξ αποστάσεως, είναι επιτακτική ανάγκη οι στρατηγικές που περιλαμβάνουν την έγκαιρη ανάπτυξη ικών εξετάσεων για

ασυμπτωματικό ή/και προσωπικό υγειονομικής περίθαλψης πρώτης γραμμής [60]. Οι υψηλές δαπάνες υγειονομικής περίθαλψης, οι ελλείψεις προστατευτικού εξοπλισμού, συμπεριλαμβανομένων των προσωπίδων N95, και ο χαμηλός αριθμός κλινών και αναπνευστήρων ΜΕΘ έχουν τελικά αποκαλύψει αδυναμίες στην παροχή φροντίδας των ασθενών. Στις ΗΠΑ, υπάρχει ανησυχία σχετικά με τα ανασφάλιστα άτομα, τα οποία μπορεί να εργάζονται σε θέσεις εργασίας που τους προδιαθέτουν σε ιογενή λοίμωξη, γεγονός που μπορεί να οδηγήσει σε σημαντικές οικονομικές συνέπειες σε περίπτωση ασθένειας (Nicola et al., 2020).

Φιλοξενία, Τουρισμός και Αεροπλοΐα

Ο κλάδος της φιλοξενίας και της ταξιδιωτικής βιομηχανίας έχει ίσως πληγεί περισσότερο, με τους ωρομίσθιους εργαζόμενους να αντιμετωπίζουν δυνητικά καταστροφικές δυσκολίες. Η Marriott International (περίπου 174.000 εργαζόμενοι) είναι έτοιμη να θέσει δεκάδες χιλιάδες εργαζόμενους σε αργία. Η Hilton Worldwide ενημέρωσε επίσης τους δανειστές της στις 5 Μαρτίου 2020 ότι θα δανειστεί προληπτικά 1,75 δισ. δολάρια στο πλαίσιο ενός ανακυκλούμενου δανείου για να διατηρήσει χρήματα και να διατηρήσει την ευελιξία της "υπό το πρίσμα της αβεβαιότητας στις παγκόσμιες αγορές" (Nicola et al., 2020). Ο κλάδος του τουρισμού και τα δεδομένα που κατεγράφησαν θα αναλυθούν στην συνέχεια σε ξεχωριστό κεφάλαιο.

2. COVID -19 και Τουρισμός

2.1 Διεθνή Δεδομένα

Τα διεθνή στοιχεία για τον τουρισμό και το COVID-19, κατά τα πρώτα στάδια της πανδημίας το 2020, η τουριστική βιομηχανία γνώρισε σοβαρή ύφεση παγκοσμίως λόγω των ταξιδιωτικών περιορισμών, των αποκλεισμών και των ανησυχιών σχετικά με τον ιό. Πολλές χώρες έκλεισαν τα σύνορά τους στους διεθνείς ταξιδιώτες, οδηγώντας σε απότομη μείωση των αφίξεων και των εσόδων από τον τουρισμό.

Καθώς η κατάσταση εξελισσόταν και οι χώρες άρχισαν να εφαρμόζουν μέτρα για τον έλεγχο της εξάπλωσης του ιού, ορισμένοι προορισμοί άνοιξαν προσεκτικά ξανά για τον τουρισμό, συχνά με αυστηρά πρωτόκολλα υγείας και ασφάλειας. Ωστόσο, η ανάκαμψη της τουριστικής βιομηχανίας ήταν άνιση, με ορισμένες περιοχές και τομείς να βιώνουν ταχύτερη ανάκαμψη από άλλες.

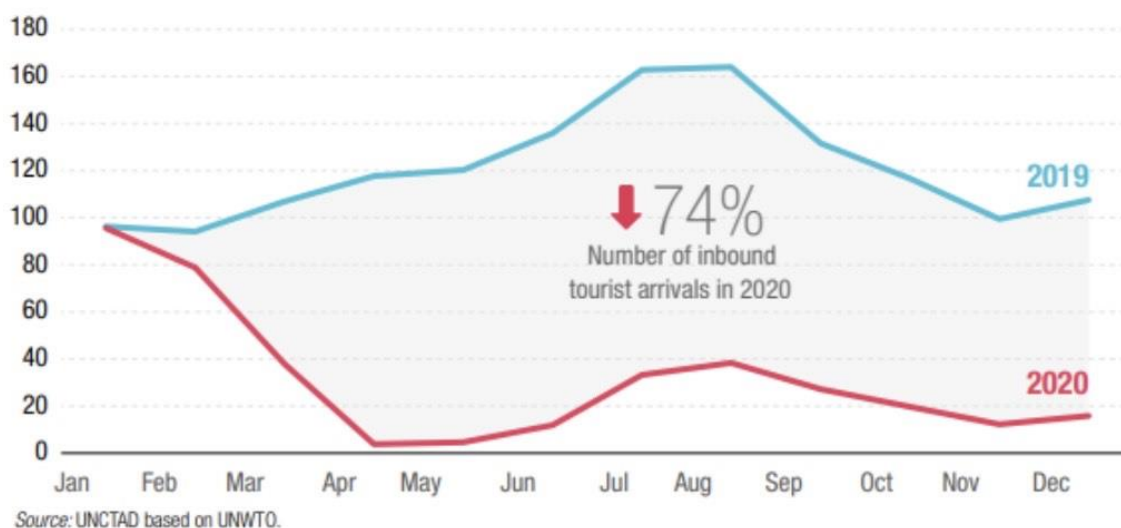
Οι βασικές μετρήσεις που πρέπει να ληφθούν υπόψη κατά την ανάλυση των διεθνών δεδομένων για τον τουρισμό και το COVID-19 περιλαμβάνουν:

- **Αφίξεις:** Ο αριθμός των διεθνών τουριστών που επισκέπτονται έναν προορισμό.
- **Έσοδα:** Το εισόδημα που παράγεται από τις τουριστικές δραστηριότητες, συμπεριλαμβανομένης της διαμονής, των μεταφορών και των αξιοθέατων.
- **Απασχόληση:** Ο αριθμός των θέσεων εργασίας που υποστηρίζονται από την τουριστική βιομηχανία.
- **Τομεακός αντίκτυπος:** Πώς έχουν επηρεαστεί διάφορα τμήματα της τουριστικής βιομηχανίας, όπως η φιλοξενία, οι αερομεταφορές και τα αξιοθέατα.
- **Κυβερνητικές αντιδράσεις:** Πολιτικές που εφαρμόστηκαν από τις κυβερνήσεις για τη στήριξη του τουριστικού τομέα κατά τη διάρκεια της πανδημίας, όπως οικονομική βοήθεια και εκστρατείες μάρκετινγκ.

Οι πηγές για διεθνή δεδομένα σχετικά με τον τουρισμό και το COVID-19 περιλαμβάνουν κυβερνητικούς οργανισμούς, διεθνείς οργανισμούς όπως ο Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού (UNWTO), ενώσεις του κλάδου και εταιρείες ερευνών.

Η παγκόσμια οικονομία υπέστη απώλειες πάνω από 4 τρισεκατομμύρια δολάρια λόγω των επιπτώσεων της πανδημίας COVID-19 στον τουρισμό, σύμφωνα με έκθεση που δημοσιεύθηκε από τη Διάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών για το Εμπόριο και την Ανάπτυξη (UNCTAD), σε συνεργασία με τον Παγκόσμιο Οργανισμό Τουρισμού του ΟΗΕ (UNWTO). Το 2020, όπως επιβεβαιώνεται από την Εικόνα 1, ο διεθνής τουρισμός και οι συναφείς τομείς υπέστησαν εκτιμώμενη απώλεια 2,4 τρισεκατομμυρίων δολαρίων λόγω της απότομης πτώσης των διεθνών τουριστικών αφίξεων, με την έκθεση να προειδοποιεί ότι μια παρόμοια απώλεια είναι πιθανή και φέτος. Η ανάκαμψη του τουριστικού τομέα θα εξαρτηθεί σε μεγάλο βαθμό από την πορεία των εμβολιασμών κατά του COVID-19 παγκοσμίως, σύμφωνα με την έκθεση.

Figure 1 | International tourist arrivals (in thousands)

Εικόνα 1: Διεθνής αριθμός εισερχόμενων τουριστών το 2020

Η Isabelle Durant, η αναπληρώτρια γενική γραμματέας της UNCTAD, τόνισε την ανάγκη για μια παγκόσμια προσπάθεια εμβολιασμού, με στόχο την προστασία των εργαζομένων, την ανακούφιση των αρνητικών κοινωνικών επιπτώσεων και τη λήψη στρατηγικών αποφάσεων για τον τουρισμό, λαμβάνοντας υπόψη τις πιθανές διαρθρωτικές αλλαγές.

Από την άλλη, ο Zurab Pololikashvili, γενικός γραμματέας του UNWTO, επεσήμανε ότι ο τουρισμός αποτελεί σημαντική πηγή εισοδήματος για εκατομμύρια ανθρώπους και υπογράμμισε τη σημασία της προώθησης του εμβολιασμού για την προστασία των κοινοτήτων και την ασφαλή επανεκκίνηση του τομέα, ενισχύοντας

έτσι τη δημιουργία θέσεων εργασίας και την ανάπτυξη πόρων, ιδίως στις αναπτυσσόμενες χώρες που εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό από τον διεθνή τουρισμό.

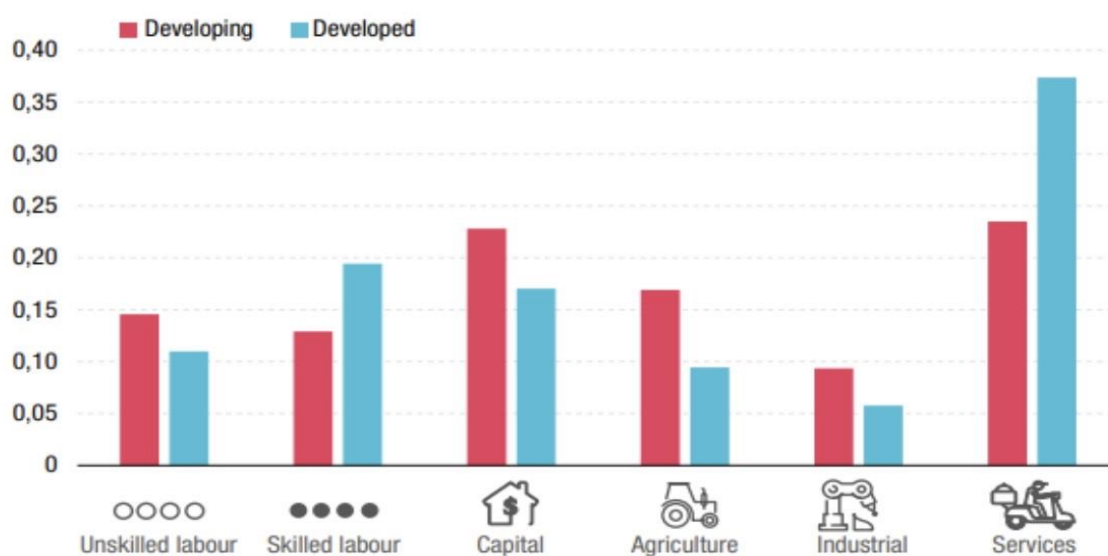
Η έλλειψη εμβολίων στις αναπτυσσόμενες χώρες προκαλεί σοβαρές συνέπειες, καθώς οι εμβολιασμοί κατά του COVID-19 διαφέρουν σημαντικά μεταξύ χωρών. Ενώ οι προσπάθειες εμβολιασμού προχωρούν με γοργούς ρυθμούς σε ορισμένες ανεπτυγμένες χώρες, οι αναπτυσσόμενες υποφέρουν από ανεπαρκείς ποσότητες εμβολίων. Η ανισότητα αυτή έχει σοβαρές οικονομικές συνέπειες, καθώς ο τουρισμός, που αποτελεί σημαντικό κομμάτι της οικονομίας των αναπτυσσόμενων χωρών, επηρεάζεται δραματικά (Pokhrel & Chhetri, 2021).

Τα ποσοστά εμβολιασμού διαφέρουν από χώρα σε χώρα, κυμαίνονται δηλαδή από πολύ χαμηλά ποσοστά σε ορισμένες περιοχές μέχρι πολύ υψηλά σε άλλες. Αυτή η ανισότητα στον εμβολιασμό επιδεινώνει τις οικονομικές απώλειες του τουρισμού στις αναπτυσσόμενες χώρες, καθώς ο τομέας αυτός μπορεί να αντιπροσωπεύει έως και το 60% των απωλειών του ΑΕΠ σε παγκόσμιο επίπεδο. Η έκθεση επισημαίνει ότι ο τουριστικός τομέας αναμένεται να ανακάμψει πιο γρήγορα σε χώρες με υψηλά ποσοστά εμβολιασμού, όπως η Γαλλία, η Γερμανία, η Ελβετία, το Ηνωμένο Βασίλειο και οι Ηνωμένες Πολιτείες.

Παρόλα αυτά, σύμφωνα με την UNWTO, δεν αναμένεται να επιστρέψουν οι διεθνείς τουριστικές αφίξεις στα επίπεδα πριν από την πανδημία του COVID-19 πριν το 2023 ή αργότερα. Τα κύρια εμπόδια περιλαμβάνουν τους ταξιδιωτικούς περιορισμούς, την αβεβαιότητα για την εξάλειψη του ιού, την χαμηλή εμπιστοσύνη των ταξιδιωτών και το δυσμενές οικονομικό περιβάλλον. Εκτιμήσεις της UNCTAD υποδεικνύουν απώλειες που κυμαίνονται μεταξύ 1,7 και 2,4 τρισεκατομμυρίων δολαρίων το 2021, σε σύγκριση με τα επίπεδα του 2019.

Τα αποτελέσματα βασίζονται σε προσομοιώσεις που εστιάζουν μόνο στις συνέπειες της μείωσης του διεθνούς τουρισμού, αγνοώντας πιθανές πολιτικές επεμβάσεις όπως προγράμματα οικονομικής ενίσχυσης που μπορούν να ανακουφίσουν τις επιπτώσεις της πανδημίας στον τομέα. Η έκθεση εξετάζει τις οικονομικές συνέπειες τριών πιθανών σεναρίων για το 2021, τα οποία απεικονίζουν τις μειώσεις στις διεθνείς τουριστικές αφίξεις.

Figure 3 | Inputs into tourism sector (Percentage)

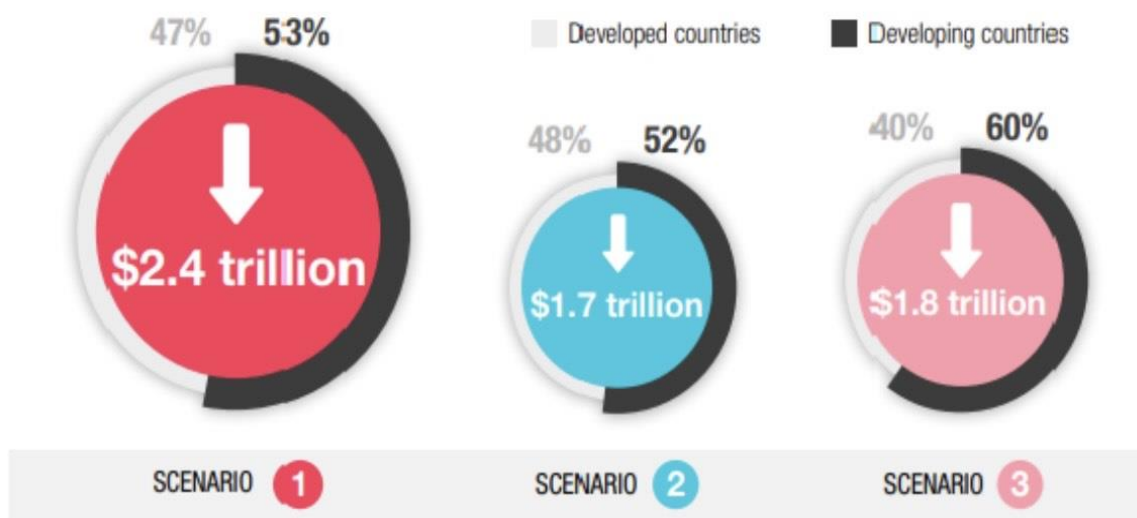

Source: UNCTAD derived from GTAP data base.

Εικόνα 2: εισροές στον τουριστικό τομέα

Το πρώτο σενάριο, που παρουσιάζει ο Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού (UNWTO) και είναι η πιο απαισιόδοξη πρόβλεψη, προβλέπει μείωση κατά 74% (Εικόνα 1) στις διεθνείς τουριστικές αφίξεις, βασιζόμενο στις μειώσεις που καταγράφηκαν το 2020. Σε αυτό το σενάριο, η μείωση των παγκόσμιων τουριστικών εσόδων κατά 948 δισεκατομμύρια δολάρια προκαλεί απώλεια στο πραγματικό ΑΕΠ ύψους 2,4 τρισεκατομμυρίων δολαρίων, μια αύξηση δύομισι φορές. Η επίδραση αυτή διαφέρει σημαντικά ανάμεσα στις χώρες, κυμαίνοντας από μια έως τρεις ή τέσσερις φορές. Αυτός ο πολλαπλασιαστής εξαρτάται από τους τομείς που συνδέονται άμεσα με τον τουρισμό, συμπεριλαμβανομένης της ανεργίας και της ανειδίκευτης εργασίας, σύμφωνα με την έκθεση. Για παράδειγμα, η συμβολή του διεθνούς τουρισμού στο Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν (ΑΕΠ) της Τουρκίας ανέρχεται περίπου στο 5%, ενώ το 2020 η χώρα βίωσε μια πτώση 69% στον αριθμό των διεθνών τουριστών. Η εκτίμηση για τη μείωση της τουριστικής ζήτησης στη χώρα φτάνει τα 33 δισεκατομμύρια δολάρια, με απώλειες που επηρεάζουν άμεσα συνδεδεμένους τομείς, όπως η τροφίμων, τα ποτά, το λιανικό εμπόριο, οι επικοινωνίες και οι μεταφορές (Εικόνα 2). Η συνολική πτώση της απόδοσης της Τουρκίας φθάνει τα 93 δισεκατομμύρια δολάρια, περίπου τρεις φορές υψηλότερη από την αρχική μείωση. Μόνο η μείωση στον τομέα του τουρισμού συμβάλλει σε πραγματικές απώλειες του ΑΕΠ περίπου 9%. Αυτή η μείωση, ωστόσο, έγινε εν μέρει αντισταθμιστική μέσω φορολογικών μέτρων για την ενίσχυση της οικονομίας.

Figure 4 | As tourism falls world GDP takes a hit in 2021, 3 alternative scenarios

Source: UNCTAD based on GTAP simulations.

Note: Drop in global tourist sales are \$934 billion in scenario 1, \$695 billion in scenario 2 and \$676 billion in scenario 3

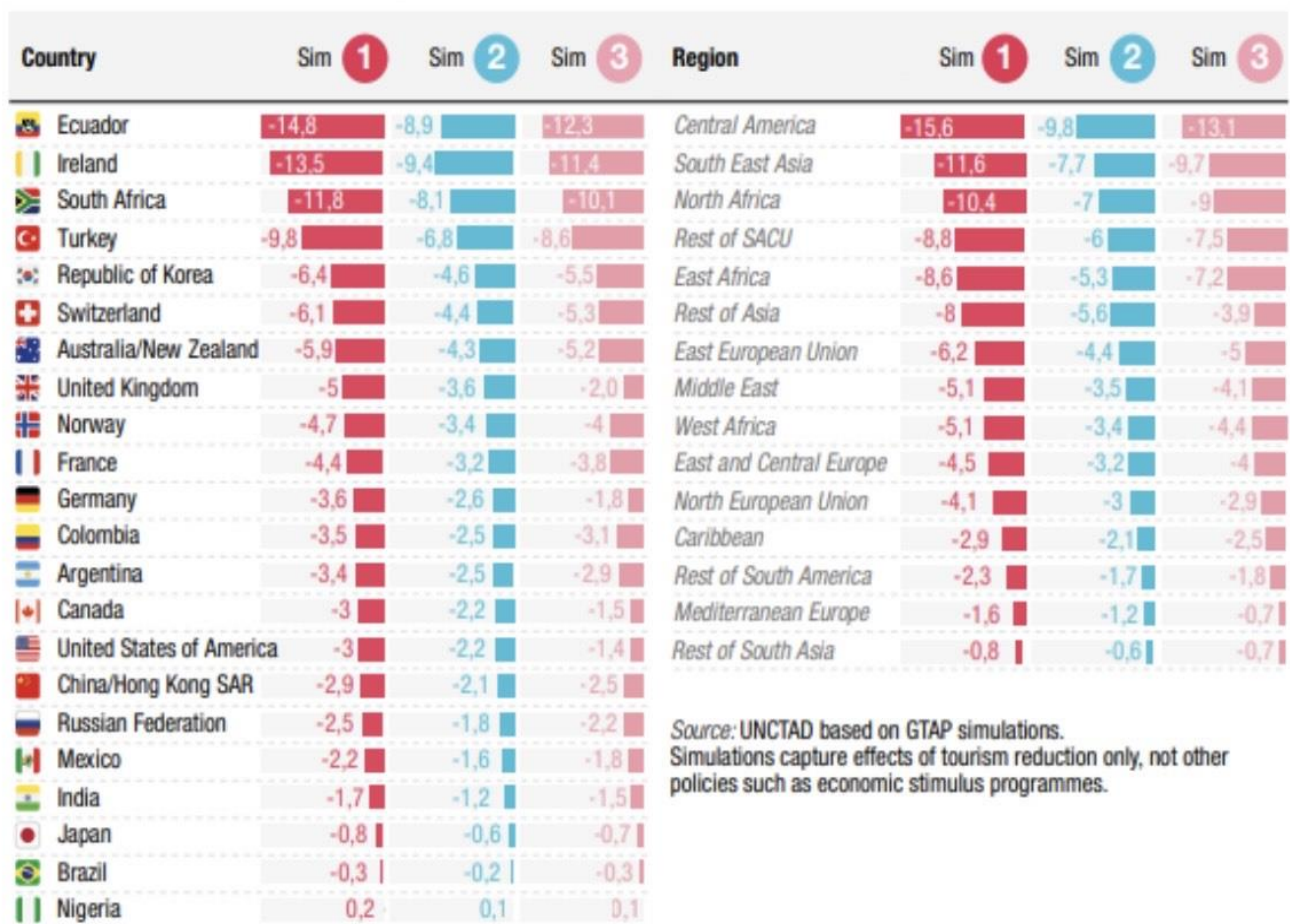
Εικόνα 3: Σενάρια

Όπως φαίνεται στην Εικόνα 3, το δεύτερο σενάριο προβλέπει μια μείωση κατά 63% στις διεθνείς αφίξεις τουριστών, μια λιγότερο απαισιόδοξη πρόβλεψη σε σύγκριση με τον Παγκόσμιο Οργανισμό Τουρισμού. Το τρίτο σενάριο, που παρουσιάζει η UNCTAD, εξετάζει τις διαφορετικές πτυχές του εσωτερικού και περιφερειακού τουρισμού το 2021. Υπολογίζει ότι υπάρχει μια μείωση του τουρισμού κατά 75% σε χώρες με χαμηλά ποσοστά εμβολιασμού και 37% σε χώρες με σχετικά υψηλά ποσοστά εμβολιασμού, κυρίως σε ανεπτυγμένες χώρες και μερικές μικρότερες οικονομίες. Σύμφωνα με την έκθεση, η μείωση του τουρισμού έχει ως αποτέλεσμα μια μέση αύξηση κατά 5,5% της ανεργίας στην ανειδίκευτη εργασία, με μεγάλη διακύμανση από 0% έως 15%, ανάλογα με τη σημασία του τουρισμού για την κάθε οικονομία. Η εργασία αντιπροσωπεύει περίπου το 30% των δαπανών για τουριστικές υπηρεσίες, τόσο στις αναπτυγμένες, όσο και στις αναπτυσσόμενες οικονομίες. Τα εμπόδια στην είσοδο στον τομέα είναι σχετικά χαμηλά και απασχολούν πολλές γυναίκες και νέους υπαλλήλους (Korinth & Wendt, 2021).

Τον Ιούλιο του 2020, η UNCTAD εκτίμησε ότι η "ακινητοποίηση" στον διεθνή τουρισμό θα είχε ένα κόστος μεταξύ \$1,2 τρισ. και \$3,3 τρισ., λαμβάνοντας υπόψη και τις έμμεσες δαπάνες. Ωστόσο, οι απώλειες υπερέβησαν τις προβλέψεις, ακόμη και το πιο δυσοίωνα σενάριο της UNCTAD που είχε προβλεφθεί πέρυσι,

αποδείχθηκε ότι ήταν αισιόδοξο. Τα διεθνή ταξίδια παρέμειναν σε χαμηλά επίπεδα, 15 μήνες μετά την έναρξη της πανδημίας.

Figure 6 | Estimated loss in employment of unskilled labour by economy and region from reduction in tourism (Percentage)

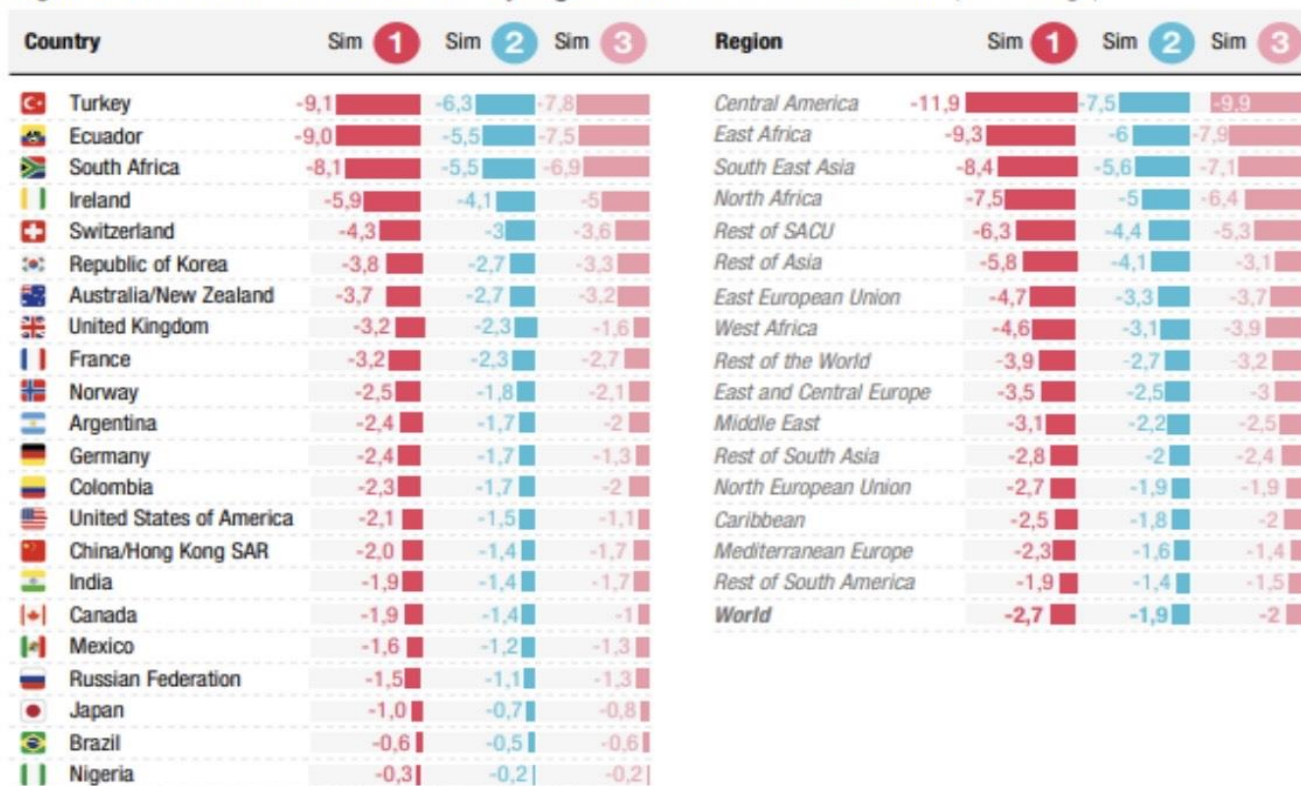

Εικόνα 4: Εκτιμώμενη απώλεια στην απασχόληση ανειδίκευτου εργατικού δυναμικού ανά οικονομία και περιφέρεια

Σύμφωνα με την UNWTO, ο αριθμός των διεθνών τουριστών μειώθηκε κατά περίπου 1 δισεκατομμύριο ή 73% από τον Ιανουάριο έως τον Δεκέμβριο του 2020. Κατά το πρώτο τρίμηνο του 2021, το Παγκόσμιο Βαρόμετρο Τουρισμού της UNWTO καταγράφει μείωση κατά 88%. Οι αναπτυσσόμενες χώρες είναι αυτές που αντιμετωπίζουν το μεγαλύτερο πλήγμα από την πανδημία στον τουρισμό, με μειώσεις στις αφίξεις τουριστών που κυμαίνονται μεταξύ 60% και 80% το 2020. Οι περιοχές που επηρεάζονται περισσότερο είναι σύμφωνα με την Εικόνα 4 και 5, η Βορειοανατολική Ασία, η Νοτιοανατολική Ασία, η Ωκεανία, η Βόρεια Αφρική και η

Νότια Ασία, ενώ οι λιγότερο πληγείσες είναι η Βόρεια Αμερική, η Δυτική Ευρώπη και η Καραϊβική.

Figure 5 | Estimated losses in GDP by region from reduction in tourism (Percentage)

Source: UNCTAD based on GTAP simulation. Scenario 1. Simulations capture effects of tourism reduction only, not other policies such as economic stimulus programmes.

Εικόνα 5: Εκτιμώμενες απώλειες στο ΑΕΠ

2.2 Δεδομένα των Μεσογειακών Χωρών

Ο τουρισμός στις μεσογειακές χώρες έχει μεγάλη σημασία σε παγκόσμιο επίπεδο για πολλούς λόγους. Καταρχάς, η περιοχή αυτή προσελκύει εκατομμύρια τουρίστες κάθε χρόνο λόγω της πλούσιας ιστορίας, του πολιτισμού, της φύσης και του κλίματος της. Ο τουρισμός αποτελεί σημαντική πηγή εσόδων για πολλές μεσογειακές χώρες, συμβάλλοντας στην οικονομική τους ανάπτυξη και στη δημιουργία θέσεων εργασίας. Η πλήρης λίστα των χωρών της Μεσογείου αποτελείται από χώρες της Ευρώπης, της Ασίας αλλά και της Αφρικής και είναι η Ισπανία, η Γαλλία, το Μονακό, η Ιταλία, η Μάλτα, η Σλοβενία, η Κροατία, η Βοσνία-Ερζεγοβίνη, το Μαυροβούνιο, η Αλβανία, η Ελλάδα, η Τουρκία, η Κύπρος, η Συρία,

ο Λίβανος, το Ισραήλ, η Παλαιστίνη, η Αίγυπτος, η Λιβύη, η Τυνησία, η Αλγερία και το Μαρόκο (Haber, 2022).

Η Μεσόγειος αποτελεί κάθε χρόνο έναν από τους κορυφαίους προορισμούς στον πλανήτη, με περισσότερες από 400 εκατομμύρια διεθνείς τουριστικές αφίξεις να την κατακτούν. Αυτός ο αριθμός αντιστοιχεί στο έως και 15% του περιφερειακού ΑΕΠ, σύμφωνα με το Συμβούλιο Παγκόσμιου Ταξιδιού και Τουρισμού (WTTC, 2017). Από το 1995, ο τουριστικός τομέας της περιοχής έχει αυξηθεί κατά 75%, με προβλέψεις να φτάσει τις 626 εκατομμύρια διεθνείς τουριστικές αφίξεις έως το 2025, σύμφωνα με τον Παγκόσμιο Οργανισμό Τουρισμού (UNWTO) (Duro, et al., 2021).

Η νοτιοδυτική πλευρά της Μεσογείου ξεχωρίζει ως η περιοχή με τον μεγαλύτερο όγκο τουριστικών αφίξεων, ενώ η βορειοδυτική πλευρά παρουσιάζει την χαμηλότερη επίσκεψη. Η κατάκτηση τουριστικής αγοράς στη Μεσόγειο εστιάζεται κυρίως στις ακτές, οι οποίες απορροφούν περίπου το 30% των διεθνών τουριστικών αφίξεων.

Το μοντέλο τουριστικής ανάπτυξης στη Μεσόγειο επικεντρώνεται στις παραθαλάσσιες καλοκαιρινές διακοπές. Από τους συνολικούς 46.000 χιλιόμετρα ακτογραμμής, τα 25.000 χιλιόμετρα είναι αστικοποιημένα. Περισσότεροι από 80 εκατομμύρια τουρίστες επισκέπτονται τη Μεσόγειο κάθε χρόνο, με την πλειοψηφία να προέρχεται από την Ευρώπη, ειδικότερα από τις βόρειες και δυτικές χώρες. Η Γερμανία αποτελεί τη μεγαλύτερη αγορά, ακολουθούμενη από το Ηνωμένο Βασίλειο, τη Γαλλία και την Ιταλία. Σημαντικό ποσοστό του μεσογειακού τουρισμού καταλαμβάνουν η Ισπανία, η Γαλλία, η Ιταλία και η Ελλάδα, φιλοξενώντας σχεδόν το 80% των επισκεπτών της περιοχής. Ο τουρισμός αποτελεί περίπου το ένα τρίτο του συνολικού εισοδήματος από τον παγκόσμιο τουρισμό.

Στις αρχικές φάσεις της εξάπλωσης του ιού στον Μεσογειακό Νότο και, επεκτείνοντας τον κύκλο της επιρροής του σε ολόκληρη την Ευρωπαϊκή Ένωση, ένας κεντρικός παίκτης ήταν ο βόρειος τομέας της Ιταλίας, κυρίως το Μιλάνο, το αστικό δίδυμο της Ισπανίας (Μαδρίτη και Βαρκελώνη), και το ευρύτερο Παρίσι. Η Ιταλία, αφετηρία της πανδημίας, διαδραμάτισε κρίσιμο ρόλο στην άμεση επαγγελματική σύνδεση των πρώτων κρουσμάτων με χώρες της Ασίας (Haber, 2022).

Οι περισσότερες χώρες της Μεσογείου υπέστησαν απώλειες στο μερίδιο της αγοράς τους, ενώ η Ιταλία παρέμεινε ένας από τους πλέον επιθυμητούς προορισμούς, παρά τη σοβαρή εξέλιξη της πανδημίας στην επικράτειά της. Η Ιταλία καταφέρνει να διατηρεί μεγαλύτερο μερίδιο στις αφίξεις και στα έσοδα από τον τουρισμό στη Μεσόγειο, κυρίως λόγω της επέκτασης της τουριστικής περιόδου της σε σχέση με άλλες χώρες της περιοχής. Αυτό οφείλεται επίσης στην ανάπτυξη εναλλακτικών μορφών τουρισμού, οι οποίες στοχεύουν στη μείωση του μαζικού τουρισμού και την προσφορά ευρύτερων επιλογών στους ταξιδιώτες, συμπεριλαμβανομένων και πιο απαιτητικών, οι οποίοι είναι διατεθειμένοι να επενδύσουν σε υψηλότερα επίπεδα δαπάνης (Duro, et al.,2021).

Ο τουριστικός τομέας επλήγη δραστικά από τη μείωση της οικονομικής δραστηριότητας και των ταξιδιών παγκοσμίως. Οι προοπτικές για τον τουρισμό παραμένουν αβέβαιες, καθώς η πανδημία του κορονοϊού συνέχισε να εξελίσσεται, με τον διεθνή τουρισμό να έχει μειωθεί κατά 80% το 2020. Η ανοικοδόμηση του τουρισμού είναι κρίσιμης σημασίας και προτεραιότητα, με την ανάγκη να γίνει πιο βιώσιμος και ανθεκτικός στο μέλλον.

2.3 Οικονομικός Αντίκτυπος του COVID-19 στον Τουρισμό στην περιοχή της Μεσογείου

Η πανδημία COVID-19 είχε βαθιές και εκτεταμένες επιπτώσεις σε διάφορους τομείς παγκοσμίως και ο τουρισμός, που αποτελεί έναν από τους σημαντικότερους συντελεστές της οικονομίας στην περιοχή της Μεσογείου, έχει επηρεαστεί σοβαρά. Το παρόν κεφάλαιο διερευνά τις οικονομικές επιπτώσεις της πανδημίας στον τουρισμό στην περιοχή της Μεσογείου, εξετάζοντας τις προκλήσεις που αντιμετώπισαν οι χώρες της περιοχής και τις στρατηγικές που εφαρμόστηκαν για τον μετριασμό των αρνητικών επιπτώσεων (Korinth & Wendt, 2021).

2.3.1. Επιπτώσεις στα έσοδα από τον τουρισμό

Πριν από την πανδημία, η περιοχή της Μεσογείου αποτελούσε δημοφιλή τουριστικό προορισμό, προσελκύοντας εκατομμύρια επισκέπτες κάθε χρόνο. Ωστόσο, η επιβολή ταξιδιωτικών περιορισμών, το κλείσιμο των συνόρων και τα μέτρα

αποκλεισμού ως απάντηση στην εξάπλωση του COVID-19 οδήγησαν σε απότομη μείωση των τουριστικών αφίξεων. Αυτό, με τη σειρά του, οδήγησε σε σημαντική μείωση των τουριστικών εσόδων για τις χώρες της περιοχής. Σύμφωνα με τον Παγκόσμιο Οργανισμό Τουρισμού (UNWTO), οι διεθνείς τουριστικές αφίξεις στην περιοχή της Μεσογείου έπεσαν κατακόρυφα κατά πάνω από 70% το 2020 σε σύγκριση με το προηγούμενο έτος, αντιπροσωπεύοντας δισεκατομμύρια δολάρια σε διαφυγόντα έσοδα. (Duro, et al.,2021).

Μείωση των τουριστικών αφίξεων και των εσόδων

Η πανδημία COVID-19 έχει εξαπολύσει πρωτοφανείς προκλήσεις σε διάφορους τομείς παγκοσμίως, και ο τουριστικός κλάδος δεν αποτελεί εξαίρεση. Η περιοχή της Μεσογείου, γνωστή για τα γραφικά της τοπία, την πλούσια πολιτιστική της κληρονομιά και τον ζωντανό τουριστικό της τομέα, έχει αισθανθεί τις βαθιές επιπτώσεις της πανδημίας. Αυτό το κεφάλαιο έχει ως στόχο να εμβαθύνει στις οικονομικές επιπτώσεις του COVID-19 στον τουρισμό στην περιοχή της Μεσογείου, εστιάζοντας συγκεκριμένα στη σημαντική μείωση των τουριστικών αφίξεων και των εσόδων.

Επιπτώσεις των μειωμένων τουριστικών αφίξεων

Πριν από την πανδημία, η περιοχή της Μεσογείου προσέλκυε εκατομμύρια τουρίστες ετησίως, συμβάλλοντας σημαντικά στις οικονομίες των χωρών της περιοχής. Ωστόσο, οι ταξιδιωτικοί περιορισμοί, το κλείσιμο των συνόρων και ο φόβος της προσβολής από τον ιό οδήγησαν σε απότομη μείωση των τουριστικών αφίξεων. Η απότομη διακοπή των διεθνών ταξιδιών επηρέασε σοβαρά τα ξενοδοχεία, τα εστιατόρια, τους ταξιδιωτικούς πράκτορες και διάφορες άλλες επιχειρήσεις που σχετίζονται με τον τουρισμό (Korinth & Wendt, 2021).

Μία από τις πιο άμεσες συνέπειες της μείωσης των τουριστικών αφίξεων ήταν η ξαφνική πτώση των ποσοστών πληρότητας στα ξενοδοχεία και τα καταλύματα. Πολλές εγκαταστάσεις αντιμετώπισαν οικονομική πίεση, καθώς πάσχιζαν να καλύψουν τα πάγια έξοδα με σημαντικά μειωμένα έσοδα. Αυτό, με τη σειρά του, οδήγησε σε απολύσεις και απώλειες θέσεων εργασίας, επιδεινώνοντας την

οικονομική δυσπραγία που αντιμετώπισαν τα άτομα που εξαρτώνται από τον τουριστικό τομέα για απασχόληση (Mofijur, et al., 2020).

Επιπλέον, η μείωση των τουριστικών αφίξεων είχε αλυσιδωτές επιπτώσεις σε βοηθητικούς κλάδους όπως οι μεταφορές, το λιανικό εμπόριο και η ψυχαγωγία. Τα εστιατόρια, τα καταστήματα με αναμνηστικά και τα τοπικά αξιοθέατα παρουσίασαν απότομη μείωση της επισκεψιμότητας, με αποτέλεσμα τη μείωση των πωλήσεων και την απώλεια εσόδων. Οι μικρές επιχειρήσεις, που συχνά εξαρτώνται από τις τουριστικές δαπάνες, βρέθηκαν να παλεύουν με την οικονομική αστάθεια, ενώ ορισμένες αναγκάστηκαν ακόμη και να κλείσουν οριστικά.

Απώλεια εσόδων και οικονομική ύφεση

Η μείωση των τουριστικών αφίξεων μεταφράστηκε άμεσα σε σημαντική απώλεια εσόδων για τις χώρες της περιοχής της Μεσογείου. Οι δαπάνες που σχετίζονται με τον τουρισμό, συμπεριλαμβανομένων της διαμονής, της εστίασης, των αγορών και της ψυχαγωγίας, αποτελούν σημαντικό μέρος του ΑΕΠ πολλών μεσογειακών χωρών. Η ξαφνική παύση αυτών των δραστηριοτήτων είχε ως αποτέλεσμα την απότομη μείωση των τουριστικών εσόδων, επιδεινώνοντας τις οικονομικές προκλήσεις που είχε ήδη επιφέρει η πανδημία (Duro, et al., 2021).

Τα κυβερνητικά έσοδα που εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό από τους φόρους και τα τέλη του τουρισμού μειώθηκαν επίσης κατακόρυφα, περιορίζοντας τους δημοσιονομικούς προϋπολογισμούς και εμποδίζοντας τις επενδύσεις σε κρίσιμους τομείς όπως η υγειονομική περίθαλψη, η εκπαίδευση και οι υποδομές. Η αδυναμία παραγωγής επαρκών εσόδων επιβάρυνε περαιτέρω τα κρατικά οικονομικά, οδηγώντας σε ορισμένες περιπτώσεις σε αυξημένο δανεισμό και συσσώρευση χρέους (Korinth & Wendt, 2021).

Επιπλέον, η οικονομική ύφεση που προκλήθηκε από τη μείωση των τουριστικών αφίξεων είχε ευρύτερες επιπτώσεις στη συνολική οικονομία. Η διασύνδεση των κλάδων σήμαινε ότι η μείωση του τουρισμού είχε πολλαπλασιαστικά αποτελέσματα, επηρεάζοντας τομείς πέραν του τουρισμού. Οι διαταραχές στην αλυσίδα εφοδιασμού, οι μειωμένες καταναλωτικές δαπάνες και οι μειωμένες επιχειρηματικές επενδύσεις συνέβαλαν στη συρρίκνωση της οικονομικής δραστηριότητας, οδηγώντας σε υφεσιακές πιέσεις σε ορισμένες μεσογειακές χώρες (Mofijur, et al., 2020).

Ανεργία και οικονομική πίεση

Η κάμψη του τουρισμού είχε αλυσιδωτές επιπτώσεις στις οικονομίες των μεσογειακών χωρών, ιδίως εκείνων που εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό από τον τομέα. Με τις επιχειρήσεις που σχετίζονται με τον τουρισμό, όπως τα ξενοδοχεία, τα εστιατόρια, οι τουριστικοί πράκτορες και τα καταστήματα σουβενίρ, να αντιμετωπίζουν κλείσιμο ή μείωση της λειτουργίας τους, πολλοί εργαζόμενοι στον τομέα βρέθηκαν άνεργοι ή υποαπασχολούμενοι. Αυτή η έξαρση της ανεργίας όχι μόνο επιβάρυνε τα δίκτυα κοινωνικής ασφάλειας, αλλά συνέβαλε και στην ευρύτερη οικονομική ύφεση, καθώς ο τουρισμός αποτελεί σημαντικό μοχλό απασχόλησης και οικονομικής δραστηριότητας στην περιοχή.

Οι κυβερνήσεις στην περιοχή της Μεσογείου εφάρμοσαν διάφορα μέτρα για να στηρίξουν τον τουριστικό τομέα και να διευκολύνουν την ανάκαμψή του. Τα μέτρα αυτά περιλάμβαναν προγράμματα οικονομικής βοήθειας, φορολογικές ελαφρύνσεις και κίνητρα για την τόνωση του εγχώριου τουρισμού. Επιπλέον, πολλές χώρες υιοθέτησαν πρωτόκολλα υγείας και ασφάλειας για να καθησυχάσουν τους ταξιδιώτες και να αποκαταστήσουν την εμπιστοσύνη στον τουρισμό. Η ανάπτυξη εκστρατειών εμβολιασμού έπαιξε επίσης καθοριστικό ρόλο στην αποκατάσταση των διεθνών ταξιδιών, αν και με σταδιακό ρυθμό (Mofijur, et al., 2020).

2.3.2 Προσαρμογή στη νέα κανονικότητα

Καθώς η τουριστική βιομηχανία προσαρμόζεται σταδιακά στη «νέα κανονικότητα» που επέφερε η πανδημία, οι ενδιαφερόμενοι φορείς στην περιοχή της Μεσογείου διερευνούν καινοτόμες στρατηγικές για την προσέλκυση επισκεπτών, δίνοντας παράλληλα προτεραιότητα στην ασφάλεια. Αυτό περιλαμβάνει την προώθηση βιώσιμων τουριστικών πρακτικών, τη διαφοροποίηση των τουριστικών προσφορών και την επένδυση στο ψηφιακό μάρκετινγκ και την τεχνολογία. Επιπλέον, η συνεργασία μεταξύ των μεσογειακών χωρών και των περιφερειακών οργανισμών αποκτά ολοένα και μεγαλύτερη σημασία για τη διευκόλυνση της ανάκαμψης του τουριστικού τομέα και την ενίσχυση της ανθεκτικότητας έναντι μελλοντικών κρίσεων (Argyriou, 2020).

Η πανδημία COVID-19 είχε βαθιές και πολύπλευρες επιπτώσεις στον τουρισμό στην περιοχή της Μεσογείου, προκαλώντας σημαντικές οικονομικές διαταραχές και θέτοντας προκλήσεις για τις κυβερνήσεις, τις επιχειρήσεις και τις τοπικές κοινότητες. Ενώ ο δρόμος προς την ανάκαμψη μπορεί να είναι μακρύς και επίπονος, υπάρχει αισιοδοξία ότι ο τουριστικός τομέας της περιοχής θα ανακάμψει τελικά, αν και σε ένα αλλαγμένο τοπίο. Αγκαλιάζοντας την καινοτομία, τη βιωσιμότητα και τη συνεργασία, οι μεσογειακές χώρες μπορούν να αντιμετωπίσουν τις προκλήσεις που θέτει η πανδημία και να αναδειχθούν ισχυρότερες και πιο ανθεκτικές στη μετά-COVID εποχή (Mofijur, et al., 2020).

Στρατηγικές μετριασμού και προσπάθειες ανάκαμψης

Ως απάντηση στις οικονομικές επιπτώσεις της μείωσης του τουρισμού, οι κυβερνήσεις στην περιοχή της Μεσογείου εφάρμοσαν διάφορες στρατηγικές για να μετριάσουν τις επιπτώσεις και να διευκολύνουν την ανάκαμψη. Τα μέτρα αυτά περιλάμβαναν προγράμματα οικονομικής βοήθειας για τις πληγείσες επιχειρήσεις, φορολογικά κίνητρα και εκστρατείες προώθησης για την τόνωση του εγχώριου τουρισμού.

Επιπλέον, καταβλήθηκαν προσπάθειες για την ενίσχυση των πρωτοκόλλων υγείας και ασφάλειας, ώστε να καθησυχαστούν οι δυνητικοί τουρίστες και να αποκατασταθεί η εμπιστοσύνη στα ταξίδια. Οι συνεργατικές πρωτοβουλίες σε περιφερειακό επίπεδο αποσκοπούσαν στον συντονισμό των αντιδράσεων και στην ανταλλαγή βέλτιστων πρακτικών για την αναζωογόνηση του τουριστικού τομέα, δίνοντας παράλληλα προτεραιότητα σε ζητήματα δημόσιας υγείας.

Προοπτικές

Παρόλο που ο οικονομικός αντίκτυπος του COVID-19 στον τουρισμό στην περιοχή της Μεσογείου ήταν σοβαρός, υπάρχει αισιοδοξία όσον αφορά τη σταδιακή ανάκαμψη του τομέα. Οι προσπάθειες εμβολιασμού, η χαλάρωση των ταξιδιωτικών περιορισμών και η ανεκπλήρωτη ζήτηση για ταξίδια αναψυχής προσφέρουν αχτίδες ελπίδας για ανάκαμψη των τουριστικών αφίξεων και των εσόδων.

Ωστόσο, η πορεία προς την ανάκαμψη είναι πιθανό να είναι άνιση, με προκλήσεις όπως η εξέλιξη των ταξιδιωτικών κανονισμών, οι μεταβαλλόμενες προτιμήσεις των καταναλωτών και οι παρατεταμένες ανησυχίες σχετικά με τα πρωτόκολλα ασφάλειας και υγείας. Η προσαρμοστικότητα, η καινοτομία και η συνεργασία θα είναι ζωτικής σημασίας για την πλοήγηση στις πολυπλοκότητες του τουριστικού τοπίου μετά την πανδημία στην περιοχή της Μεσογείου.

Η πανδημία COVID-19 υπογράμμισε την ευπάθεια της τουριστικής βιομηχανίας στην περιοχή της Μεσογείου σε εξωτερικούς κλυδωνισμούς. Η μείωση των τουριστικών αφίξεων και των εσόδων είχε εκτεταμένες οικονομικές συνέπειες, επηρεάζοντας τα μέσα διαβίωσης, τα κρατικά οικονομικά και τη συνολική οικονομική σταθερότητα. Καθώς οι χώρες προσπαθούν να ανακάμψουν από την ύφεση που προκλήθηκε από την πανδημία, θα χρειαστούν συντονισμένες προσπάθειες για την ανοικοδόμηση και την αναζωογόνηση του τουριστικού τομέα, εξασφαλίζοντας παράλληλα ανθεκτικότητα έναντι μελλοντικών κρίσεων (Korinth & Wendt, 2021).

2.3.3 Απώλεια θέσεων εργασίας και εισοδήματος

Ο τομέας του τουρισμού στην περιοχή της Μεσογείου αποτελεί σημαντική πηγή απασχόλησης, παρέχοντας θέσεις εργασίας σε εκατομμύρια ανθρώπους άμεσα και έμμεσα. Ωστόσο, με την έναρξη της πανδημίας COVID-19, οι ταξιδιωτικοί περιορισμοί, το κλείσιμο των συνόρων και τα μέτρα αποκλεισμού οδήγησαν σε δραματική μείωση των τουριστικών αφίξεων. Ως αποτέλεσμα, τα ξενοδοχεία, τα εστιατόρια, οι ταξιδιωτικοί πράκτορες και άλλες επιχειρήσεις που εξαρτώνται από τον τουρισμό γνώρισαν σημαντική ύφεση, αναγκάζοντάς τα να μειώσουν το εργατικό δυναμικό τους ή να κλείσουν εντελώς.

Σύμφωνα με στοιχεία του Παγκόσμιου Συμβουλίου Ταξιδιών και Τουρισμού (WTTC), η περιοχή της Μεσογείου γνώρισε μια συγκλονιστική μείωση της απασχόλησης που σχετίζεται με τον τουρισμό μετά το ξέσπασμα του COVID-19. Σε χώρες που εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό από τον τουρισμό, όπως η Ισπανία, η Ιταλία, η Ελλάδα και η Τουρκία, χάθηκαν εκατομμύρια θέσεις εργασίας, επιδεινώνοντας τις υφιστάμενες κοινωνικοοικονομικές ανισότητες. Οι εποχικοί εργαζόμενοι, οι οποίοι αποτελούν σημαντικό μέρος του τουριστικού εργατικού δυναμικού στη Μεσόγειο,

ήταν ιδιαίτερα ευάλωτοι, καθώς αντιμετώπισαν την ανεργία χωρίς την προοπτική εναλλακτικών ευκαιριών απασχόλησης.

Απώλεια εισοδήματος και οικονομική πίεση

Η απώλεια θέσεων εργασίας στον τομέα του τουρισμού είχε αλυσιδωτές επιπτώσεις στα επίπεδα εισοδήματος στην περιοχή της Μεσογείου. Με εκατομμύρια εργαζομένους να απολύονται ή να παίρνουν άδεια, τα εισοδήματα των νοικοκυριών έπεσαν κατακόρυφα, οδηγώντας σε οικονομική δυσπραγία πολλές οικογένειες. Οι μικρές επιχειρήσεις που εξαρτώνται από τα έσοδα από τον τουρισμό αντιμετώπισαν επικείμενη κατάρρευση, αδυνατώντας να διατηρήσουν τις δραστηριότητές τους εν μέσω μειωμένης ζήτησης και εσόδων.

Επιπλέον, η μείωση των τουριστικών δαπανών είχε αλυσιδωτές επιπτώσεις σε διάφορους τομείς της οικονομίας, συμπεριλαμβανομένων των μεταφορών, του λιανικού εμπορίου και της ψυχαγωγίας. Οι βοηθητικές υπηρεσίες που απευθύνονται στους τουρίστες, όπως τα καταστήματα αναμνηστικών, οι τοπικές αγορές χειροτεχνίας και τα πολιτιστικά αξιοθέατα, παρουσίασαν απότομη μείωση της πελατείας, επιδεινώνοντας περαιτέρω την οικονομική πίεση.

Κυβερνητική αντίδραση και προσπάθειες μετριασμού

Οι κυβερνήσεις στην περιοχή της Μεσογείου εφάρμοσαν διάφορα μέτρα για να μετριάσουν τις οικονομικές επιπτώσεις του COVID-19 στον τομέα του τουρισμού. Αυτά περιλάμβαναν προγράμματα οικονομικής βοήθειας, μέτρα φορολογικής ελάφρυνσης και επιδοτήσεις για τη στήριξη των επιχειρήσεων και των εργαζομένων που επλήγησαν από την ύφεση. Επιπλέον, καταβλήθηκαν προσπάθειες για την προώθηση του εγχώριου τουρισμού και τη διαφοροποίηση της προσφοράς τουριστικών προϊόντων για την προσέλκυση εναλλακτικών πηγών εσόδων.

Επιπλέον, επιδιώχθηκε η διεθνής συνεργασία και ο συντονισμός για τη διευκόλυνση της ασφαλούς επαναλειτουργίας των συνόρων και της επανέναρξης των ταξιδιών. Πρωτοβουλίες όπως το ψηφιακό πιστοποιητικό COVID της ΕΕ στόχευαν στον εξορθολογισμό των ταξιδιωτικών πρωτοκόλλων και στην αποκατάσταση της εμπιστοσύνης των τουριστών, αν και με διαφορετικό βαθμό επιτυχίας.

Η πανδημία COVID-19 προκάλεσε χάος στον τομέα του τουρισμού στην περιοχή της Μεσογείου, προκαλώντας εκτεταμένες απώλειες θέσεων εργασίας και μείωση του εισοδήματος. Ο δρόμος προς την ανάκαμψη θα είναι μακρύς και επίπονος, απαιτώντας συντονισμένες προσπάθειες από τις κυβερνήσεις, τις επιχειρήσεις και τους διεθνείς οργανισμούς. Ενώ οι προσπάθειες εμβολιασμού και η χαλάρωση των ταξιδιωτικών περιορισμών προσφέρουν αχτίδες ελπίδας, τα σημάδια που άφησε η πανδημία στην τουριστική βιομηχανία θα συνεχίσουν να είναι αισθητά για τα επόμενα χρόνια. Είναι επιτακτική ανάγκη οι ενδιαφερόμενοι να υιοθετήσουν ανθεκτικές στρατηγικές και βιώσιμες πρακτικές για την ανοικοδόμηση του τουριστικού τομέα και τη διασφάλιση της μακροπρόθεσμης βιωσιμότητάς του στη μετά την πανδημία εποχή (Figini, & Patuelli, 2022).

2.3.5 Επιπτώσεις στις μικρομεσαίες επιχειρήσεις στον τομέα του τουρισμού

Οι μικρές επιχειρήσεις, που συχνά αποτελούν τη ραχοκοκαλιά του τουρισμού σε πολλούς μεσογειακούς προορισμούς, επηρεάστηκαν δυσανάλογα από την πανδημία. Οι επιχειρήσεις αυτές, συμπεριλαμβανομένων των οικογενειακών ξενοδοχείων, ξενώνων και εστιατορίων, δεν είχαν τα οικονομικά αποθέματα και τις υποδομές για να αντέξουν παρατεταμένο κλείσιμο ή μειωμένη ζήτηση. Επιπλέον, η μείωση του τουρισμού είχε αλυσιδωτές επιπτώσεις στις τοπικές κοινότητες, καθώς οι επιχειρήσεις που εξαρτώνται από τις τουριστικές δαπάνες αγωνίζονταν να παραμείνουν ζωντανές. Οι παραδοσιακές τέχνες, οι πολιτιστικοί χώροι και τα αξιοθέατα πολιτιστικής κληρονομιάς, τα οποία συχνά βασίζονται στην τουριστική επισκεψιμότητα για έσοδα, υπέφεραν επίσης ως αποτέλεσμα της ύφεσης που προκλήθηκε από την πανδημία.

Πριν από την εμφάνιση του COVID-19, η περιοχή της Μεσογείου αποτελούσε δημοφιλή τουριστικό προορισμό, προσελκύοντας εκατομμύρια επισκέπτες ετησίως. Ο τομέας έπαιξε ζωτικό ρόλο στις οικονομίες των χωρών που βρέχονται από τη Μεσόγειο, συμβάλλοντας σημαντικά στο ΑΕΠ, την απασχόληση και τα έσοδα από το συνάλλαγμα. Οι μικρομεσαίες επιχειρήσεις αποτελούσαν σημαντικό μέρος του τουριστικού οικοσυστήματος, προσφέροντας ποικίλες υπηρεσίες, όπως διαμονή, μεταφορές, τρόφιμα και ποτά, καθώς και τουριστικές επιχειρήσεις (Urbanovics & Teleki, 2021).

Επίδραση του COVID-19 στον τουρισμό στην περιοχή της Μεσογείου

Η έναρξη της πανδημίας COVID-19 οδήγησε στην επιβολή ταξιδιωτικών περιορισμών, κλειδώματος και άλλων μέτρων περιορισμού, σταματώντας ουσιαστικά τα διεθνή και εγχώρια ταξίδια. Κατά συνέπεια, οι αφίξεις τουριστών στην περιοχή της Μεσογείου έπεσαν κατακόρυφα, οδηγώντας σε απότομη μείωση των εσόδων από τον τουρισμό. Το κλείσιμο ξενοδοχείων, εστιατορίων και τουριστικών αξιοθέατων επιδείνωσε περαιτέρω την κατάσταση, προκαλώντας εκτεταμένες απώλειες θέσεων εργασίας και κλείσιμο επιχειρήσεων.

Οι Μικρομεσαίες Επιχειρήσεις του τουριστικού τομέα αντιμετώπισαν πολλές προκλήσεις ως αποτέλεσμα της κρίσης COVID-19. Αυτές περιλάμβαναν:

- **Απώλεια εσόδων:** Με την κατάρρευση της τουριστικής ζήτησης, οι ΜΜΕ αντιμετώπισαν δραστική μείωση των εσόδων, οδηγώντας σε οικονομική δυσπραγία και προβλήματα ταμειακής ροής.
- **Λειτουργικές διαταραχές:** Τα λουκέτα και οι περιορισμοί στην κινητικότητα διατάραζαν τις συνήθεις λειτουργίες των ΜΜΕ, αναγκάζοντας πολλές να αναστείλουν ή να μειώσουν τις δραστηριότητές τους.
- **Αυξημένο κόστος:** Η εφαρμογή πρωτοκόλλων υγείας και ασφάλειας για την πρόληψη της εξάπλωσης του COVID-19 προκάλεσε πρόσθετο κόστος για τις ΜΜΕ, επιβαρύνοντας περαιτέρω τους οικονομικούς τους πόρους.
- **Αβέβαιο μέλλον:** Η αβεβαιότητα σχετικά με τη διάρκεια και τη σοβαρότητα της πανδημίας δυσκόλεψε τις ΜΜΕ να σχεδιάσουν και να προσαρμοστούν στην ταχέως μεταβαλλόμενη κατάσταση, επιδεινώνοντας τις προκλήσεις τους (Figini, & Patuelli, 2022).

Κυβερνητική αντίδραση και μέτρα στήριξης

Οι κυβερνήσεις στην περιοχή της Μεσογείου εφάρμοσαν διάφορα μέτρα στήριξης για να βοηθήσουν τις μικρομεσαίες επιχειρήσεις του τουριστικού τομέα κατά τη διάρκεια της κρίσης. Αυτά περιλάμβαναν προγράμματα οικονομικής

βοήθειας, φορολογικές ελαφρύνσεις, επιδοτήσεις για τους μισθούς των εργαζομένων και εγγυήσεις δανείων. Επιπλέον, ορισμένες κυβερνήσεις ξεκίνησαν εκστρατείες μάρκετινγκ για την προώθηση του εγχώριου τουρισμού και την τόνωση της ζήτησης (Urbanovics & Teleki, 2021).

Στρατηγικές προσαρμογής και ανάκαμψης

Ως απάντηση στις προκλήσεις που έθεσε ο COVID-19, υιοθέτησαν διάφορες στρατηγικές για να προσαρμοστούν στη νέα κανονικότητα και να διευκολύνουν την ανάκαμψη. Οι στρατηγικές αυτές περιλάμβαναν τη διαφοροποίηση των προσφορών τους, την εφαρμογή αυστηρών μέτρων υγείας και ασφάλειας, την υιοθέτηση της ψηφιοποίησης και του ηλεκτρονικού εμπορίου και τη στόχευση σε εξειδικευμένες αγορές. Οι πρωτοβουλίες συνεργασίας και εταιρικής σχέσης μεταξύ των μικρομεσαίων επιχειρήσεων και με άλλους ενδιαφερόμενους φορείς ήταν επίσης καθοριστικές για την προώθηση των προσπάθειών ανάκαμψης (Urbanovics & Teleki, 2021).

Μελλοντικές προοπτικές και συστάσεις

Ενώ η πανδημία COVID-19 προκάλεσε σοβαρές ζημιές στον τουριστικό τομέα στην περιοχή της Μεσογείου, υπάρχει συγκρατημένη αισιοδοξία όσον αφορά την ανάκαμψή του. Οι προσπάθειες εμβολιασμού, η χαλάρωση των ταξιδιωτικών περιορισμών και η ανερχόμενη ζήτηση για ταξίδια αναμένεται να συμβάλουν στη σταδιακή αναζωογόνηση των τουριστικών δραστηριοτήτων. Ωστόσο, οι ΜΜΕ του τουριστικού τομέα πρέπει να παραμείνουν ανθεκτικές και ευέλικτες, υιοθετώντας την καινοτομία και τη βιωσιμότητα για να αντιμετωπίσουν τις προκλήσεις που έρχονται. Οι κυβερνήσεις και οι ενδιαφερόμενοι φορείς του κλάδου θα πρέπει να συνεχίσουν να συνεργάζονται και να παρέχουν στήριξη στις ΜΜΕ για να διασφαλίσουν την επιβίωση και τη μακροπρόθεσμη βιωσιμότητά τους. Ο οικονομικός αντίκτυπος του COVID-19 στον τουρισμό στην περιοχή της Μεσογείου ήταν βαθύς, ιδίως για τις ΜΜΕ του τουριστικού τομέα. Ενώ ο δρόμος προς την ανάκαμψη μπορεί να είναι μακρύς και δύσκολος, υπάρχουν ευκαιρίες για προσαρμογή, καινοτομία και

συνεργασία που μπορούν να ανοίξουν το δρόμο για μια πιο ανθεκτική και βιώσιμη τουριστική βιομηχανία στη μετά τη πανδημική εποχή.

2.4 Οι κοινωνικές επιπτώσεις του COVID-19 στον τουρισμό στην περιοχή της Μεσογείου

Πέρα από τις οικονομικές επιπτώσεις του, το COVID-19 προκάλεσε επίσης σημαντικές κοινωνικές αναταράξεις στους τουριστικούς προορισμούς της περιοχής της Μεσογείου. Η ξαφνική διακοπή των τουριστικών αφίξεων διατάραξε τον κοινωνικό ιστό πολλών κοινοτήτων που εξαρτώνται από τον τουρισμό για τις πολιτιστικές ανταλλαγές, τον διαπολιτισμικό διάλογο και την κοινωνική συνοχή.

Οι ντόπιοι κάτοικοι που εξαρτώνται από την απασχόληση που σχετίζεται με τον τουρισμό αντιμετώπισαν επισφαλή μέσα διαβίωσης, επιδεινώνοντας τις κοινωνικές ανισότητες και τις ευπάθειες. Σε προορισμούς όπου ο τουρισμός είναι η κύρια οικονομική δραστηριότητα, η απουσία επισκεπτών οδήγησε σε μια αίσθηση κενού και αποσύνδεσης μεταξύ των κατοίκων που έχουν συνηθίσει σε ζωντανούς, πολυσύχναστους δρόμους (Wassler & Talarico, 2021)

Επιπλέον, η πανδημία υπογράμμισε τις υπάρχουσες εντάσεις μεταξύ κατοίκων και τουριστών σε ορισμένους προορισμούς, ιδίως σε εκείνους που παλεύουν με ζητήματα όπως ο υπερτουρισμός και η πολιτιστική εμπορευματοποίηση. Η ξαφνική ανάπαυλα από τον μαζικό τουρισμό προκάλεσε ενδοσκόπηση μεταξύ των τοπικών φορέων σχετικά με την ανάγκη για βιώσιμες τουριστικές πρακτικές που δίνουν προτεραιότητα στην ευημερία της κοινότητας και τη διατήρηση του περιβάλλοντος.

Επιπλέον, το κλείσιμο πολιτιστικών χώρων, μουσείων και αξιοθέατων πολιτιστικής κληρονομιάς στέρησε τόσο από τους ντόπιους όσο και από τους επισκέπτες ευκαιρίες για πολιτιστικό εμπλουτισμό και ανταλλαγή. Η απουσία εκδηλώσεων και φεστιβάλ που σχετίζονται με τον τουρισμό μείωσε περαιτέρω την κοινωνική ζωντάνια πολλών μεσογειακών προορισμών, στερώντας από τις κοινότητες ευκαιρίες για συλλογική γιορτή και έκφραση ταυτότητας (Wassler & Talarico, 2021)

Ο οικονομικός και κοινωνικός αντίκτυπος του COVID-19 στον τουρισμό στην περιοχή της Μεσογείου ήταν βαθύς, διαταράσσοντας τα μέσα διαβίωσης, επιδεινώνοντας τις ανισότητες και αναδιαμορφώνοντας την κοινωνική δυναμική. Καθώς η περιοχή πλοηγείται στην πορεία προς την ανάκαμψη, είναι επιτακτική ανάγκη να υιοθετηθεί μια ολιστική προσέγγιση που να αντιμετωπίζει τόσο την οικονομική όσο και την κοινωνική διάσταση της ανθεκτικότητας του τουρισμού. Με την προώθηση βιώσιμων τουριστικών πρακτικών, την προώθηση της κοινοτικής δέσμευσης και την επένδυση σε κοινωνικές υποδομές, οι υπεύθυνοι χάραξης πολιτικής και οι ενδιαφερόμενοι φορείς του κλάδου μπορούν να μετριάσουν τις αρνητικές επιπτώσεις μελλοντικών κρίσεων, διασφαλίζοντας παράλληλα τη μακροπρόθεσμη βιωσιμότητα του τουρισμού στην περιοχή της Μεσογείου. (Mofijur, et al., 2020).

2.4.1 Διαταραχή των κοινοτήτων που εξαρτώνται από τον τουρισμό

Η περιοχή της Μεσογείου αποτελεί εδώ και καιρό φάρο για τους τουρίστες που αναζητούν ήλιο, θάλασσα και πολιτιστικές εμπειρίες. Ωστόσο, το ξέσπασμα του COVID-19 διατάραξε σημαντικά την τουριστική βιομηχανία στην περιοχή αυτή, με βαθιές κοινωνικές επιπτώσεις για τις κοινότητες που εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό από τα έσοδα του τουρισμού. Το παρόν κεφάλαιο διερευνά τις πολύπλευρες κοινωνικές επιπτώσεις του COVID-19 στον τουρισμό στην περιοχή της Μεσογείου, εστιάζοντας ιδιαίτερα στην αναστάτωση των κοινοτήτων που εξαρτώνται από τον τουρισμό.

Οικονομική επιβάρυνση των κοινοτήτων

Το COVID-19 προκάλεσε αιφνίδια διακοπή των διεθνών ταξιδιών, με αποτέλεσμα την απότομη μείωση των τουριστικών αφίξεων στην περιοχή της Μεσογείου. Κατά συνέπεια, οι κοινότητες που εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό από τον τουρισμό αντιμετώπισαν σοβαρή οικονομική πίεση. Μικρές επιχειρήσεις, όπως ξενοδοχεία, εστιατόρια και καταστήματα αναμνηστικών, αντιμετώπισαν κατακόρυφη πτώση των εσόδων τους, με αποτέλεσμα να κλείσουν και να χαθούν θέσεις εργασίας. Πολλά άτομα που εξαρτιόνταν από την απασχόληση που σχετιζόταν με τον τουρισμό

βρέθηκαν να αγωνίζονται να τα βγάλουν πέρα, επιδεινώνοντας τις υπάρχουσες κοινωνικοοικονομικές ανισότητες στις κοινότητες αυτές (Figini, & Patuelli, 2022).

Απώλεια μέσων διαβίωσης

Η απώλεια εισοδήματος από τον τουρισμό είχε αλυσιδωτές επιπτώσεις σε ολόκληρη την περιοχή της Μεσογείου, επηρεάζοντας όχι μόνο τους άμεσα απασχολούμενους στον τουριστικό τομέα, αλλά και άτομα σε συναφείς κλάδους, όπως οι μεταφορές και η γεωργία. Οι ψαράδες, οι ξεναγοί, οι τεχνίτες και οι αγρότες που προμήθευαν αγαθά στην τουριστική βιομηχανία ήταν μεταξύ εκείνων που επλήγησαν σοβαρά. Η ξαφνική απώλεια των μέσων βιοπορισμού δεν απείλησε μόνο την οικονομική σταθερότητα αυτών των ατόμων και των οικογενειών τους, αλλά υπονόμωσε επίσης την αίσθηση της ταυτότητας και του σκοπού τους μέσα στις κοινότητές τους (Haber, 2022).

Κοινωνική εξάρθρωση

Πέρα από τις οικονομικές επιπτώσεις, η διακοπή του τουρισμού στην περιοχή της Μεσογείου οδήγησε σε κοινωνική αποδιοργάνωση εντός των κοινοτήτων. Ο τουρισμός λειτουργεί συχνά ως καταλύτης για την κοινωνική αλληλεπίδραση και την πολιτιστική ανταλλαγή, φέρνοντας κοντά ανθρώπους με διαφορετικό υπόβαθρο. Η απουσία τουριστών στέρησε από τις κοινότητες αυτές τις αλληλεπιδράσεις, οδηγώντας σε μια αίσθηση απομόνωσης και απομάκρυνσης. Επιπλέον, η μείωση της τουριστικής δραστηριότητας μείωσε τις ευκαιρίες για κοινοτικές εκδηλώσεις, φεστιβάλ και παραδοσιακές πρακτικές, διαβρώνοντας περαιτέρω την κοινωνική συνοχή και την πολιτιστική ζωντάνια (Wassler & Talarico, 2021)

Προκλήσεις ψυχικής υγείας

Η παρατεταμένη περίοδος αβεβαιότητας και δυσκολιών που προκάλεσε το COVID-19 επιδείνωσε τις προκλήσεις για την ψυχική υγεία στις κοινότητες που εξαρτώνται από τον τουρισμό. Αναφέρθηκαν αυξημένο άγχος, ανησυχία και κατάθλιψη μεταξύ των ατόμων που αντιμετώπιζαν οικονομική ανασφάλεια και κοινωνική απομόνωση. Επιπλέον, η απώλεια των δικτύων κοινωνικής υποστήριξης,

συμπεριλαμβανομένων εκείνων που παρέχονται από την τουριστική βιομηχανία, άφησε πολλούς να αισθάνονται συναισθηματικά ευάλωτοι. Η αντιμετώπιση των αναγκών ψυχικής υγείας των κατοίκων αυτών των κοινοτήτων αναδείχθηκε σε επείγον ζήτημα εν μέσω της συνεχιζόμενης κρίσης (Wassler &Talarico, 2021)

Επαναξιολόγηση της τουριστικής εξάρτησης

Η πανδημία προκάλεσε την επαναξιολόγηση της υπερβολικής εξάρτησης από τον τουρισμό ως τον κύριο οικονομικό μοχλό σε πολλές μεσογειακές κοινότητες. Τα τρωτά σημεία που αποκαλύφθηκαν από την ξαφνική πτώση του τουρισμού ανέδειξαν την ανάγκη για οικονομική διαφοροποίηση και μέτρα ενίσχυσης της ανθεκτικότητας. Οι ηγέτες των κοινοτήτων και οι υπεύθυνοι χάραξης πολιτικής άρχισαν να διερευνούν εναλλακτικές πηγές εισοδήματος, όπως η βιώσιμη γεωργία, οι ανανεώσιμες πηγές ενέργειας και η διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς, για να μειώσουν την εξάρτηση από τον τουρισμό και να μετριάσουν μελλοντικούς κλυδωνισμούς (Wassler &Talarico, 2021)

Οι κοινωνικές επιπτώσεις του COVID-19 στον τουρισμό στην περιοχή της Μεσογείου ήταν βαθιές, ιδίως για τις κοινότητες που εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό από τα έσοδα του τουρισμού. Η οικονομική επιβάρυνση, η απώλεια μέσων διαβίωσης, η κοινωνική μετατόπιση, οι προκλήσεις για την ψυχική υγεία και η επανεκτίμηση της εξάρτησης από τον τουρισμό είναι μεταξύ των βασικών ζητημάτων που αντιμετωπίζουν αυτές οι κοινότητες. Η αντιμετώπιση αυτών των προκλήσεων απαιτεί μια πολύπλευρη προσέγγιση που δίνει προτεραιότητα στην ανθεκτικότητα της κοινότητας, την οικονομική διαφοροποίηση και την κοινωνική ευημερία. Καθώς η περιοχή της Μεσογείου πλοηγείται στην πορεία προς την ανάκαμψη, η προώθηση βιώσιμων και χωρίς αποκλεισμούς τουριστικών πρακτικών θα είναι απαραίτητη για την ανοικοδόμηση ισχυρότερων και ανθεκτικότερων κοινοτήτων.

2.4.2 Αλλαγές στη συμπεριφορά και τις προτιμήσεις των τουριστών

Μία από τις σημαντικότερες αλλαγές που παρατηρήθηκαν στη συμπεριφορά των τουριστών μετά την πανδημία είναι η αυξημένη έμφαση στην υγεία και την ασφάλεια. Οι ταξιδιώτες είναι πλέον πιο προσεκτικοί και απαιτητικοί, δίνοντας προτεραιότητα σε προορισμούς και καταλύματα που τηρούν αυστηρά πρωτόκολλα υγείας. Αυτή η νέα έμφαση στην ασφάλεια έχει οδηγήσει σε αύξηση της ζήτησης για προορισμούς που προσφέρουν ευρύχωρα υπαίθρια αξιοθέατα, όπως παραλίες, φυσικά καταφύγια και μονοπάτια πεζοπορίας, όπου η κοινωνική αποστασιοποίηση μπορεί εύκολα να διατηρηθεί.

Επιπλέον, έχει σημειωθεί αξιοσημείωτη αύξηση της δημοτικότητας των προορισμών και των εμπειριών εκτός πεπατημένων που επιτρέπουν πιο οικείες και απομονωμένες ταξιδιωτικές εμπειρίες. Οι τουρίστες αναζητούν όλο και περισσότερο προορισμούς που προσφέρουν αποκλειστικότητα και ιδιωτικότητα, μακριά από πολυσύχναστα τουριστικά κέντρα, σε μια προσπάθεια να ελαχιστοποιήσουν τον κίνδυνο έκθεσής τους στον ιό.

Προτίμηση του βιώσιμου και υπεύθυνου τουρισμού

Η πανδημία έχει επίσης επιταχύνει την τάση προς βιώσιμες και υπεύθυνες πρακτικές τουρισμού στην περιοχή της Μεσογείου. Με αυξημένη ευαισθητοποίηση για τη διασύνδεση μεταξύ της ανθρώπινης υγείας, της περιβαλλοντικής βιωσιμότητας και του τουρισμού, οι ταξιδιώτες δείχνουν αυξανόμενη προτίμηση σε προορισμούς που δίνουν προτεραιότητα στη διατήρηση του περιβάλλοντος και τη δέσμευση της κοινότητας.

Οι τουρίστες αναζητούν ενεργά φιλικά προς το περιβάλλον καταλύματα, συμμετέχουν σε πρωτοβουλίες τουρισμού με βάση την κοινότητα και υποστηρίζουν τοπικές επιχειρήσεις που δίνουν προτεραιότητα στη βιωσιμότητα. Αυτή η στροφή προς τον υπεύθυνο τουρισμό δεν ωφελεί μόνο το περιβάλλον, αλλά προάγει επίσης μια βαθύτερη αίσθηση σύνδεσης και πολιτιστικής εμβάπτισης μεταξύ των ταξιδιωτών.

Αγκαλιάζοντας την ψηφιοποίηση

Μια άλλη αξιοσημείωτη αλλαγή στην τουριστική συμπεριφορά ήταν η ευρεία υιοθέτηση της ψηφιοποίησης στον ταξιδιωτικό σχεδιασμό και τις εμπειρίες. Με τους ταξιδιωτικούς περιορισμούς και τις ανησυχίες για την ασφάλεια να περιορίζουν τους παραδοσιακούς τρόπους τουρισμού, οι ταξιδιώτες έχουν στραφεί σε ψηφιακές πλατφόρμες και τεχνολογίες για να ερευνήσουν προορισμούς, να κάνουν κρατήσεις καταλυμάτων, ακόμη και να ξεκινήσουν εικονικές περιηγήσεις.

Η άνοδος των εικονικών τουριστικών εμπειριών, των εφαρμογών επαυξημένης πραγματικότητας και των καθηλωτικών διαδικτυακών πλατφορμών έδωσε τη δυνατότητα στους ταξιδιώτες να εξερευνήσουν προορισμούς και πολιτιστικούς χώρους από την άνεση του σπιτιού τους, καλλιεργώντας την αίσθηση της περιπλάνησης και την προσμονή για μελλοντικά ταξίδια. Επιπλέον, ψηφιακά εργαλεία, όπως οι ανέπαφες πληρωμές, το check-in μέσω κινητού και οι εικονικοί ξεναγοί, έχουν γίνει όλο και πιο διαδεδομένα για την ενίσχυση της ασφάλειας και της ευκολίας των ταξιδιωτικών εμπειριών.

Η πανδημία COVID-19 προκάλεσε βαθιές αλλαγές στην τουριστική συμπεριφορά και τις προτιμήσεις των τουριστών στην περιοχή της Μεσογείου. Από την αυξημένη έμφαση στην υγεία και την ασφάλεια έως την αυξανόμενη προτίμηση για βιώσιμες και υπεύθυνες πρακτικές τουρισμού, οι ταξιδιώτες περιηγούνται σε ένα νέο τοπίο που διαμορφώνεται από τις επιταγές της πανδημίας. Καθώς η τουριστική βιομηχανία προσαρμόζεται σε αυτές τις αλλαγές, υπάρχει η ευκαιρία να προωθηθούν πιο ανθεκτικές, χωρίς αποκλεισμούς και βιώσιμες τουριστικές πρακτικές που όχι μόνο θα μετριάσουν τις επιπτώσεις της πανδημίας αλλά και θα συμβάλουν στη μακροπρόθεσμη ζωτικότητα και ευημερία της περιοχής της Μεσογείου.

2.4.3.Επιπτώσεις στην πολιτιστική κληρονομιά και ταυτότητα

Η περιοχή της Μεσογείου, γνωστή για την πλούσια πολιτιστική της κληρονομιά και τις ποικίλες ταυτότητές της, αντιμετώπισε σημαντικές διαταραχές στον τουριστικό της τομέα λόγω της πανδημίας. Το παρόν κεφάλαιο διερευνά τις κοινωνικές επιπτώσεις του COVID-19 στον τουρισμό στην περιοχή της Μεσογείου, εστιάζοντας ιδιαίτερα στις επιπτώσεις του στην πολιτιστική κληρονομιά και την ταυτότητα (Al-Omoush et al., 2020).

Επιπτώσεις στη διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς

Η περιοχή της Μεσογείου φημίζεται για τους ιστορικούς τόπους, τα αρχαία ερείπια και τα αρχιτεκτονικά θαύματα, τα οποία αποτελούν σημαντικά αξιοθέατα για τους τουρίστες. Ωστόσο, το κλείσιμο αυτών των χώρων κατά τη διάρκεια της πανδημίας δεν οδήγησε μόνο σε οικονομικές απώλειες, αλλά δημιούργησε και ανησυχίες σχετικά με τη διατήρησή τους. Με περιορισμένα κονδύλια από τα έσοδα του τουρισμού, πολλοί χώροι πολιτιστικής κληρονομιάς αγωνίστηκαν να διατηρήσουν τις προσπάθειες διατήρησης, οδηγώντας σε υποβάθμιση και πιθανή απώλεια αναντικατάστατης κληρονομιάς. (Gavriilidis & Metaxas, 2024).

Επιπλέον, η απουσία τουριστών έχει καταστήσει τους χώρους αυτούς ευάλωτους σε άλλες απειλές, όπως ο βανδαλισμός και οι παράνομες ανασκαφές. Η έλλειψη επιτήρησης και παρακολούθησης, η οποία επιδεινώνεται από τους περιορισμούς που προκαλούνται από την πανδημία, έχει καταστήσει δύσκολη την αποτελεσματική προστασία των πολιτιστικών θησαυρών. Ως αποτέλεσμα, η πανδημία ανέδειξε την ανάγκη για βιώσιμη χρηματοδότηση και καινοτόμες στρατηγικές για τη διαφύλαξη της πολιτιστικής κληρονομιάς της Μεσογείου για τις μελλοντικές γενιές.

Προκλήσεις για την πολιτιστική ταυτότητα

Ο τουρισμός διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση και την προώθηση της πολιτιστικής ταυτότητας στην περιοχή της Μεσογείου. Οι τοπικές κοινότητες συχνά βασίζονται στον τουρισμό για να προβάλλουν τις παραδόσεις, τις κουζίνες και τις χειροτεχνίες τους, διατηρώντας και διαιωνίζοντας έτσι την πολιτιστική τους κληρονομιά. Ωστόσο, η ξαφνική διακοπή των τουριστικών δραστηριοτήτων λόγω του COVID-19 έχει διαταράξει αυτή τη δυναμική, θέτοντας προκλήσεις για τη διατήρηση της πολιτιστικής ταυτότητας.

Πολλά παραδοσιακά φεστιβάλ, πολιτιστικές εκδηλώσεις και αγορές χειροτεχνίας, που χρησιμεύουν ως πλατφόρμες πολιτιστικής έκφρασης και ανταλλαγής, ακυρώθηκαν ή μειώθηκαν για να τηρηθούν οι υγειονομικοί κανονισμοί. Αυτή η απώλεια πολιτιστικών συγκεντρώσεων και αλληλεπιδράσεων δεν στέρησε μόνο τις κοινότητες από ζωτικές πηγές εισοδήματος, αλλά αποδυνάμωσε επίσης την

αίσθηση της ταυτότητας και του ανήκειν. Η απουσία τουριστών οδήγησε σε μείωση των πολιτιστικών ανταλλαγών και της εκτίμησης, διαβρώνοντας περαιτέρω τον ιστό των μεσογειακών κοινωνιών.

Ευκαιρίες για προβληματισμό και προσαρμογή

Ενώ ο αντίκτυπος του COVID-19 στον τουρισμό στην περιοχή της Μεσογείου ήταν σε μεγάλο βαθμό αρνητικός, παρουσίασε επίσης ευκαιρίες για προβληματισμό και προσαρμογή. Η επιβράδυνση των τουριστικών δραστηριοτήτων ώθησε τα ενδιαφερόμενα μέρη να επανεκτιμήσουν την προσέγγισή τους για τη βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη, τονίζοντας τη σημασία της διατήρησης της πολιτιστικής κληρονομιάς και της ενίσχυσης της ανθεκτικότητας των κοινοτήτων.

Οι τοπικές κοινότητες έχουν στραφεί όλο και περισσότερο σε ψηφιακές πλατφόρμες για να προβάλλουν τα πολιτιστικά τους αγαθά και να επικοινωνούν με εικονικούς τουρίστες, επεκτείνοντας έτσι την εμβέλειά τους πέρα από τα φυσικά όρια. Αυτός ο ψηφιακός μετασχηματισμός όχι μόνο παρείχε εναλλακτικές πηγές εσόδων, αλλά διευκόλυνε επίσης τις πολιτιστικές ανταλλαγές και τον διάλογο με πρωτοφανείς τρόπους (Kithiia et al., 2020)

Επιπλέον, η πανδημία υπογράμμισε την ανάγκη για μεγαλύτερη συνεργασία και αλληλεγγύη μεταξύ των μεσογειακών χωρών για τον μετριασμό των κοινωνικοοικονομικών επιπτώσεων των κρίσεων. Με την ανταλλαγή βέλτιστων πρακτικών, πόρων και εμπειρογνομosύνης, οι ενδιαφερόμενοι φορείς μπορούν να αντιμετωπίσουν συλλογικά τις προκλήσεις που αντιμετωπίζει ο τουριστικός τομέας και να προωθήσουν προσπάθειες ανάκαμψης χωρίς αποκλεισμούς και βιώσιμες.

Η πανδημία COVID-19 επηρέασε βαθιά τον τουρισμό στην περιοχή της Μεσογείου, με σημαντικές επιπτώσεις στη διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς και της ταυτότητας. Ενώ η πανδημία αποκάλυψε τρωτά σημεία και προκλήσεις, έχει επίσης καταλύσει την καινοτομία και την προσαρμογή στον τομέα του τουρισμού. Προχωρώντας προς τα εμπλεκόμενα μέρη, είναι σημαντικό να δώσουν προτεραιότητα σε βιώσιμες τουριστικές πρακτικές, να επενδύσουν στη διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς και να ενισχύσουν την ανθεκτικότητα των κοινοτήτων, ώστε να διασφαλιστεί η μακροπρόθεσμη ζωτικότητα της τουριστικής βιομηχανίας και της πολιτιστικής ταυτότητας της Μεσογείου.

2.4.4 Ψυχική υγεία και ευημερία των εργαζομένων στον τουρισμό

Η ξαφνική κατάρρευση των τουριστικών δραστηριοτήτων είχε βαθιές επιπτώσεις στην ψυχική υγεία και την ευημερία των εργαζομένων στον τουρισμό στην περιοχή της Μεσογείου. Πολλοί εργαζόμενοι αντιμετώπισαν εργασιακή ανασφάλεια, απολύσεις και απώλεια εισοδήματος, καθώς οι επιχειρήσεις έκλεισαν λόγω της έλλειψης τουριστών. Η αβεβαιότητα σχετικά με τη διάρκεια και τη σοβαρότητα της πανδημίας επιδείνωσε το άγχος και το στρες μεταξύ των εργαζομένων, οδηγώντας σε αυξημένα επίπεδα ψυχολογικής δυσφορίας (Marques Santos, et al., 2020).

Επιπλέον, η φύση της εργασίας στον τουρισμό συνεπάγεται συχνά πολλές ώρες εργασίας, εποχιακή απασχόληση και εξάρτηση από φιλοδομήματα και προμήθειες, καθιστώντας τους εργαζόμενους ιδιαίτερα ευάλωτους στην οικονομική αστάθεια σε περιόδους χαμηλής τουριστικής δραστηριότητας. Η ξαφνική απώλεια εισοδήματος λόγω της πανδημίας όχι μόνο απείλησε τα μέσα διαβίωσης των εργαζομένων, αλλά διέβρωσε επίσης την αίσθηση της αυτοεκτίμησης και της ταυτότητάς τους, συμβάλλοντας σε συναισθήματα κατάθλιψης και απόγνωσης (Al-Omouh et al., 2020).

Κοινωνική απομόνωση και μοναξιά

Μια άλλη σημαντική πρόκληση που αντιμετώπισαν οι εργαζόμενοι στον τουρισμό κατά τη διάρκεια της πανδημίας ήταν η κοινωνική απομόνωση και η μοναξιά. Πολλοί εργαζόμενοι, ιδίως όσοι απασχολούνταν σε ξενοδοχεία, εστιατόρια και τουριστικά γραφεία, βίωσαν την κοινωνική απομόνωση, καθώς αναγκάστηκαν να τηρούν μέτρα κοινωνικής αποστασιοποίησης και να περιορίζουν τις διαπροσωπικές αλληλεπιδράσεις. Η απουσία τουριστών στέρησε από τους εργαζόμενους την ευκαιρία να συμμετάσχουν σε ουσιαστικές κοινωνικές αλληλεπιδράσεις με επισκέπτες, συναδέλφους και τοπικές κοινότητες, επιδεινώνοντας περαιτέρω τα αισθήματα μοναξιάς και απομόνωσης (Kithia et al., 2020).

Στιγματισμός και διακρίσεις

Επιπλέον, οι εργαζόμενοι στον τουρισμό στην περιοχή της Μεσογείου αντιμετώπισαν στιγματισμό και διακρίσεις, καθώς η πανδημία ενίσχυσε τις ξενοφοβικές συμπεριφορές απέναντι στους ταξιδιώτες και τους ξένους. Ορισμένοι εργαζόμενοι, ιδίως εκείνοι που προέρχονταν από περιθωριοποιημένες κοινότητες ή μετανάστες, ανέφεραν ότι βίωσαν εχθρότητα και προκατάληψη από ντόπιους που τους κατηγορούσαν για την εξάπλωση του ιού. Τέτοιες εμπειρίες διακρίσεων όχι μόνο υπονόμευσαν την αίσθηση του ανήκειν και της ένταξης των εργαζομένων, αλλά επιβάρυναν επίσης την ψυχική τους υγεία και την ευημερία τους (Marques Santos, et al., 2020).

Στρατηγικές αντιμετώπισης και ανθεκτικότητα

Παρά τις πολυάριθμες προκλήσεις που έθεσε η πανδημία COVID-19, πολλοί εργαζόμενοι στον τουρισμό στην περιοχή της Μεσογείου επέδειξαν αξιοσημείωτη ανθεκτικότητα και προσαρμοστικότητα στην αντιμετώπιση των αντιξοοτήτων. Ορισμένοι εργαζόμενοι αναζήτησαν υποστήριξη από την οικογένεια, τους φίλους και τα κοινωνικά δίκτυα για να μετριάσουν τα αισθήματα απομόνωσης και μοναξιάς. Άλλοι επιδίωξαν εναλλακτικές πηγές εισοδήματος ή συμμετείχαν σε δραστηριότητες ανάπτυξης δεξιοτήτων για να ενισχύσουν την απασχολησιμότητά τους σε έναν κόσμο μετά την πανδημία.

Επιπλέον, υλοποιήθηκαν πρωτοβουλίες όπως εκστρατείες ευαισθητοποίησης για την ψυχική υγεία, συμβουλευτικές υπηρεσίες και ομάδες υποστήριξης από ομοτίμους για την παροχή της απαραίτητης ψυχολογικής υποστήριξης στους εργαζόμενους στον τουρισμό. Οι παρεμβάσεις αυτές όχι μόνο βοήθησαν τους εργαζόμενους να αντιμετωπίσουν τις ψυχολογικές επιπτώσεις της πανδημίας, αλλά και ενίσχυσαν το αίσθημα αλληλεγγύης και την ανθεκτικότητα της κοινότητας εντός της τουριστικής βιομηχανίας (Marques Santos, et al., 2020).

Η πανδημία COVID-19 είχε εκτεταμένες κοινωνικές επιπτώσεις στους εργαζόμενους στον τομέα του τουρισμού στην περιοχή της Μεσογείου, με επιπτώσεις στην ψυχική τους υγεία και ευημερία. Από την εργασιακή ανασφάλεια και το οικονομικό άγχος έως την κοινωνική απομόνωση και τις διακρίσεις, οι εργαζόμενοι αντιμετώπισαν πολλές προκλήσεις που επιδεινώθηκαν από την πανδημία. Ωστόσο, εν

μέσω των αντιξοοτήτων, πολλοί εργαζόμενοι επέδειξαν ανθεκτικότητα και επινοητικότητα στην αντιμετώπιση της κρίσης. Προχωρώντας προς τα εμπρός, είναι σημαντικό να δοθεί προτεραιότητα στην ψυχική υγεία και ευημερία των εργαζομένων στον τουρισμό και να εφαρμοστούν στοχευμένες παρεμβάσεις για την υποστήριξη της ανάκαμψης και της ανθεκτικότητάς τους σε έναν κόσμο μετά την πανδημία (Kithiia et al., 2020)

2.5 Ο Περιβαλλοντικός Αντίκτυπος του COVID-19 στον τουρισμό στην περιοχή της Μεσογείου

Παρ' όλες τις αρνητικές επιπτώσεις στον οικονομικό κυρίως τομέα αλλά και στον κοινωνικό, φαίνεται πως ο αντίκτυπος του covid-19 είχε θετικά αποτελέσματα όσον αφορά τον περιβαλλοντικό παράγοντα. Συγκεκριμένα προκάλεσε τα εξής:

Μείωση των εκπομπών διοξειδίου του άνθρακα

Η ξαφνική διακοπή των τουριστικών δραστηριοτήτων λόγω των μέτρων αποκλεισμού και των ταξιδιωτικών περιορισμών οδήγησε σε σημαντική μείωση των εκπομπών διοξειδίου του άνθρακα στην περιοχή της Μεσογείου. Με λιγότερες πτήσεις, ακινητοποιημένα κρουαζιερόπλοια και μειωμένες ξενοδοχειακές δραστηριότητες, η περιοχή γνώρισε καθαρότερο αέρα και μειωμένα επίπεδα ρύπανσης. Αυτή η προσωρινή ανάπαυλα προσέφερε πολύτιμες γνώσεις σχετικά με τα περιβαλλοντικά οφέλη της μειωμένης ανθρώπινης δραστηριότητας στα εύθραυστα οικοσυστήματα (Mofijur, et al., 2020).

Αναγέννηση των φυσικών οικοσυστημάτων

Η παύση του τουρισμού έδωσε την ευκαιρία στα φυσικά οικοσυστήματα της περιοχής της Μεσογείου να αναγεννηθούν. Οι παράκτιες περιοχές, οι θαλάσσιοι οικοτόποι και τα καταφύγια άγριας ζωής αντιμετώπισαν λιγότερες διαταραχές από ανθρώπινες δραστηριότητες, όπως η υπεραλίευση, η καταστροφή οικοτόπων και η ρύπανση. Αυτή η περίοδος ανάπαυλας επέτρεψε την ανάκτηση της βιοποικιλότητας

και την αποκατάσταση της οικολογικής ισορροπίας σε πολλά παράκτια και θαλάσσια περιβάλλοντα.

Η πίεση στους φυσικούς πόρους μετριάστηκε

Η μείωση των τουριστικών αφίξεων ανακούφισε την πίεση στους φυσικούς πόρους, όπως το νερό, η ενέργεια και η γη στην περιοχή της Μεσογείου. Οι δημοφιλείς τουριστικοί προορισμοί αντιμετωπίζουν συχνά προκλήσεις που σχετίζονται με τη λειψυδρία, την κατανάλωση ενέργειας και την υποβάθμιση της γης λόγω των υπερβολικών τουριστικών δραστηριοτήτων. Η επιβράδυνση του τουρισμού έδωσε την ευκαιρία στους πόρους αυτούς να αναπληρωθούν, συμβάλλοντας στη μακροπρόθεσμη βιωσιμότητα και ανθεκτικότητά τους (Mofijur, et al., 2020).

Επαναξιολόγηση των τουριστικών πρακτικών

Η πανδημία COVID-19 προκάλεσε την επαναξιολόγηση των τουριστικών πρακτικών στην περιοχή της Μεσογείου, με έμφαση στη βιωσιμότητα και τον υπεύθυνο τουρισμό. Τα ενδιαφερόμενα μέρη σε ολόκληρο τον κλάδο, συμπεριλαμβανομένων των κυβερνήσεων, των επιχειρήσεων και των τοπικών κοινοτήτων, αναγνώρισαν την ανάγκη για πιο ανθεκτικά και φιλικά προς το περιβάλλον μοντέλα τουρισμού. Αυτή η στροφή προς τον αειφόρο τουρισμό θα μπορούσε να οδηγήσει σε μακροπρόθεσμα οφέλη τόσο για το περιβάλλον όσο και για την τοπική οικονομία (Mofijur, et al., 2020).

Ενώ ο περιβαλλοντικός αντίκτυπος του COVID-19 στον τουρισμό στην περιοχή της Μεσογείου ήταν σε μεγάλο βαθμό θετικός, παραμένουν προκλήσεις. Η επανέναρξη των τουριστικών δραστηριοτήτων μετά την πανδημία ενέχει κινδύνους επιστροφής σε μη βιώσιμες πρακτικές και επιδείνωσης της περιβαλλοντικής υποβάθμισης. Ωστόσο, η κρίση αυτή παρουσιάζει επίσης ευκαιρίες για να οικοδομηθεί ξανά καλύτερα με την ενσωμάτωση της διατήρησης του περιβάλλοντος και της βιώσιμης ανάπτυξης στις πολιτικές και τις πρακτικές του τουρισμού.

Η πανδημία COVID-19 επέφερε σημαντικές αλλαγές στον τομέα του τουρισμού, συμπεριλαμβανομένων των περιβαλλοντικών επιπτώσεων στην περιοχή της Μεσογείου. Ενώ η προσωρινή μείωση του τουρισμού έχει αποφέρει θετικά

περιβαλλοντικά αποτελέσματα, όπως η μείωση των εκπομπών διοξειδίου του άνθρακα, η αναγέννηση των φυσικών οικοσυστημάτων και η ελάφρυνση της πίεσης στους φυσικούς πόρους, εξακολουθούν να υπάρχουν προκλήσεις για τη διασφάλιση μιας βιώσιμης ανάκαμψης. Με την υιοθέτηση των αρχών της βιωσιμότητας και του υπεύθυνου τουρισμού, οι ενδιαφερόμενοι φορείς μπορούν να πλοηγηθούν σε αυτές τις προκλήσεις και να προωθήσουν μια πιο ανθεκτική και φιλική προς το περιβάλλον τουριστική βιομηχανία στην περιοχή της Μεσογείου.

3. Προφίλ των 5 Επιλεγμένων Χωρών

3.1 Τουρισμός στις χώρες του Ευρωπαϊκού Νότου

Η περιοχή της Μεσογείου έχει από καιρό χαρακτηριστεί ως παράδεισος για τους ταξιδιώτες, καθώς διαθέτει γραφικά τοπία, πλούσια πολιτιστική κληρονομιά και ζωντανές πόλεις. Ωστόσο, το ξέσπασμα του COVID-19 στις αρχές του 2020 έφερε πρωτοφανείς προκλήσεις στον τομέα του τουρισμού σε ολόκληρο τον κόσμο, συμπεριλαμβανομένων των χωρών της Νότιας Ευρώπης. Το παρόν κεφάλαιο εξετάζει τις επιπτώσεις της πανδημίας στον τουρισμό στη Νότια Ευρώπη, εστιάζοντας σε 5 χώρες της Μεσογείου με παγκόσμιες τουριστικές αφίξεις και η οικονομία τους εξαρτάται από τον τουρισμό, διερευνώντας τα μέτρα που ελήφθησαν για τον μετριασμό των επιπτώσεών της και τις στρατηγικές που εφαρμόστηκαν για την αναζωογόνηση του κλάδου. Οι 5 χώρες που πρόκειται να αναλυθούν και να συγκριθούν είναι η Ελλάδα, η Ιταλία, η Ισπανία, η Μάλτα και η Κύπρος (Haber, 2022).

Πριν από την εμφάνιση του νέου κορονοϊού, η Νότια Ευρώπη απολάμβανε μια ακμάζουσα τουριστική βιομηχανία, με χώρες όπως η Ισπανία, η Ιταλία, η Ελλάδα και η Πορτογαλία να προσελκύουν εκατομμύρια επισκέπτες ετησίως. Το θερμό κλίμα, οι εντυπωσιακές ακτές, τα ιστορικά μνημεία και η φημισμένη κουζίνα της περιοχής την καθιστούσαν πόλο έλξης για τους ταξιδιώτες που αναζητούσαν χαλάρωση, περιπέτεια και πολιτιστικές εμπειρίες. Ο τουρισμός διαδραμάτισε ζωτικό ρόλο στις οικονομίες αυτών των χωρών, συμβάλλοντας σημαντικά στο ΑΕΠ, την απασχόληση και την ανάπτυξη των υποδομών (Cuschieri, et al., 2020)

Η έναρξη της πανδημίας επέφερε σοβαρό πλήγμα στον τομέα του τουρισμού στη Νότια Ευρώπη. Οι ταξιδιωτικοί περιορισμοί, το κλείσιμο των συνόρων και τα μέτρα αποκλεισμού με στόχο τον περιορισμό της εξάπλωσης του ιού οδήγησαν σε απότομη μείωση των τουριστικών αφίξεων. Τα ξενοδοχεία, τα εστιατόρια, οι ταξιδιωτικοί πράκτορες και άλλες επιχειρήσεις που εξαρτώνται από τον τουρισμό αντιμετώπισαν πρωτοφανείς προκλήσεις, ενώ πολλές αναγκάστηκαν να κλείσουν προσωρινά ή μόνιμα. Η απώλεια εσόδων και θέσεων εργασίας είχε αλυσιδωτές επιπτώσεις στην ευρύτερη οικονομία, επιδεινώνοντας τις κοινωνικές και οικονομικές ανισότητες.

Οι κυβερνήσεις και οι τουριστικές αρχές της Νότιας Ευρώπης εφάρμοσαν γρήγορα διάφορα μέτρα για να μετριάσουν τον αντίκτυπο του COVID-19 στον τουριστικό τομέα. Αυτά περιλάμβαναν πακέτα οικονομικής στήριξης για τις επιχειρήσεις, επιδοτήσεις για τους εργαζόμενους, φορολογικές ελαφρύνσεις και εκστρατείες μάρκετινγκ για την προώθηση του εγχώριου τουρισμού. Επίσης, τέθηκαν σε εφαρμογή πρωτόκολλα υγείας και ασφάλειας για να καθησυχαστούν οι ταξιδιώτες και να ελαχιστοποιηθεί ο κίνδυνος μόλυνσης. Επιπλέον, καταβλήθηκαν προσπάθειες για τη διαφοροποίηση των τουριστικών προσφορών, όπως η προώθηση του αγροτικού και του φυσιολατρικού τουρισμού για τη μείωση του συνωστισμού σε δημοφιλείς προορισμούς (Haber, 2022).

Καθώς η πανδημία παρέμενε, η τουριστική βιομηχανία στη Νότια Ευρώπη έπρεπε να προσαρμοστεί στη «νέα κανονικότητα» που χαρακτηριζόταν από συνεχιζόμενη αβεβαιότητα και μεταβαλλόμενη συμπεριφορά των καταναλωτών. Η ψηφιοποίηση έπαιξε καθοριστικό ρόλο σε αυτή την προσαρμογή, με τις επιχειρήσεις να υιοθετούν συστήματα ηλεκτρονικών κρατήσεων, ανέπαφες πληρωμές, εικονικές περιηγήσεις και λύσεις απομακρυσμένης εργασίας. Τα ενισχυμένα μέτρα υγιεινής και οι πιστοποιήσεις υγείας έγιναν συνήθεις πρακτικές για να εμπνέουν εμπιστοσύνη στους ταξιδιώτες. Επιπλέον, σφυρηλατήθηκαν συνεργασίες μεταξύ δημόσιων και ιδιωτικών φορέων για την ανάπτυξη στρατηγικών βιώσιμου τουρισμού που δίνουν προτεραιότητα στην ανθεκτικότητα και τη συμμετοχικότητα.

Ενώ ο δρόμος προς την ανάκαμψη μπορεί να είναι μακρύς και δύσκολος, υπάρχουν σημάδια αισιοδοξίας στην τουριστική βιομηχανία της Νότιας Ευρώπης. Καθώς αυξάνονται οι προσπάθειες εμβολιασμού και χαλαρώνουν οι ταξιδιωτικοί περιορισμοί, υπάρχει συγκρατημένη αισιοδοξία για σταδιακή αναζωογόνηση του διεθνούς τουρισμού. Ωστόσο, η εστίαση έχει μετατοπιστεί προς την κατεύθυνση της οικοδόμησης μιας καλύτερης ανάκαμψης, με έμφαση στη βιωσιμότητα, την ανθεκτικότητα και την καινοτομία. Οι επενδύσεις στις υποδομές, την ψηφιοποίηση και την ανάπτυξη δεξιοτήτων είναι απαραίτητες για τη διασφάλιση της μακροπρόθεσμης ανταγωνιστικότητας του τουριστικού τομέα της περιοχής. Επιπλέον, η προώθηση της συνεργασίας και της αλληλεγγύης σε περιφερειακό και διεθνές επίπεδο θα είναι ζωτικής σημασίας για την αντιμετώπιση μελλοντικών κρίσεων και τη διασφάλιση μιας πιο ανθεκτικής και χωρίς αποκλεισμούς τουριστικής βιομηχανίας (Gavriilidis & Metaxas, 2024).

Η πανδημία COVID-19 δοκίμασε την ανθεκτικότητα του τουριστικού τομέα της Νότιας Ευρώπης όσο ποτέ άλλοτε. Ενώ οι προκλήσεις ήταν τρομακτικές, ώθησαν επίσης την καινοτομία, την προσαρμογή και τη συνεργασία εντός του κλάδου. Καθώς η περιοχή συνεχίζει να περιηγείται στις αβεβαιότητες του κόσμου μετά την πανδημία, υπάρχει ελπίδα ότι η Νότια Ευρώπη θα αναδυθεί ισχυρότερη και πιο βιώσιμη, επιβεβαιώνοντας τη θέση της ως κορυφαίου τουριστικού προορισμού στην περιοχή της Μεσογείου και πέραν αυτής (Cuschieri, et al., 2020)

3.2 Σημαντικότητα του Τουρισμού για τις Επιλεγμένες Χώρες

Ο τουρισμός διαδραματίζει κεντρικό ρόλο στην περιοχή της Μεσογείου, καθώς αποτελεί ακρογωνιαίο λίθο της οικονομικής ανάπτυξης, των πολιτιστικών ανταλλαγών και της διατήρησης του περιβάλλοντος. Η γοητεία των γαλάζιων ακτών, των αρχαίων ερειπίων, των ζωντανών πολιτισμών και των απολαυστικών κουζινών προσελκύει εκατομμύρια επισκέπτες ετησίως, συμβάλλοντας σημαντικά στις οικονομίες των χωρών που βρέχονται από τη Μεσόγειο Θάλασσα. Ωστόσο, το ξέσπασμα του COVID-19 έχει ρίξει σκιά σε αυτή την ακμάζουσα βιομηχανία, επηρεάζοντας βαθιά τον τουρισμό στην περιοχή (Gavriilidis & Metaxas, 2024).

Ιστορικά, η Μεσόγειος αποτελούσε μαγνήτη για τους τουρίστες που αναζητούσαν ποικίλες εμπειρίες. Η πλούσια ιστορία της περιλαμβάνει πολιτισμούς από τους Έλληνες και τους Ρωμαίους μέχρι τους Βυζαντινούς και τους Οθωμανούς, αφήνοντας πίσω τους αρχιτεκτονικά θαύματα και μνημεία πολιτιστικής κληρονομιάς. Η γοητεία προορισμών όπως το Κολοσσαίο της Ιταλίας, η Ακρόπολη της Ελλάδας και η Αγία Σοφία της Τουρκίας προσελκύει λάτρεις της ιστορίας από όλο τον κόσμο. Επιπλέον, τα γραφικά τοπία της Μεσογείου, από τις ηλιόλουστες παραλίες της Ισπανίας μέχρι τις άγριες ακτές της Κροατίας, προσφέρουν ένα ειδυλλιακό περιβάλλον για τους ταξιδιώτες αναψυχής.

Ο τουρισμός στη Μεσόγειο δεν αφορά απλώς την περιήγηση στα αξιοθέατα-είναι καταλύτης για την οικονομική ανάπτυξη. Η εισροή τουριστών τονώνει διάφορους τομείς, όπως η φιλοξενία, οι μεταφορές, το λιανικό εμπόριο και η ψυχαγωγία, δημιουργώντας θέσεις εργασίας και παράγοντας έσοδα. Οι μικρές επιχειρήσεις ευημερούν από τον τουρισμό, προσφέροντας μοναδικά σουβενίρ, τοπικές λιχουδιές και αυθεντικές εμπειρίες που εμπλουτίζουν τα ταξίδια των

ταξιδιωτών. Επιπλέον, οι επενδύσεις σε υποδομές και έργα που σχετίζονται με τον τουρισμό ενισχύουν την περιφερειακή ανάπτυξη, βελτιώνοντας την ποιότητα ζωής των κατοίκων.

Οι πολιτιστικές ανταλλαγές είναι μια άλλη σημαντική πτυχή του τουρισμού στη Μεσόγειο. Οι επισκέπτες βυθίζονται στις παραδόσεις, τα έθιμα και τις κουζίνες της περιοχής, προωθώντας τη διαπολιτισμική κατανόηση και εκτίμηση. Τα φεστιβάλ, οι γαστρονομικές περιηγήσεις και οι καθηλωτικές εμπειρίες επιτρέπουν στους τουρίστες να συνδεθούν με τους ντόπιους, δημιουργώντας δεσμούς που ξεπερνούν τα σύνορα. Αυτή η πολιτιστική ανταλλαγή δεν εμπλουτίζει μόνο την ταξιδιωτική εμπειρία, αλλά προάγει επίσης την ανεκτικότητα και τον αμοιβαίο σεβασμό μεταξύ των εθνών.

Επιπλέον, ο τουρισμός διαδραματίζει κρίσιμο ρόλο στη διατήρηση και την αειφορία του περιβάλλοντος. Η φυσική ομορφιά της Μεσογείου είναι ένα πολύτιμο αγαθό που πρέπει να διατηρηθεί για τις μελλοντικές γενιές. Οι πρακτικές βιώσιμου τουρισμού, όπως τα φιλικά προς το περιβάλλον καταλύματα, η υπεύθυνη παρατήρηση της άγριας ζωής και οι πρωτοβουλίες διατήρησης, συμβάλλουν στην ελαχιστοποίηση του οικολογικού αποτυπώματος των τουριστικών δραστηριοτήτων. Με την προώθηση της περιβαλλοντικής ευαισθητοποίησης και την υποστήριξη των προσπάθειών διατήρησης, ο τουρισμός συμβάλλει στην προστασία της βιοποικιλότητας και των φυσικών ενδιαιτημάτων στην περιοχή (Haber, 2022).

Ωστόσο, η πανδημία COVID-19 έφερε πρωτοφανείς προκλήσεις για την τουριστική βιομηχανία στη Μεσόγειο. Οι ταξιδιωτικοί περιορισμοί, τα λουκέτα και οι υγειονομικές ανησυχίες οδήγησαν σε απότομη μείωση των τουριστικών αφίξεων, παραλύοντας τις οικονομίες των χωρών που εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό από τα έσοδα του τουρισμού. Η ξαφνική διακοπή των διεθνών ταξιδιών άφησε τις επιχειρήσεις να αγωνίζονται να επιβιώσουν, οδηγώντας σε απώλειες θέσεων εργασίας και οικονομική αστάθεια. Επιπλέον, το προσωρινό κλείσιμο πολιτιστικών χώρων και αξιοθέατων στέρησε από τις κοινότητες ζωτικές πηγές εισοδήματος, επιδεινώνοντας τις κοινωνικοοικονομικές ανισότητες.

Οι επιπτώσεις του COVID-19 στον τουρισμό στη Μεσόγειο επεκτείνονται πέρα από τις οικονομικές επιπτώσεις. Η πανδημία έχει διαταράξει τις πολιτιστικές ανταλλαγές και τη διεθνή συνεργασία, εμποδίζοντας τις προσπάθειες για την

προώθηση του διαλόγου και της κατανόησης μεταξύ των εθνών. Οι ταξιδιωτικές απαγορεύσεις και το κλείσιμο των συνόρων εμπόδισαν την ελεύθερη κυκλοφορία των ανθρώπων, υπονομεύοντας τις αρχές της ανοικτότητας και της συμμετοχής που στηρίζουν την τουριστική βιομηχανία (Ardeljan, et al., 2020).

Παρά τις προκλήσεις αυτές, υπάρχει ελπίδα για την αναζωογόνηση του τουρισμού στη Μεσόγειο. Καθώς οι προσπάθειες εμβολιασμού προχωρούν και οι ταξιδιωτικοί περιορισμοί χαλαρώνουν, υπάρχει αισιοδοξία για σταδιακή ανάκαμψη των τουριστικών αφίξεων. Οι κυβερνήσεις και οι ενδιαφερόμενοι φορείς πρέπει να συνεργαστούν για την εφαρμογή αποτελεσματικών μέτρων υγείας και ασφάλειας ώστε να αποκατασταθεί η εμπιστοσύνη των ταξιδιωτών και να διασφαλιστεί μια βιώσιμη ανάκαμψη του τουρισμού. Επιπλέον, η πανδημία υπογράμμισε τη σημασία της διαφοροποίησης των τουριστικών προσφορών και της επένδυσης στον ψηφιακό μετασχηματισμό για την προσαρμογή στις μεταβαλλόμενες προτιμήσεις των καταναλωτών και τις τάσεις της αγοράς (Cuschieri, et al., 2020)

Συμπερασματικά, ο τουρισμός διαδραματίζει ζωτικό ρόλο στη Μεσόγειο, συμβάλλοντας στην οικονομική ανάπτυξη, τις πολιτιστικές ανταλλαγές και τη διατήρηση του περιβάλλοντος. Ενώ η πανδημία COVID-19 έχει παρουσιάσει σημαντικές προκλήσεις για την τουριστική βιομηχανία, έχει επίσης υπογραμμίσει την ανθεκτικότητα και την προσαρμοστικότητα του τομέα.

4. Μεθοδολογία Έρευνας

4.1 Σκοπός εργασίας

Σκοπός της παρούσας διατριβής είναι η διενέργεια συγκριτικής ανάλυσης των επιπτώσεων του COVID-19 στον τουρισμό στην Ελλάδα, την Ιταλία, την Ισπανία, την Κύπρο και τη Μάλτα. Με την εξέταση δευτερογενών δεδομένων για βασικούς τουριστικούς δείκτες, συμπεριλαμβανομένων των αφίξεων επισκεπτών, των τουριστικών εσόδων και της απασχόλησης στον τουριστικό τομέα, η μελέτη αποσκοπεί στον εντοπισμό των διαφορών στο μέγεθος και τη φύση των επιπτώσεων της πανδημίας στον τουρισμό σε αυτές τις μεσογειακές χώρες. Μέσω αυτής της συγκριτικής ανάλυσης, η έρευνα προσπαθεί να παράσχει πληροφορίες σχετικά με την ανθεκτικότητα, τα τρωτά σημεία και τις στρατηγικές προσαρμογής που χρησιμοποίησαν οι τουριστικοί τομείς αυτών των χωρών για την αντιμετώπιση της κρίσης COVID-19. Αναλύοντας τον σκοπό αυτό πιο λεπτομερώς, μπορούμε να εστιάσουμε σε αρκετά σημεία:

- **Κατανόηση της Έκτασης των Επιπτώσεων:** Η εργασία θα εξετάσει το πλήρες φάσμα των επιπτώσεων του COVID-19 στον τουριστικό τομέα, συμπεριλαμβανομένης της μείωσης των ταξιδιών, της επιρροής στις τουριστικές επιχειρήσεις και της απώλειας θέσεων εργασίας.
- **Ανάλυση των Διαφορετικών Προσεγγίσεων:** Η εργασία θα εξετάσει πώς οι πέντε χώρες αντιμετώπισαν αυτές τις επιπτώσεις. Κάθε χώρα μπορεί να έχει υιοθετήσει διαφορετικές στρατηγικές, ανάλογα με τις πολιτικές, οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες της.
- **Εκτίμηση των Μέτρων και της Ανταπόκρισης:** Θα διερευνηθούν τα μέτρα που λήφθηκαν από κάθε χώρα για την αντιμετώπιση των επιπτώσεων στον τουρισμό, καθώς και η ανταπόκριση των τουριστών σε αυτά τα μέτρα.
- **Προοπτικές Ανάκαμψης:** Μια ολοκληρωμένη ανάλυση θα περιλαμβάνει επίσης τις προοπτικές ανάκαμψης του τουριστικού τομέα σε κάθε χώρα μετά την πανδημία. Αυτό θα περιλαμβάνει τις δυνατότητες αναδιάρθρωσης του τουριστικού τομέα, τις ευκαιρίες για ανάπτυξη και τις προκλήσεις που πρέπει να αντιμετωπίσουν οι χώρες.

Συνολικά, ο σκοπός της εργασίας είναι να προσφέρει μια πλήρη και σφαιρική κατανόηση των επιπτώσεων του COVID-19 στον τουρισμό σε πέντε χώρες της Μεσογείου και να αναδείξει τις βέλτιστες πρακτικές και τις διαφορετικές προσεγγίσεις που μπορούν να εφαρμοστούν για την ανάκαμψη του τομέα.

4.2 Ερευνητικά Ερωτήματα

1. Ποιες ήταν οι αρχικές επιπτώσεις της πανδημίας του COVID-19 στον τουριστικό τομέα της κάθε χώρας;
2. Ποια μέτρα λήφθηκαν από κάθε χώρα για την αντιμετώπιση των επιπτώσεων στον τουρισμό κατά τη διάρκεια της πανδημίας;
3. Ποιες ήταν οι αντιδράσεις των τουριστών σε αυτά τα μέτρα και πώς επηρέασαν την αγορά του τουρισμού;
4. Ποιες είναι οι προοπτικές ανάκαμψης του τουριστικού τομέα σε κάθε χώρα μετά την πανδημία και ποια είναι η ρόλος της κυβέρνησης και των επιχειρήσεων σε αυτήν τη διαδικασία;

Αυτά τα ερωτήματα θα δώσουν μια πλήρη εικόνα των επιπτώσεων της πανδημίας στον τουριστικό τομέα και των διαφόρων προσεγγίσεων που ακολουθήθηκαν από τις χώρες της Μεσογείου για την αντιμετώπισή τους.

4.3 Συγκριτική Μελέτη

Η παρούσα έρευνα χρησιμοποιεί μια προσέγγιση συγκριτικής ανάλυσης χρησιμοποιώντας δευτερογενή δεδομένα που προέρχονται από επίσημες πηγές, συμπεριλαμβανομένων των εθνικών στατιστικών υπηρεσιών, των τουριστικών γραφείων και διεθνών οργανισμών, όπως ο Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού (UNWTO) και η Eurostat. Η μελέτη επικεντρώνεται σε βασικούς τουριστικούς δείκτες, συμπεριλαμβανομένων, μεταξύ άλλων, των αφίξεων επισκεπτών, των τουριστικών εσόδων και της απασχόλησης στον τουριστικό τομέα, για την περίοδο πριν και κατά τη διάρκεια της πανδημίας COVID-19. Οι επιλεγμένες μεσογειακές χώρες, δηλαδή η Ελλάδα, η Ιταλία, η Ισπανία, η Κύπρος και η Μάλτα, συγκρίνονται με βάση αυτούς τους δείκτες για να διακρίνουν τις διαφορετικές επιπτώσεις της

πανδημίας στους αντίστοιχους τουριστικούς τομείς τους, κατηγοριοποιώντας τα δεδομένα σε τουριστικές αφίξεις, εισόδημα, επιδόσεις των τουριστικών κλάδων, πολιτικές αντίδρασης, κ.λπ.. Χρησιμοποιούνται τεχνικές στατιστικής ανάλυσης, όπως η περιγραφική στατιστική και η ανάλυση τάσεων, για την ανάλυση των δεδομένων και την εξαγωγή ουσιαστικών συμπερασμάτων σχετικά με τις επιπτώσεις του COVID-19 στον τουρισμό στις επιλεγμένες χώρες.

4.3.1 Πλεονεκτήματα Συγκριτικής Ανάλυσης

Στον απόηχο της πανδημίας COVID-19, η παγκόσμια τουριστική βιομηχανία αντιμετώπισε πρωτοφανείς προκλήσεις, με τις μεσογειακές χώρες να είναι ιδιαίτερα ευάλωτες λόγω της εξάρτησής τους από τον τουρισμό ως σημαντικό οικονομικό μοχλό. Καθώς η Ελλάδα, η Ιταλία, η Ισπανία, η Κύπρος και η Μάλτα διέσχισαν τα ταραγμένα νερά της πανδημίας, η κατανόηση των διαφοροποιημένων επιπτώσεων στους τουριστικούς τους τομείς κατέστη υψίστης σημασίας. Αυτό το κεφάλαιο εξετάζει τα πλεονεκτήματα της χρήσης ενός πλαισίου συγκριτικής ανάλυσης για την ανάλυση των επιπτώσεων του COVID-19 στον τουρισμό σε αυτά τα μεσογειακά έθνη, χρησιμοποιώντας δευτερογενείς πηγές δεδομένων (Plan Bleu, 2022).

Η προσέγγιση της συγκριτικής ανάλυσης προσφέρει έναν πολύπλευρο φακό μέσω του οποίου μπορούν να εξεταστούν οι επιπτώσεις του COVID-19 στον τουρισμό. Αντιπαραβάλλοντας πολλές χώρες, δίνει τη δυνατότητα στους ερευνητές να διακρίνουν μοτίβα, αντιθέσεις και μοναδικές πορείες, ρίχνοντας φως τόσο στις ομοιότητες όσο και στις αποκλίσεις. Στο πλαίσιο της Μεσογείου, όπου ο τουρισμός διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο στον κοινωνικοοικονομικό ιστό, μια συγκριτική ανάλυση υπόσχεται να αποκαλύψει τις ιδιαιτερότητες του τρόπου με τον οποίο κάθε χώρα αντιμετώπισε τις επιπτώσεις της πανδημίας (Sigala, 2020).

Ένα από τα κύρια πλεονεκτήματα μιας συγκριτικής ανάλυσης έγκειται στην ικανότητά της να αποκαλύπτει περιφερειακές τάσεις και ανισότητες. Με την εξέταση βασικών δεικτών, όπως οι αφίξεις τουριστών, οι απώλειες εσόδων και οι διακυμάνσεις της απασχόλησης στην Ελλάδα, την Ιταλία, την Ισπανία, την Κύπρο και τη Μάλτα, οι ερευνητές μπορούν να διακρίνουν γενικότερα μοτίβα, εντοπίζοντας παράλληλα ακραίες τιμές και ανωμαλίες. Τέτοιες γνώσεις όχι μόνο διευκολύνουν τη συνολική κατανόηση του συλλογικού αντίκτυπου του COVID-19, αλλά και

αναδεικνύουν τις διαφορές στην ανθεκτικότητα και τις στρατηγικές προσαρμογής μεταξύ των μεσογειακών χωρών (Plan Bleu, 2022).

Μπροστά στις αντιξοότητες, η συγκριτική ανάλυση χρησιμεύει ως αγωγός για τον εντοπισμό βέλτιστων πρακτικών και διδαγμάτων. Με την ενδεδειγμένη εξέταση των πολιτικών αντιδράσεων, των πρωτοβουλιών μάρκετινγκ και των προσαρμογών των υποδομών που εφαρμόστηκαν από κάθε χώρα, οι ερευνητές μπορούν να απομονώσουν αξιοποιήσιμες γνώσεις για τον μετριασμό μελλοντικών κρίσεων και την ενίσχυση της ανθεκτικότητας στον τομέα του τουρισμού. Είτε πρόκειται για καινοτόμες εκστρατείες μάρκετινγκ, ευέλικτα ρυθμιστικά πλαίσια ή στρατηγικές συμμαχίες, η συγκριτική ανάλυση φωτίζει τους δρόμους προς τη βιώσιμη ανάκαμψη και ανάπτυξη (Plan Bleu, 2022).

Επιπλέον, η συγκριτική ανάλυση ενισχύει τη συνάφεια και την αποτελεσματικότητα των παρεμβάσεων πολιτικής που αποσκοπούν στην αναζωογόνηση του τουριστικού τομέα. Με τη διάκριση των διαφορετικών επιπτώσεων του COVID-19 σε υποτομείς όπως ο πολιτιστικός τουρισμός, ο οικοτουρισμός και η φιλοξενία, οι υπεύθυνοι χάραξης πολιτικής μπορούν να προσαρμόσουν στοχευμένες παρεμβάσεις που αντιμετωπίζουν συγκεκριμένες ευπάθειες και αξιοποιούν τις αναδυόμενες ευκαιρίες. Είτε μέσω φορολογικών κινήτρων, είτε μέσω προγραμμάτων ανάπτυξης ικανοτήτων, είτε μέσω στρατηγικών διαφοροποίησης των προορισμών, οι τεκμηριωμένες πολιτικές απαντήσεις που βασίζονται σε συγκριτική ανάλυση έχουν τη δυνατότητα να προκαλέσουν μια ανθεκτική τουριστική ανάκαμψη (Sigala, 2020).

Τέλος, η συγκριτική ανάλυση προωθεί τη διακρατική συνεργασία και την ανταλλαγή γνώσεων, καταλύοντας τη συλλογική μάθηση και τη συνέργεια. Με τη διευκόλυνση του διαλόγου και της συνεργασίας μεταξύ των ενδιαφερόμενων φορέων από την Ελλάδα, την Ιταλία, την Ισπανία, την Κύπρο και τη Μάλτα, οι ερευνητές μπορούν να αξιοποιήσουν τις κοινές εμπειρίες και την τεχνογνωσία για τη συνδημιουργία καινοτόμων λύσεων και βέλτιστων πρακτικών. Είτε μέσω κοινών ερευνητικών πρωτοβουλιών, είτε μέσω διακρατικών εκστρατειών μάρκετινγκ, είτε μέσω προσπάθειών εναρμόνισης των πολιτικών, η συγκριτική ανάλυση υπερβαίνει τα σύνορα, προωθώντας μια συλλογική ατζέντα ανθεκτικότητας για τον μεσογειακό τουρισμό (Sigala, 2020).

Συμπερασματικά, τα πλεονεκτήματα της χρήσης ενός πλαισίου συγκριτικής ανάλυσης για τη διερεύνηση των επιπτώσεων του COVID-19 στον τουρισμό στις μεσογειακές χώρες είναι πολλαπλά. Από την αποκάλυψη περιφερειακών τάσεων και ανισοτήτων έως τον εντοπισμό βέλτιστων πρακτικών και την ενίσχυση της συνάφειας της πολιτικής, η συγκριτική ανάλυση προσφέρει μια ισχυρή μεθοδολογία για την ανάλυση της πολύπλοκης αλληλεπίδρασης των παραγόντων που διαμορφώνουν το τοπίο του τουρισμού μετά την πανδημία. Καθώς η Ελλάδα, η Ιταλία, η Ισπανία, η Κύπρος και η Μάλτα χαράζουν την πορεία τους προς την ανάκαμψη και την ανανέωση, η αξιοποίηση των γνώσεων που προκύπτουν από τη συγκριτική ανάλυση αποτελεί το κλειδί για την προώθηση ενός ανθεκτικού και βιώσιμου τουριστικού μέλλοντος στη Μεσόγειο.

4.3.2 Περιορισμοί και Αδυναμίες

Καθώς εκβαθύνεται η διερεύνηση των επιπτώσεων του COVID-19 στον τουρισμό στην Ελλάδα, την Ιταλία, την Ισπανία, την Κύπρο και τη Μάλτα, είναι σημαντικό να αναγνωρίσουμε τους μεθοδολογικούς περιορισμούς που είναι εγγενείς στη συγκριτική ανάλυση. Ενώ η προσέγγιση αυτή προσφέρει πολύτιμες πληροφορίες για την κατανόηση των διαφοροποιημένων επιπτώσεων της πανδημίας στον τουρισμό στις μεσογειακές χώρες, είναι επιτακτική ανάγκη να αναγνωρίσουμε τους περιορισμούς της για να διασφαλίσουμε μια ολοκληρωμένη ερμηνεία των ευρημάτων (Tabouratzi, et al., 2022).

Μία από τις πρωταρχικές προκλήσεις της διεξαγωγής συγκριτικής ανάλυσης με τη χρήση δευτερογενών δεδομένων είναι η μεταβλητότητα της αξιοπιστίας και της συνέπειας των δεδομένων σε διαφορετικές πηγές και χώρες. Κάθε έθνος μπορεί να έχει διαφορετικές μεθοδολογίες για τη συλλογή, την καταγραφή και την αναφορά δεδομένων, γεγονός που οδηγεί σε αποκλίσεις και ασυνέπειες. Αυτές οι διαφοροποιήσεις μπορούν να θέσουν σε κίνδυνο την ακρίβεια και την εγκυρότητα της συγκριτικής ανάλυσης, διαστρεβλώνοντας ενδεχομένως τα συμπεράσματα που εξάγονται από τα δεδομένα (Tabouratzi, et al., 2022).

Ένας άλλος σημαντικός περιορισμός είναι η χρονική αναντιστοιχία των δεδομένων. Οι επιπτώσεις του COVID-19 στον τουρισμό εξελίχθηκαν με την πάροδο του χρόνου, καθώς κάθε χώρα βίωσε διαφορετικές φάσεις της πανδημίας και

εφάρμοσε διαφορετικά μέτρα περιορισμού και ταξιδιωτικούς περιορισμούς. Ως αποτέλεσμα, η σύγκριση δεδομένων από διαφορετικές χρονικές περιόδους μπορεί να μην αντικατοπτρίζει με ακρίβεια τις ταυτόχρονες επιπτώσεις της πανδημίας στον τουρισμό στις μεσογειακές χώρες. Η μη συνεκτίμηση των χρονικών διαφορών θα μπορούσε να οδηγήσει σε παραπλανητικά συμπεράσματα και παρερμηνείες των δεδομένων (Plzáková, 2022).

Η συγκριτική ανάλυση συχνά παραβλέπει τους περίπλοκους συγκυριακούς παράγοντες που επηρεάζουν τη δυναμική του τουρισμού σε κάθε χώρα. Ενώ μπορεί να υπάρχουν ομοιότητες μεταξύ των μεσογειακών χωρών, διαθέτουν επίσης μοναδικά κοινωνικοοικονομικά, πολιτιστικά και πολιτικά τοπία που διαμορφώνουν την ανθεκτικότητα και την ευπάθεια των τουριστικών βιομηχανιών τους σε εξωτερικούς κλυδωνισμούς όπως η πανδημία COVID-19. Η μη εξέταση αυτών των πλαίσιακών αποχρώσεων μπορεί να υπεραπλουστεύσει την ανάλυση και να αποκρύψει κρίσιμες γνώσεις σχετικά με τις υποκείμενες κινητήριες δυνάμεις των τουριστικών τάσεων και των αντιδράσεων στην κρίση (Plan Bleu, 2022).

Η διαθεσιμότητα και η προσβασιμότητα των δευτερογενών δεδομένων αποτελούν σημαντικές προκλήσεις, ιδίως στο πλαίσιο μιας παγκόσμιας κρίσης όπως η COVID-19. Ορισμένες χώρες ενδέχεται να μην διαθέτουν ολοκληρωμένα ή επικαιροποιημένα δεδομένα για τους δείκτες τουρισμού λόγω περιορισμών πόρων, γραφειοκρατικών εμποδίων ή ανησυχιών για την προστασία των προσωπικών δεδομένων. Επιπλέον, η πρόσβαση σε σχετικές πηγές δεδομένων σε πολλές χώρες μπορεί να είναι επίπονη, απαιτώντας εκτεταμένες προσπάθειες για την υπέρβαση των γλωσσικών εμποδίων, των συμφωνιών ανταλλαγής δεδομένων και των θεσμικών πρωτοκόλλων. Τα εμπόδια αυτά μπορεί να περιορίσουν το εύρος και το βάθος της συγκριτικής ανάλυσης, περιορίζοντας την ικανότητα του ερευνητή να εξάγει ισχυρά συμπεράσματα (Plan Bleu, 2022).

Τέλος, υπάρχει ο κίνδυνος γενίκευσης και υπεραπλούστευσης που ενυπάρχει στη συγκριτική ανάλυση. Ενώ η προσέγγιση διευκολύνει τον εντοπισμό γενικών τάσεων και προτύπων σε πολλές χώρες, μπορεί να υπεραπλουστεύσει τις πολυπλοκότητες και τις αποχρώσεις του τουριστικού τομέα κάθε χώρας. Η αντιμετώπιση διαφορετικών χωρών ως ομοιογενών οντοτήτων μπορεί να οδηγήσει σε λανθασμένες υποθέσεις και να παραβλέψει κρίσιμες διαφορές στην τουριστική υποδομή, τη δυναμική της αγοράς και τις πολιτικές αντιδράσεις. Κατά συνέπεια, τα

ευρήματα μπορεί να μην είναι λεπτομερή και να μην αποτυπώνουν την πολύπλευρη φύση των επιπτώσεων της πανδημίας στον τουρισμό στην περιοχή της Μεσογείου.

Παρά τους περιορισμούς αυτούς, οι ερευνητές μπορούν να υιοθετήσουν διάφορες στρατηγικές για να μετριάσουν τις προκλήσεις που συνδέονται με τη συγκριτική ανάλυση (Baldwin et al., 2022):

- **Στιβαρή επικύρωση δεδομένων:** Οι αυστηρές διαδικασίες επικύρωσης, συμπεριλαμβανομένης της διασταύρωσης πολλαπλών πηγών δεδομένων και της διενέργειας αναλύσεων ευαισθησίας, μπορούν να ενισχύσουν την αξιοπιστία των δεδομένων και να μετριάσουν τις αποκλίσεις.
- **Διαχρονική ανάλυση:** Η ενσωμάτωση διαχρονικής ανάλυσης δεδομένων επιτρέπει στους ερευνητές να παρακολουθούν τις διαχρονικές τάσεις και να αποτυπώνουν την εξελισσόμενη φύση των επιπτώσεων της πανδημίας στον τουρισμό με την πάροδο του χρόνου.
- **Ευαισθησία σε σχέση με το πλαίσιο:** Η έμφαση στην ευαισθησία του πλαισίου στην ανάλυση με την ενσωμάτωση ποιοτικών γνώσεων, μελετών περίπτωσης και προοπτικών εμπειρογνομόνων μπορεί να εμπλουτίσει την κατανόηση της μοναδικής δυναμικής του τουρισμού κάθε χώρας.
- **Συνεργατική έρευνα:** Η συνεργασία με τοπικούς εμπειρογνώμονες, ενδιαφερόμενους φορείς και ερευνητικά ιδρύματα σε κάθε χώρα διευκολύνει την πρόσβαση σε δεδομένα, ενισχύει την κατανόηση του πλαισίου και προωθεί τη μεθοδολογική αυστηρότητα στη συγκριτική ανάλυση.

Συμπερασματικά, ενώ η συγκριτική ανάλυση χρησιμεύει ως πολύτιμο εργαλείο για την εξέταση των επιπτώσεων του COVID-19 στον τουρισμό στις μεσογειακές χώρες, δεν είναι χωρίς περιορισμούς. Η αντιμετώπιση ζητημάτων που σχετίζονται με την αξιοπιστία των δεδομένων, τη χρονική αναντιστοιχία, τους παράγοντες του πλαισίου, τη διαθεσιμότητα των δεδομένων και τη γενίκευση είναι απαραίτητη για να διασφαλιστεί η εγκυρότητα και η ευρωστία των ευρημάτων. Με την υιοθέτηση στρατηγικών μετριασμού και την άσκηση μεθοδολογικής προσοχής, οι ερευνητές μπορούν να περιηγηθούν σε αυτές τις προκλήσεις και να αντλήσουν σημαντικές γνώσεις που συμβάλλουν στην ολοκληρωμένη κατανόηση των επιπτώσεων της πανδημίας στον τουρισμό στην περιοχή.

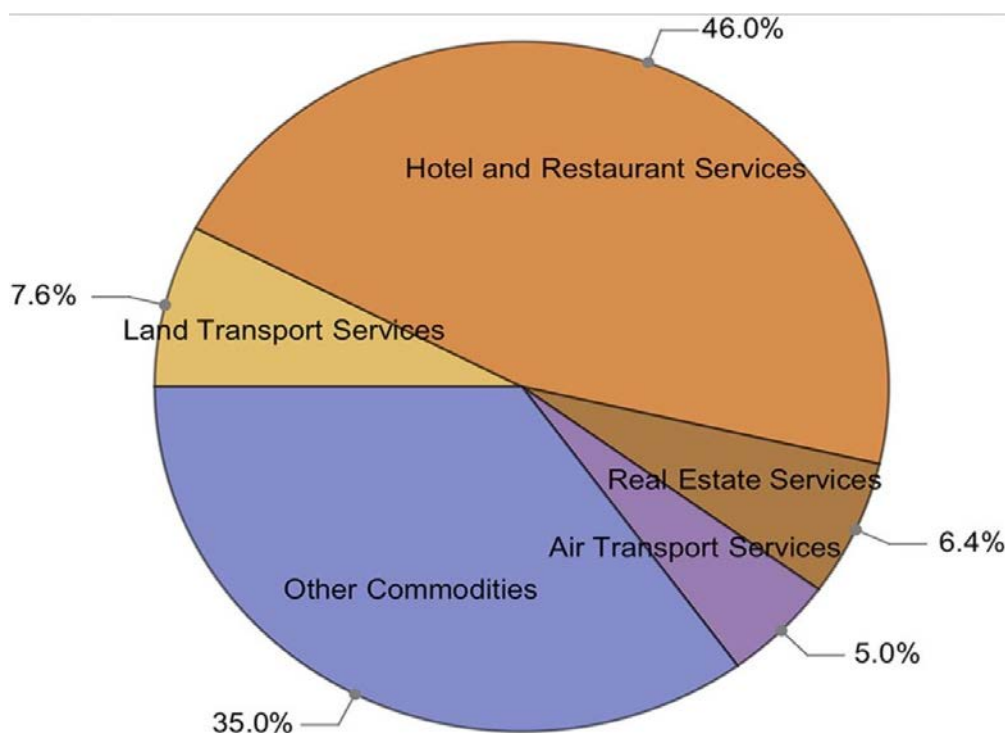
5. Παρουσίαση Δεδομένων

Η πανδημία του COVID-19 πυροδότησε μια σειρά από αναδιατάξεις στον κόσμο, με τον τουρισμό να αντιμετωπίζει ένα από τα πιο σοβαρά πλήγματα. Καθώς οι χώρες της Μεσογείου αποτελούν προορισμούς μεγάλου τουριστικού ενδιαφέροντος, η ανάλυση των επιπτώσεων του COVID-19 σε αυτές τις χώρες αποκτά ιδιαίτερη σημασία. Μέσα από τη συγκριτική ανάλυση των δεδομένων που συλλέχθηκαν για την Ελλάδα, την Ιταλία, την Ισπανία, τη Μάλτα και την Κύπρο, είναι δυνατόν να αποκαλυφθούν τα μοναδικά χαρακτηριστικά και οι διαφορές στις επιπτώσεις της πανδημίας σε κάθε μια από αυτές τις περιοχές. Από τη μείωση των τουριστικών κινήσεων έως την επίδραση στην τοπική οικονομία και την απασχόληση, η ανάλυση αυτή θα προσφέρει σημαντική εισήγηση για την αντιμετώπιση των προκλήσεων που αντιμετωπίζουν οι χώρες της περιοχής στον τομέα του τουρισμού. Πιο συγκεκριμένα, ακολουθεί η ανάλυση των δεδομένων που βρέθηκαν μέσω της ανασκόπησης που διενεργήθηκε, για κάθε χώρα ξεχωριστά:

1.Ελλάδα

Η οικονομία της Ελλάδας εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τον τουρισμό, ιδιαίτερα από τα έσοδα που προκύπτουν από τους διεθνείς ταξιδιώτες. Σύμφωνα με στοιχεία από την Τράπεζα της Ελλάδος, τα έσοδα από τον τουρισμό έφτασαν τα 18,2 δισ. ευρώ το 2019, αντιστοιχώντας σχεδόν στο 56% των εσόδων από τις υπηρεσίες που εξάγονται και περίπου το 26% του συνόλου των εξαγωγών. Έτσι, οποιαδήποτε μεγάλη διαταραχή στον τουρισμό αναμένεται να έχει σημαντικές αρνητικές επιπτώσεις στην ελληνική οικονομία. Αυτό αναγνωρίζεται στις πρόσφατες οικονομικές προβλέψεις τόσο του ελληνικού υπουργείου Οικονομικών όσο και της Ευρωπαϊκής Επιτροπής. Για παράδειγμα, το υπουργείο υπολογίζει πως, σε ένα βασικό σενάριο με αργή ανάκαμψη των ταξιδιωτικών εσόδων από τον Ιούλιο του 2020, το ακαθάριστο εγχώριο προϊόν θα μειωθεί κατά 4,7% και η απασχόληση κατά 3,6% για το 2020. Εναλλακτικά, σε ένα δυσμενές σενάριο με καθυστέρηση στη χαλάρωση των ταξιδιωτικών περιορισμών, προβλέπεται ύφεση 7,9%. Από την πλευρά της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, η πρόβλεψη είναι ακόμα πιο ανησυχητική, με ύφεση που εκτιμάται στο 9,7%, κυρίως λόγω της μεγάλης εξάρτησης της ελληνικής οικονομίας από τον τουρισμό και τη ναυτιλία (Mariolis, et al.,2021).

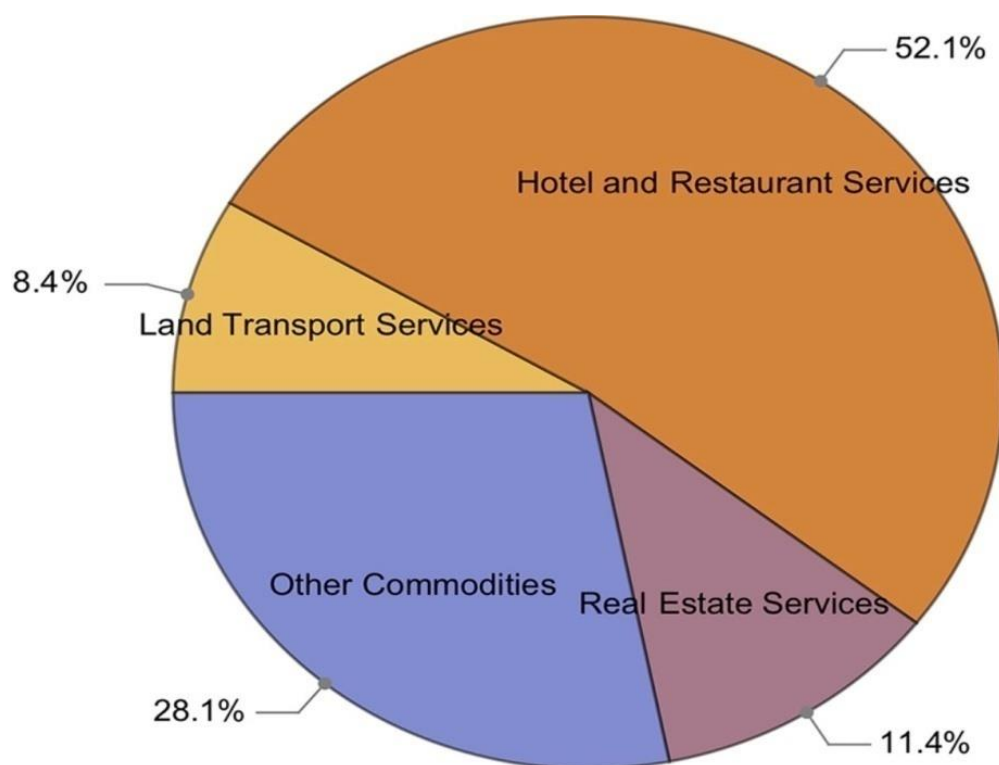
Η κατανομή των διεθνών ταξιδιωτικών εισπράξεων στα αγαθά απεικονίζεται στο Σχήμα 1: περίπου το 65% των διεθνών ταξιδιωτικών εισπράξεων της ελληνικής οικονομίας αντιστοιχεί στα αγαθά «Υπηρεσίες ξενοδοχείων και εστιατορίων» (46,0%), «Υπηρεσίες χερσαίων μεταφορών» (7,6%), «Υπηρεσίες ακίνητης περιουσίας» (6,4%) και «Υπηρεσίες αερομεταφορών» (5,0%), ενώ περίπου το 35% των ταξιδιωτικών εισπράξεων κατανέμεται στα υπόλοιπα 59 αγαθά (Mariolis, et al.,2021).

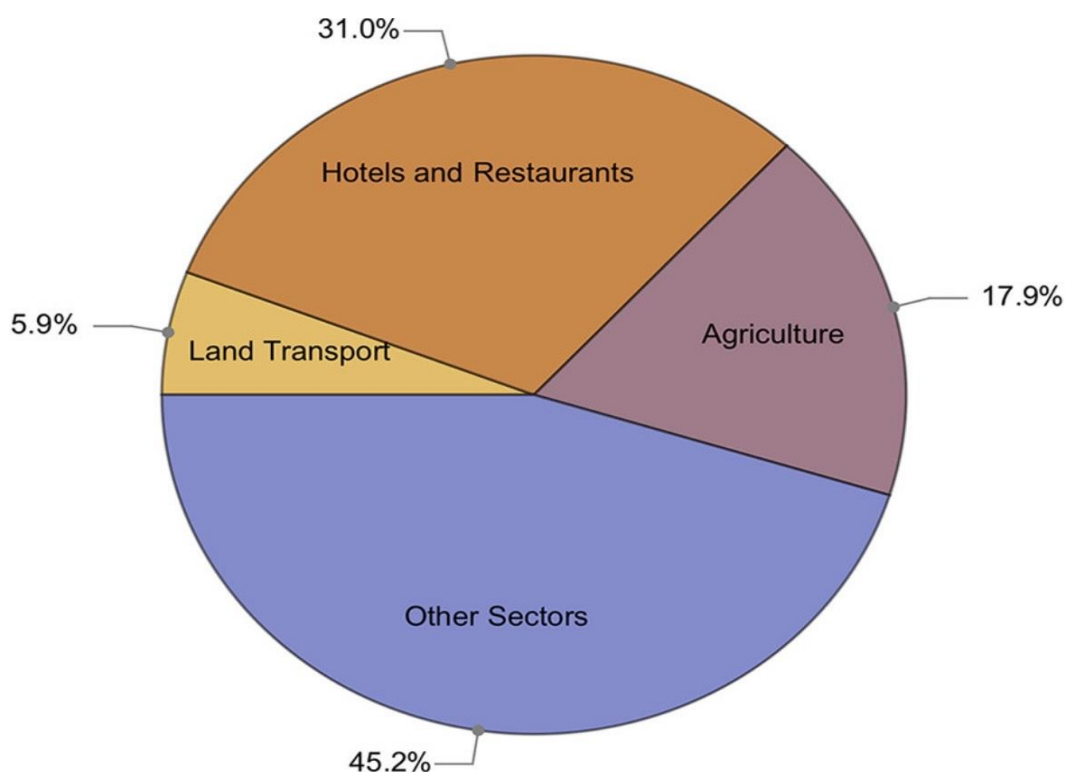
Σχήμα 1: Η κατανομή των διεθνών ταξιδιωτικών αποδείξεων ανά εμπόρευμα

Σύμφωνα με τα προσωρινά στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ, το ΑΕΠ της ελληνικής οικονομίας για το έτος 2019 ανήλθε σε περίπου 187,456 δισ. ευρώ. Η απασχόληση ανήλθε σε 4301,341 χιλιάδες άτομα, ενώ οι συνολικές εξαγωγές και εισαγωγές ανήλθαν σε 69,710 και 69,728 δισ. ευρώ αντίστοιχα. Εφαρμόζοντας το αναλυτικό πλαίσιο στην ελληνική οικονομία, παρατηρούμε ότι μια μείωση των διεθνών ταξιδιωτικών εισπράξεων κατά 1 δισ. ευρώ θα οδηγούσε σε συνολική μείωση του ΑΕΠ κατά περίπου 0,57%. Αυτή η μείωση επηρεάζει όλους τους τομείς, όπως αναλύεται στο σχήμα 2. Επίσης, θα παρατηρηθεί μείωση της απασχόλησης κατά περίπου 0,61%, με τον κλάδο της απασχόλησης να επηρεάζεται διαφορετικά, όπως

φαίνεται στο Σχήμα 3. Επιπλέον, το εμπορικό έλλειμμα θα αυξηθεί κατά περίπου 0,676 δισ. ευρώ, με τις απώλειες από υπηρεσίες διαμονής και εστίασης να συνιστούν το μεγαλύτερο μέρος του. Τα σχήματα 2 και 3 αποκαλύπτουν ότι το 72% των απωλειών του ΑΕΠ συμπίπτει με τους κλάδους "Υπηρεσίες ξενοδοχείων και εστιατορίων" (52,1%), "Υπηρεσίες ακίνητης περιουσίας" (11,4%) και "Υπηρεσίες χερσαίων μεταφορών" (8,4%), ενώ οι σημαντικότερες μειώσεις στην απασχόληση συμβαίνουν στους κλάδους "Ξενοδοχεία και εστιατόρια" (31,0%), "Γεωργία" (17,9%) και "Χερσαίες μεταφορές" (5,9%) (Mariolis, et al.,2021).

Σχήμα 2: Η κατανομή (%) των απωλειών σε ΑΕΠ ανά εμπόρευμα. ΑΕΠ: ακαθάριστο εγχώριο προϊόν.

Σχήμα 3: Η κατανομή (%) των απωλειών στην απασχόληση ανά κλάδο.

Σύμφωνα με τα στοιχεία της ΤτΕ, το πρώτο τρίμηνο του 2020 παρατηρήθηκε μείωση κατά 17,1% στις διεθνείς ταξιδιωτικές εισπράξεις και κατά 5,6% στις διεθνείς ταξιδιωτικές αφίξεις. Ο Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού (UNWTO) αναφέρει μείωση κατά 22% στις αφίξεις τουριστών παγκοσμίως. Οι προβλέψεις της ΕΚ και του Υπουργείου Οικονομικών για την ελληνική οικονομία το 2020 υποδεικνύουν μείωση κατά 21,4% και 19,2% στις εξαγωγές αγαθών και υπηρεσιών αντίστοιχα. Υποθέτοντας αντίστοιχη μείωση σε όλες τις εξαγωγές, οι προβλέψεις της ΕΚ και του Υπουργείου Οικονομικών συνεπάγονται μείωση των εσόδων από διεθνή ταξίδια περίπου 3,5 έως 3,9 δισ. ευρώ. Από την άλλη, ο UNWTO εκτιμά ότι οι αφίξεις τουριστών θα μειωθούν κατά 58% έως 78% ανάλογα με τη χαλάρωση των ταξιδιωτικών περιορισμών, με ακριβέστερες προβλέψεις για το άνοιγμα των συνόρων τον Ιούλιο (58% μείωση) και τον Δεκέμβριο (78% μείωση). Υπολογίζοντας βάσει των στοιχείων της ΤτΕ για το 2019, η μείωση των αφίξεων κατά περίπου 58% συνεπάγεται μείωση περίπου 10,5 δισ. ευρώ στις ταξιδιωτικές δαπάνες (Papanikos, 2020).

Με βάση τα παραπάνω δεδομένα και εκτιμήσεις, φαίνεται λογικό να προβλέπουμε ότι η μείωση των εσόδων από το εξωτερικό θα κυμανθεί μεταξύ 3,5 και 10,5 δισ. ευρώ. Με βάση την ανάλυσή μας των επιπτώσεων των διεθνών ταξιδιωτικών εσόδων στην ελληνική οικονομία, φαίνεται ότι αυτή η απώλεια εσόδων θα οδηγήσει σε μείωση του ΑΕΠ κατά 2,0% έως 6,0%, μείωση των επιπέδων απασχόλησης κατά 2,1% έως 6,4% και αύξηση του ελλείμματος του ισοζυγίου αγαθών και υπηρεσιών κατά 2,4 έως 7,1 δισ. ευρώ, ανάλογα. Τέλος, σε μια υποθετική περίπτωση όπου χάνονται όλα τα ταξιδιωτικά έσοδα (18,2 δισ. ευρώ), η ανάλυσή μας δείχνει ότι το ΑΕΠ και η απασχόληση θα μειωθούν κατά 10,4% και 11,1% αντίστοιχα, ενώ το έλλειμμα του ισοζυγίου αγαθών και υπηρεσιών θα αυξηθεί κατά 12,3 δισ. ευρώ (Medová et al., 2021)

Αυτές οι εκτιμήσεις φαίνεται να συμφωνούν περισσότερο με τις προβλέψεις του Υπουργείου Οικονομικών, το οποίο προβλέπει συνολική ύφεση από 4,7% έως 7,9% για το 2020, ενώ οι προβλέψεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για ύφεση 9,7% φαίνεται να αντιστοιχούν στο χειρότερο σενάριο των εκτιμήσεών μας. Σημειώνεται επίσης ότι σύμφωνα με τα πιο πρόσφατα στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ, το ΑΕΠ της Ελλάδας υποχώρησε κατά μόλις 0,9% το πρώτο τρίμηνο του 2020 (ενώ η ΕΕ αναφέρει ύφεση 3,2% για την Ευρωπαϊκή Ένωση και 3,8% για τη ζώνη του ευρώ την ίδια περίοδο). Ωστόσο, η ανάλυσή μας δείχνει ότι οι αρνητικές επιπτώσεις της κρίσης του COVID-19 στην απασχόληση θα είναι πιο σοβαρές από αυτές που προβλέπονται τόσο από τις ελληνικές όσο και από τις ευρωπαϊκές αρχές (Papanikos, 2022 ; Poulaki, et al., 2022).

2.Ιταλία

Η Ιταλία, μια χώρα με σημαντική εξάρτηση από τον τουρισμό, ήταν ανάμεσα στις πρώτες ευρωπαϊκές χώρες που επλήγησαν από την πανδημία. Από τον Φεβρουάριο έως τον Απρίλιο του 2020, η αύξηση των θετικών κρουσμάτων ήταν αστραπιαία, με τα νούμερα να αυξάνονται από μερικές εκατοντάδες σε πάνω από εκατό χιλιάδες. Ο αριθμός των ασθενών που χρειάζονταν εντατική θεραπεία και ο αριθμός των θανάτων αυξήθηκαν επίσης (Del Chiappa, et al., 2021)

Η Ιταλία, όπως και άλλες χώρες της Νότιας Ευρώπης όπως η Ισπανία, η Πορτογαλία και η Ελλάδα, επωφελήθηκε από την ανάκαμψη του διασυνοριακού τουρισμού, αν και οι εισροές παρέμειναν σε χαμηλά επίπεδα σε σύγκριση με πριν από την πανδημία. Το δεύτερο κύμα της πανδημίας, που έπληξε την Ιταλία μετά το καλοκαίρι, επανέφερε τις επιπτώσεις στον τουρισμό (Del Chiappa, et al., 2021)

Συνολικά, το 2020, οι δαπάνες των ξένων ταξιδιωτών στην Ιταλία μειώθηκαν κατά περίπου τρία τέταρτα σε σύγκριση με το προηγούμενο έτος (από 44 δισεκατομμύρια ευρώ σε 17 δισεκατομμύρια ευρώ). Επίσης, το ταξιδιωτικό πλεόνασμα του ισοζυγίου πληρωμών μειώθηκε κατά το ήμισυ, φτάνοντας το 0,5% του ΑΕΠ (από 1,0% το 2019) (Della Corte, et al., 2023).

Ο τομέας του τουρισμού και των μεταφορών θα μπορούσε να είναι μεταξύ των τομέων που θα υποστούν τη μεγαλύτερη ζημιά από το Covid-19 στην Ιταλία. Λαμβάνοντας υπόψη τη διετή περίοδο 2020-21, οι εταιρείες που δραστηριοποιούνται στον τομέα των ταξιδιών και του τουρισμού (ταξιδιωτικά γραφεία, ξενοδοχεία, ξεναγοί, εταιρείες λεωφορείων, κ.λπ.) θα μπορούσαν να υποστούν απώλειες εσόδων από 24 έως 64 δισεκατομμύρια ευρώ, ιδίως σε τομείς όπως τα ταξιδιωτικά γραφεία, τα ξενοδοχεία και οι ενοικιάσεις. Σύμφωνα με το τμήμα ερευνών Statista, από τον Απρίλιο του 2020 εκτιμάται ότι η πανδημία του κοροναϊού (COVID-19) θα έχει σημαντικό αντίκτυπο στα έσοδα της τουριστικής βιομηχανίας στην Ιταλία. Τα έσοδα αναμένεται να μειωθούν κατά πάνω από 40 δισεκατομμύρια ευρώ το πρώτο εξάμηνο του 2020, σε σύγκριση με την ίδια περίοδο του προηγούμενου έτους. Σύμφωνα με τη μελέτη, τα ξενοδοχειακά και μη ξενοδοχειακά καταλύματα θα υποστούν τις μεγαλύτερες απώλειες. Τα έσοδα του τομέα αυτού αναμένεται να μειωθούν κατά 13 δισ. ευρώ σε σύγκριση με το πρώτο εξάμηνο του 2019, όταν τα καταλύματα κατέγραψαν έσοδα περίπου 17 δισ. ευρώ. Σύμφωνα με το Statista.com, το 2020, η Ιταλία αναμένεται να καταγράψει μείωση περίπου 28,5 εκατομμυρίων τουριστικών αφίξεων λόγω των επιπτώσεων του κορονοϊού (COVID-19) στον τουριστικό τομέα της χώρας. Σύμφωνα με την εκτίμηση, η περιφέρεια Veneto θα καταγράψει τη μεγαλύτερη πτώση με μείωση περίπου 4,61 εκατομμυρίων αφίξεων. Ομοίως, η Λομβαρδία αναμένεται να καταγράψει μείωση περίπου 3,87 εκατομμυρίων αφίξεων το 2020. Οι περιοχές που έχουν πληγεί περισσότερο από το COVID-19 είναι σίγουρα οι βόρειες περιοχές, σε σύγκριση με τις κεντρικές και νότιες περιοχές. Ιδιαίτερα η Λομβαρδία και το Βένετο, οι περιοχές με τα πρώτα κρούσματα COVID-19 και οι

οποίες εφάρμοσαν πρώτες το κλείδωμα και έγιναν οι πρώτες κόκκινες περιοχές στην Ιταλία. Τα στοιχεία του πλαισίου δίνουν μια σαφή κατάσταση, με τις τρεις μεγάλες περιφέρειες του βορρά (Λομβαρδία, Βένετο και Εμίλια-Ρομάνια) να έχουν χάσει συνολικά 11.779.530 αφίξεις κατά την περίοδο κλειδώματος (Del Chiappa, et al., 2021; Singh, & Sahu, 2022).

Σύμφωνα με επίσημα στατιστικά στοιχεία, (Πινάκας 2) το 2020 ο συνολικός αριθμός των επισκεπτών που επισκέφτηκαν την Ιταλία, συμπεριλαμβανομένων αυτών που δεν διέμεναν εκεί κατά τη διάρκεια της επίσκεψής τους, ήταν 39 εκατομμύρια. Αυτό αντιστοιχεί σε μείωση περίπου 60% σε σχέση με το προηγούμενο έτος. Η μείωση του αριθμού των τουριστών ήταν αισθητή από όλες τις χώρες προέλευσης, με ιδιαίτερα σημαντική πτώση από τις μακρινές χώρες. Συγκεκριμένα, ο αριθμός των αφίξεων από την Ευρώπη (τόσο από την Ευρωπαϊκή Ένωση όσο και εκτός αυτής) μειώθηκε κατά 56,2% σε σύγκριση με το 2019, ενώ αυτές από την Αμερική και την Ασία μειώθηκαν κατά 87% και 81% αντίστοιχα (Della Corte, et al., 2023).

Πίνακας 2: Αλλαγές στον αριθμό των ξένων ταξιδιωτών στην Ιταλία. (Πηγή : BISIT data). Οι αλλαγές αφορούν το 2020 σε σχέση με το 2019

Περιοχή αποχώρησης	% Αλλαγές στις αφίξεις (έτος)
Ευρωπαϊκή Ένωση	-54.1
Εκτός Ευρωπαϊκής Ένωσης	-61.7
Αμερική	-86.7
Ασία	-81.1
Υπόλοιπος Κόσμος	-75.5

3. Ισπανία

Η επίδραση στην Ισπανία ήταν σημαντική, δεδομένου ότι η χώρα αποτελεί έναν από τους κορυφαίους τουριστικούς προορισμούς παγκοσμίως και εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από αυτόν τον τομέα της οικονομίας της. Αυτή η εξάρτηση την καθιστά ευάλωτη όταν η ζήτηση για τουριστικές υπηρεσίες μειώνεται. Το μοντέλο του τουρισμού στην Ισπανία δεν είναι ομοιογενές, καθώς οι παράκτιες περιοχές και τα νησιά εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό από τον τουρισμό ως κύρια πηγή εισοδήματος, και επηρεάζονται ιδιαίτερα από τις συνέπειες της πανδημίας. Αυτή η μελέτη εξετάζει τον αντίκτυπο της πανδημίας στον τουριστικό τομέα κάθε αυτόνομης κοινότητας στην Ισπανία, με εστίαση στην τουριστική ζήτηση μέσω της χρήσης Συστημάτων

Γεωγραφικών Πληροφοριών (GIS). Τα αποτελέσματα αποκαλύπτουν τις ανισότητες και την ευπάθεια των ισπανικών περιοχών στην τουριστική κρίση. Οι περιοχές που εξαρτώνται περισσότερο από τον τουρισμό και εξαρτώνται από τον διεθνή τουρισμό έχουν υποστεί μείωση λόγω των περιορισμών και της μείωσης της ζήτησης. Αντίθετα, οι αγροτικές περιοχές που εξαρτώνται κυρίως από τον εθνικό τουρισμό έχουν υποστεί λιγότερες επιπτώσεις (Ríos Rodríguez et al., 2023)

Οι περιορισμοί στην κινητικότητα που επέβαλαν οι κυβερνήσεις ήταν μία από τις σημαντικότερες διαταραχές στην καθημερινή ζωή των ανθρώπων σε όλο τον κόσμο εν μέσω της επιδημίας COVID-19. Μαζί με αυτό, τα ταξίδια και ο τουρισμός, η ουσία των οποίων καθορίζεται από τη δυνατότητα των ανθρώπων να μετακινούνται ελεύθερα, ήταν ένας από τους κλάδους που επλήγησαν περισσότερο από την υγειονομική κρίση (Găitan, 2020).

Αν και σχεδόν καμία γωνιά του πλανήτη δεν έμεινε ανέγγιχτη από την κατάσταση αυτή, οι χώρες που βασίζονται σε μεγάλο βαθμό στον αναφερόμενο τομέα των υπηρεσιών ένιωσαν αναμφισβήτητα μεγαλύτερο αντίκτυπο. Μεταξύ αυτών ήταν και η Ισπανία, η οποία συγκαταλέγεται στις τρεις πρώτες χώρες με τις περισσότερες επισκέψεις παγκοσμίως. Ως αποτέλεσμα της πανδημίας COVID-19, ο διεθνής τουρισμός στην ιβηρική χώρα κατέρρευσε κατά περίπου 90% το 2020 και κατά 60% το 2021 σε σχέση με το 2019, λαμβάνοντας υπόψη τους επισκέπτες που διανυκτερεύουν και τους επισκέπτες της ίδιας ημέρας. Παρά τη σημαντική βελτίωση που καταγράφηκε το 2022, το τμήμα του ισπανικού διεθνούς τουρισμού παρέμεινε κάτω από τα προ της πανδημίας επίπεδα (Moreno-Luna, et al., 2021).

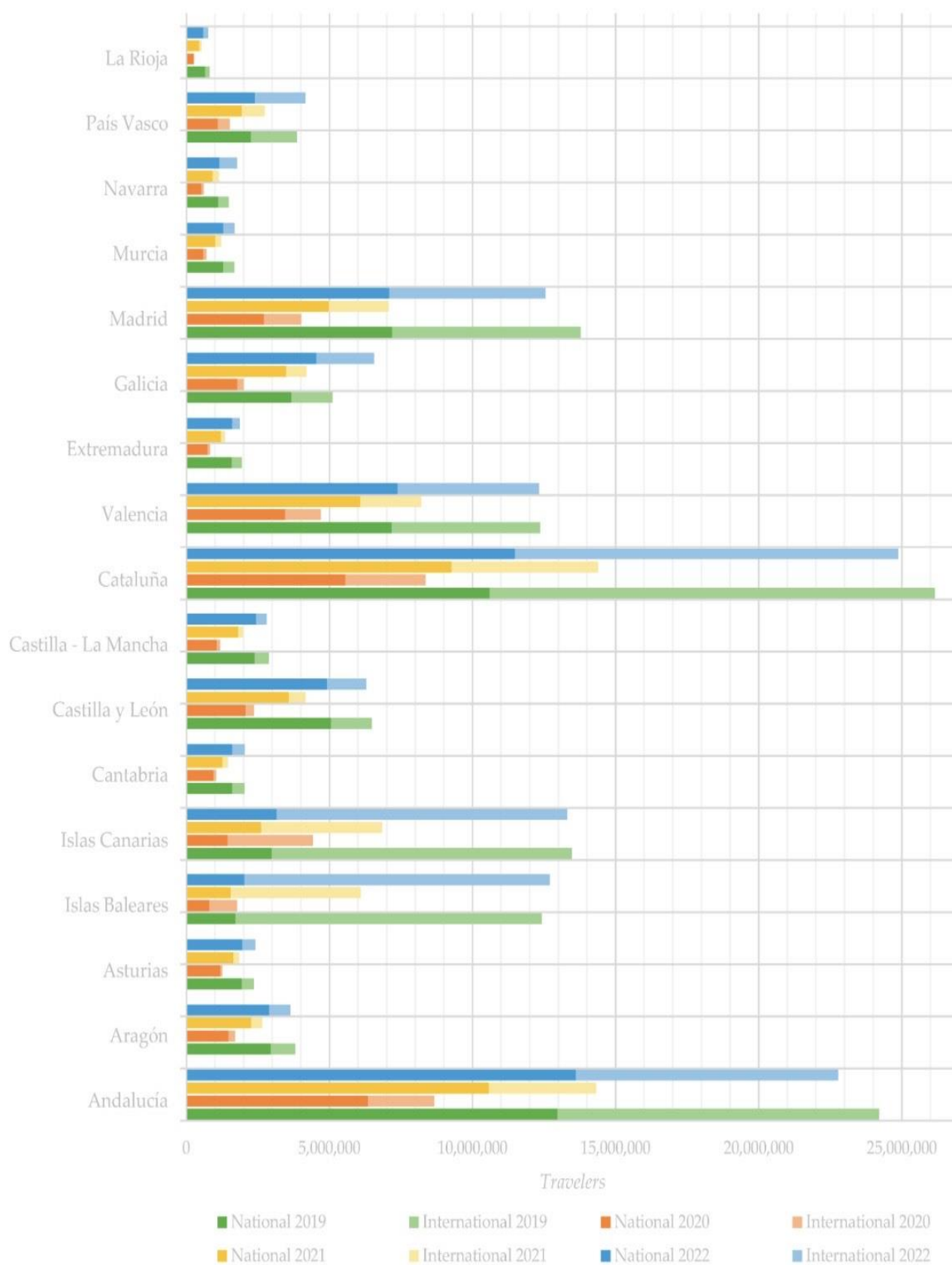
Η Ισπανία υπέστη μια από τις πιο δραματικές κρίσεις παγκοσμίως κατά την έναρξη της επιδημίας COVID-19, η οποία ώθησε το σύστημα υγειονομικής περίθαλψης της χώρας στα όριά του. Για το λόγο αυτό, η ισπανική κυβέρνηση και οι αυτόνομες κοινότητες επέβαλαν αυστηρή καραντίνα στους κατοίκους της για εβδομάδες, επιτρέποντάς τους να βγαίνουν από τα σπίτια τους μόνο για τις απαραίτητες δραστηριότητες. Έτσι, τον Μάρτιο και τον Απρίλιο του 2020, η Ισπανία κατέγραψε μηνιαίες μειώσεις στις μετακινήσεις εγχώριων τουριστών κατά 63% και 88%, αντίστοιχα. Ωστόσο, όταν άρθηκαν οι περιορισμοί για τη θερινή περίοδο του ίδιου έτους, ο όγκος του εγχώριου τουρισμού ανέκαμψε απότομα. Αισθητές μειώσεις παρατηρήθηκαν και πάλι το τέταρτο τρίμηνο του 2020, αν και όχι τόσο εντυπωσιακές όσο αυτές που σημειώθηκαν κατά την έναρξη της πανδημίας. Έκτοτε, η ανάκαμψη

του ισπανικού τομέα του εσωτερικού τουρισμού ήταν σχεδόν σταθερή, με τα μηνιαία στοιχεία να πλησιάζουν μήνα με τον μήνα στα επίπεδα του 2019 (Moreno-Luna, et al., 2021).

Μεταξύ 2020 και 2021, το ισπανικό ακαθάριστο εγχώριο προϊόν (ΑΕΠ) έχασε περισσότερα από 150 δισεκατομμύρια ευρώ από τις εισροές από τον τουριστικό τομέα. Παρ' όλα αυτά, η χώρα είχε ήδη ανακάμψει πλήρως από την παγκόσμια υγειονομική κρίση το 2022, με το τουριστικό ΑΕΠ να φτάνει σχεδόν τα 160 δισεκατομμύρια ευρώ εκείνο το έτος. Εν τω μεταξύ, περίπου 445 χιλιάδες άνθρωποι έχασαν τη δουλειά τους στον τουρισμό το 2020. Το επόμενο έτος, ο τομέας της απασχόλησης κατέγραψε μια μικρή βελτίωση, αλλά είχε ακόμη σημαντικό δρόμο για να ανακάμψει σε περισσότερους από 2,6 εκατομμύρια εργαζόμενους που είχαν καταγραφεί στα τέλη της δεκαετίας του 2010 (Moreno-Luna, et al., 2021).

Οι περιοχές της Ισπανίας που εξαρτώνται περισσότερο από τον τουρισμό θα υποστούν μεγαλύτερες επιπτώσεις λόγω της κρίσης. Καταγράφηκε ότι περιοχές με υψηλά ποσοστά κρουσμάτων COVID όπως η Ανδαλουσία, η Καταλονία, η Βαλένθια, οι Κανάριοι και οι Βαlearίδες Νήσοι επηρεάστηκαν σημαντικά. Αυτές οι περιοχές εξαρτώνται επίσης σε μεγάλο βαθμό από τον τουρισμό για την οικονομία τους. Για παράδειγμα, οι Κανάριοι Νήσοι παρουσίασαν μείωση του ΑΕΠ κατά 61,4% σε σύγκριση με την αντίστοιχη περίοδο του 2019, ενώ η Καταλονία, η Ανδαλουσία, η Βαλένθια και η Μαδρίτη κατέγραψαν αντίστοιχες μειώσεις του ΑΕΠ. Οι Βαlearίδες Νήσοι ήταν η περιοχή που επλήγη περισσότερο, με μείωση των τουριστικών επισκεπτών κατά 87% (Arbulú et al., 2021).

Από την άλλη πλευρά, παρατηρούμε ότι οι περιοχές που επλήγησαν περισσότερο από την πανδημία εξαρτιόνταν ιδιαίτερα από τον διεθνή τουρισμό και τις εποχικές ροές τους. Περιφέρειες όπως η Καταλονία, η Βαλένθια, οι Κανάριοι και οι Βαlearίδες Νήσοι καταγράφουν χαμηλότερα στοιχεία για το ΑΕΠ, δείχνοντας μια σαφή σχέση μεταξύ των υψηλών ποσοστών κρουσμάτων και της μείωσης των επισκεπτών σε αυτές τις περιοχές. Αυτό επιβεβαιώνει τη συσχέτιση μεταξύ της μείωσης των επισκέψεων των περιοχών (Vayá, et al., 2023).

Διάγραμμα 1: Περιοχές Ισπανίας με την μεγαλύτερη αύξηση (2019-2020)

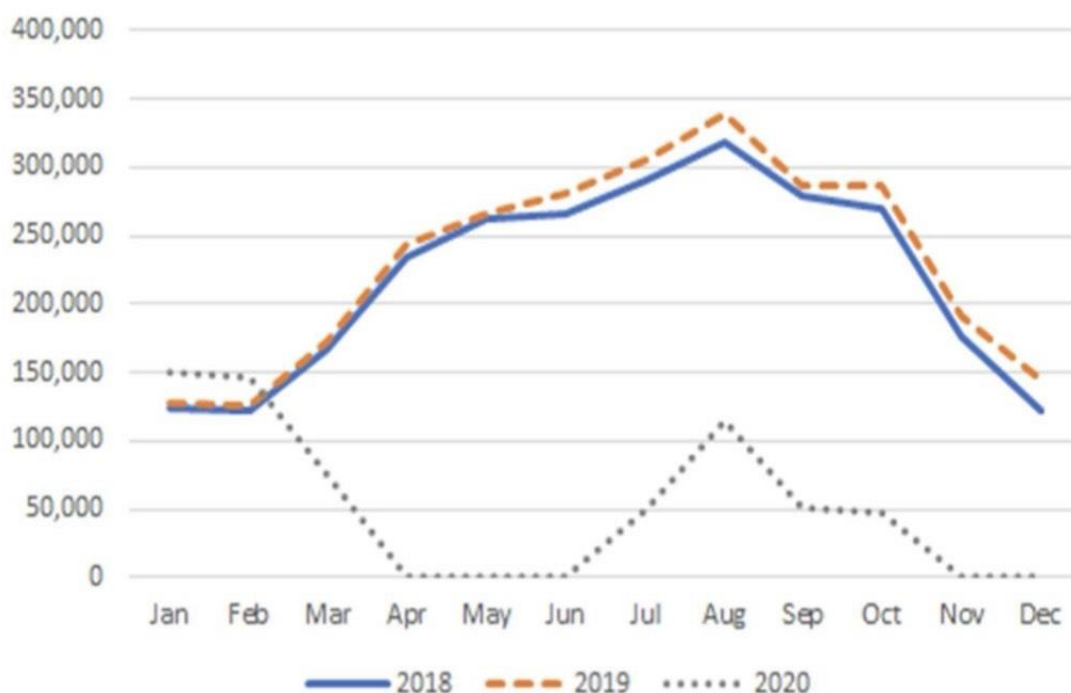
Σημειώνεται ότι πολλές αυτόνομες περιοχές στην Ισπανία είδαν αύξηση στον συνολικό αριθμό των ταξιδιωτών το 2022 σε σχέση με το 2019 (Διάγραμμα 1), με εστίαση στον αγροτικό τουρισμό της ενδοχώρας. Αυτές περιλαμβάνουν περιοχές όπως η Μούρθια, η Κανταβρία και η Αστουρία, με αύξηση μεταξύ 10.000 και 60.000 ταξιδιωτών. Ένα άλλο σημαντικό στοιχείο αφορά την αύξηση περίπου 290.000 ταξιδιωτών στα Islas Baleares, τη Navarra και την Χώρα των Βάσκων. Αυτές οι δύο τελευταίες περιοχές, μαζί με τη Γαλικία, εμφανίζουν σημαντική αύξηση των ταξιδιωτών, η οποία οφείλεται κυρίως στην αλλαγή του πλαισίου έρευνας που αναφέρεται στην πληρότητα των καταλυμάτων από τον Εθνικό Στατιστικό Οργανισμό, περιλαμβάνοντας πλέον τουριστικά καταλύματα και καταλύματα προσκυνητών κατά μήκος της διαδρομής προς το Σαντιάγο ντε Κομποστέλα. Επιπλέον, υπάρχουν αυτόνομες περιοχές που παραδοσιακά δέχονται μεγαλύτερο αριθμό διεθνών ταξιδιωτών από εθνικούς, όπως οι Κανάριες Νήσοι, η Καταλονία και οι Βαλεαρίδες Νήσοι. Στην τελευταία περίπτωση, οι Βαλεαρίδες Νήσοι κατάφεραν να αντιμετωπίσουν την κρίση που προκλήθηκε από τη μεγάλη πτώση των διεθνών ταξιδιωτών λόγω της πανδημίας COVID (Ríos Rodríguez et al., 2023)

4.Μάλτα

Σύμφωνα με τα στοιχεία που παρουσίασε το Παγκόσμιο Συμβούλιο Ταξιδιών και Τουρισμού (WTTC), το 2018, δεκαπέντε από τις είκοσι κορυφαίες χώρες με τη μεγαλύτερη εξάρτηση από τον τουρισμό ως ποσοστό του ΑΕΠ ήταν μικρά νησιωτικά κράτη, συμπεριλαμβανομένης της Μάλτας (Quinn, 2020). Η οικονομική εξάρτηση της Μάλτας από τον τουρισμό ενισχύθηκε το 2019, με τις τουριστικές δαπάνες να ανέρχονται σε 2,2 δισεκατομμύρια ευρώ (NSO, 2020a; 2020b). Συνολικά, ο τουρισμός συνέβαλε στο ΑΕΠ της Μάλτας το 2019 με ποσοστό 15,8% και στην απασχόληση με 21,1% (WTTC, 2020). Αυτά τα στοιχεία ξεχωρίζουν στην περιοχή της Μεσογείου και υπερβαίνουν τους μέσους όρους της Ευρώπης και του κόσμου. Επιπλέον, σύμφωνα με το WTTC (2018), το 2017 η άμεση συμβολή του τουρισμού στο ΑΕΠ της Μάλτας ήταν μία από τις πιο γρήγορα αναπτυσσόμενες στον κόσμο, αυξηθείσα κατά 12,6%, υπερβαίνοντας τον ρυθμό αύξησης του συνολικού ΑΕΠ με σημαντική διαφορά σε σχέση με άλλες χώρες. Αυτό αποδεικνύει την κρίσιμη σημασία του τουρισμού και την εξάρτηση της Μάλτας από αυτόν για την οικονομική και κοινωνική της ευημερία (Ruggieri & Calò, 2022)

Μέχρι πρόσφατα, η Μάλτα κατέγραφε ένα από τα υψηλότερους ρυθμούς αύξησης του πραγματικού ΑΕΠ στην ΕΕ. Ο αντίκτυπος της πανδημίας COVID-19, ωστόσο, έχει κλονίσει τα θεμέλια αυτού του μοντέλου ανάπτυξης, το οποίο εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τον τουρισμό και την μετανάστευση. Το ΑΕΠ της Μάλτας συρρικνώθηκε σημαντικά το πρώτο εξάμηνο του 2020, καθώς η κατανάλωση των νοικοκυριών και η οικοδομική δραστηριότητα μειώθηκαν απότομα λόγω της ασφάλειας μέτρων που θέσπισαν οι αρχές, και η περιορισμένη εναέρια κυκλοφορία διέκοψε τη διεθνή τουριστική αφίξεις τουριστών στο νησί (Ruggieri & Calò, 2022)

Η επίδραση του COVID-19 στον τουριστικό τομέα της Μάλτας επιδεινώθηκε λόγω της εμφάνισής του λίγο πριν από την έναρξη της πιο επικερδούς τουριστικής περιόδου. Σύμφωνα με προβλέψεις του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου (ΔΝΤ), οι χώρες που εξαρτώνται από τον τουρισμό αντιμετωπίζουν πιθανές απώλειες εσόδων που υπερβαίνουν το 2% του ΑΕΠ, ενώ η αβεβαιότητα επιμένει μέχρι το 2021. Από τον Μάιο, προηγήθηκαν εκτιμήσεις που έδειχναν σημαντική μείωση στους τουριστικούς αριθμούς της Μάλτας για το 2020, με τους παρόχους να προβλέπουν μεγάλες απώλειες. Τα επίσημα στοιχεία του Εθνικού Στατιστικού Οργανισμού επιβεβαίωσαν αυτές τις προβλέψεις, καταγράφοντας σημαντική μείωση των εσόδων και των αφίξεων επισκεπτών τον Ιούλιο. Ακόμη και μετά την επαναλειτουργία των συνόρων, οι αναταραχές λόγω του δεύτερου κύματος οδήγησαν σε ακυρώσεις κρατήσεων ή στη μη πραγματοποίηση ταξιδιών, επιδεινώνοντας την ήδη δύσκολη κατάσταση της τουριστικής βιομηχανίας και του τομέα της φιλοξενίας της Μάλτας. (Διάγραμμα 2)

Διάγραμμα 2: Συνολικός αριθμός εισερχόμενων τουριστών ανά μήνα αναχώρησης

(Πηγή: NSO, 2020a)

Το αεροδρόμιο αντιμετωπίζει το ίδιο πρόβλημα με πλεονάζουσα χωρητικότητα, ενώ πολλές αεροπορικές εταιρείες έχουν επιβάλει περικοπές, με απολύσεις προσωπικού και μείωση στόλων, ενώ μειώθηκε και ο αριθμός των δρομολογίων (Garcia, 2020). Ακόμα και με την επαναλειτουργία, τα προβλήματα παραμένουν, μειώνοντας τις πτήσεις προς τη Μάλτα, μειωμένη εμπιστοσύνη του κοινού στις πτήσεις, χαμηλότερο εισόδημα των ταξιδιωτών και πλεονάζουσα δυναμικότητα των επιχειρήσεων φιλοξενίας (EY, 2020). Οι λιανοπωλητές και οι προμηθευτές του τουριστικού τομέα, όπως μεταφορικές εταιρείες και παραγωγοί τροφίμων, βασίζονται στους ξένους επισκέπτες για τη λειτουργία τους (Pieters, 2020). Εκτός από τη μειωμένη κατανάλωση, η τουριστική βιομηχανία αντιμετωπίζει διαταραχές στις αλυσίδες εφοδιασμού, με δυνητικές αρνητικές συνέπειες στο μέλλον (Pieters, 2020).

5.Κύπρος

Η Κύπρος, μετά από μια επιτυχημένη σεζόν τουρισμού το 2019, είχε μεγάλες προσδοκίες για το 2020. Ωστόσο, η εξάπλωση του COVID-19 επηρέασε σημαντικά τις τουριστικές αφίξεις. Αν και καταγράφηκε αύξηση περίπου 2% τουριστών τους πρώτους δύο μήνες του 2020, ακολούθησε απότομη πτώση το Μάρτιο του 2020 λόγω των περιοριστικών μέτρων μετακίνησης και αφίξεων στη χώρα. Οι περιορισμοί που επιβλήθηκαν στην Κύπρο το Μάρτιο του 2020, για την αντιμετώπιση του COVID-19, οδήγησαν όλα τα ξενοδοχεία να κλείσουν μέχρι τα τέλη Απριλίου 2020. Η απαγόρευση εισόδου για πολλές κατηγορίες ατόμων, συμπεριλαμβανομένων των τουριστών, είχε σημαντικές επιπτώσεις στον τουριστικό τομέα. Τα αεροδρόμια της Κύπρου ανοίχτηκαν εκ νέου σε δύο φάσεις, στις 9 και 20 Ιουνίου 2020, με περιορισμούς για τους επιβάτες από ορισμένες χώρες. Οι χώρες εκτός Κύπρου αξιολογήθηκαν και ταξινομήθηκαν σε κατηγορίες Α, Β και Γ, με βάση την επιδημιολογική τους κατάσταση. Έτσι, μόνο χώρες με παρόμοια επιδημιολογική κατάσταση μπορούσαν να ταξιδέψουν στο νησί. Παρά την ανοικοδόμηση της τουριστικής κίνησης από χώρες όπως το Ισραήλ, η Γερμανία, η Αυστρία και η Ελβετία κατά το καλοκαίρι, οι αφίξεις τουριστών από χώρες της κατηγορίας Α μειώθηκαν κατά 88% συνολικά (Ruggieri & Calò, 2022)

Ο Πίνακας 3 παρουσιάζει την ποσοστιαία μεταβολή στις αφίξεις τουριστών τον Ιούλιο του 2020 σε σχέση με τον αντίστοιχο μήνα του 2019, για ορισμένες χώρες της κατηγορίας Α. Χώρες που συνήθως αποτελούν τους κύριους προορισμούς τουρισμού για την Κύπρο, όπως το Ηνωμένο Βασίλειο, η Ρωσία και οι σκανδιναβικές χώρες, ανήκουν στην κατηγορία Γ. Αυτό είχε σημαντικές επιπτώσεις στις αφίξεις τουριστών στην Κύπρο. Συγκεκριμένα, οι αφίξεις τουριστών τον Ιούλιο του 2020 ήταν 64.914, σε σύγκριση με τις 550.971 τον Ιούλιο του 2019, καταγράφοντας πτώση 88,2%. Στο διάστημα Ιανουαρίου - Ιουλίου 2020, οι αφίξεις τουριστών ανήλθαν σε 320.589, σε σύγκριση με τις 2.181.994 την αντίστοιχη περίοδο του 2019, σημειώνοντας μείωση 85,3% (Στατιστική Υπηρεσία Κύπρου [CYSTAT] 2020). Λόγω αυτής της κατάστασης, πολλά ξενοδοχεία παρέμειναν κλειστά το 2020 και αναμένεται να επαναλειτουργήσουν το 2021. Παρά τις προσπάθειες της Κυπριακής Κυβέρνησης για την ενίσχυση του εγχώριου τουρισμού, δεν κατέστη εφικτή η επιτυχής λειτουργία των ξενοδοχειακών μονάδων με υψηλά ποσοστά πληρότητας (Ruggieri & Calò, 2022)

Πίνακας 3: Οι αφίξεις τουριστών το 2020 από χώρες της κατηγορίας Α παρουσιάζονται μειωμένες σε σχέση με το 2019 (Στατιστική Υπηρεσία Κύπρου 2020)

Χώρα Προέλευσης	ΑΦΙΞΕΙΣ ΤΟΥΡΙΣΤΩΝ (Ιούλιος)		% μεταβολής 2020/2019
	2019	2020	
ΣΥΝΟΛΟ	550,971	64,914	-88.2
Ελλάδα	11,981	10,824	-9.7
Γερμανία	13,452	9,651	-28.3
Πολωνία	8,729	7,477	-14.3
Ελβετία	10,378	6,263	-39.7
Δανία	8,191	3,863	-52.8
Αυστρία	5,445	3,115	-42.8
Άλλη	492,795	23,721	-95.2

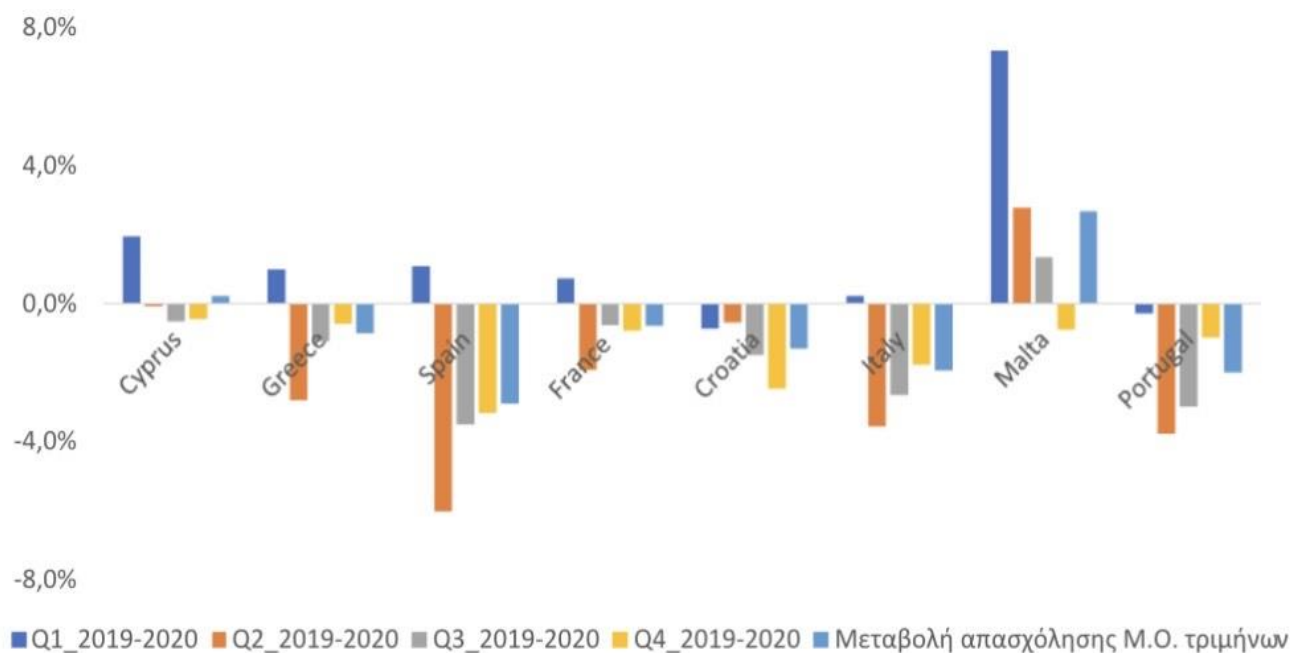
Εξαιτίας αυτών των εξελίξεων, ένα μεγάλο ποσοστό των εσόδων των ξενοδοχείων έχει εξαφανιστεί και τα ίδια προσπαθούν να επιβιώσουν. Συγκεκριμένα, τα έσοδα μειώθηκαν κατά 85% σε σχέση με το 2019. Αναμένοντας να επαναλειτουργήσουν, τα ξενοδοχεία αντιμετώπισαν ξαφνική μείωση της πληρότητάς τους, φτάνοντας από 10% έως 15% κατά τη διάρκεια των μηνών Ιουνίου-Ιουλίου 2020. Αν και προσφέρουν ελκυστικά πακέτα για να προσελκύσουν τοπικούς τουρίστες, αυτό δεν αρκεί για να καλύψει το οικονομικό κενό που δημιουργήθηκε. Ο τοπικός τουρισμός, κυρίως περιορισμένος στους καλοκαιρινούς μήνες και τα Σαββατοκύριακα, δεν επαρκεί για να καλύψει την απώλεια. Παρόλα αυτά, η οικονομία της Κύπρου κατάφερε να ανακάμψει εν μέρει το 2021, χάρη στο μικρό της μέγεθος και την ευελιξία της. Παρόλο που δεν έχει ακόμη φτάσει τα προηγούμενα επίπεδα, ο τουρισμός και το ΑΕΠ αναμένεται να ανακτήσουν την ανάπτυξή τους στο μέλλον. Επίσης, είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι, παρά το γεγονός ότι ο τουρισμός αποτελεί σημαντικό μέρος του ΑΕΠ, και άλλοι τομείς όπως το εμπόριο, οι κατασκευές, και οι χρηματοπιστωτικές αγορές συμβάλλουν σημαντικά στην οικονομία. Αυτή η διαφοροποίηση συνέβαλε στη γρήγορη ανάκαμψη της Κύπρου από τις δυσκολίες.

5. Συγκριτική Ανάλυση

Συνολικά, από τις χώρες που ανήκουν στην Ε.Ε. κι έχουν αρκετά κοινά χαρακτηριστικά στο πως επηρέασε η πανδημία τον τουρισμό, οικονομικά και κοινωνικά, φαίνεται πως κυριαρχούν οι χώρες της Μεσογείου, με πρωταγωνίστριες τις 5 χώρες που πραγματοποιείται αυτή η έρευνα. Πιο αναλυτικά, στο κεφάλαιο αυτό θα πραγματοποιηθεί η σύγκριση αυτών των χωρών σχετικά με τα δεδομένα που βρέθηκαν από δευτερογενείς πηγές.

Οι χώρες της Μεσογείου που ανήκουν στην Ευρωπαϊκή Ένωση παρουσιάζουν σημαντική μείωση στον αριθμό των εργαζομένων συνολικά, σε σύγκριση με τα αντίστοιχα τρίμηνα του 2019, σύμφωνα με τα στοιχεία που παρουσιάζονται στο Διάγραμμα 1. Οι αρχικές ανοδικές τάσεις ή οι περιορισμένες πτώσεις στην απασχόληση κατά το πρώτο τρίμηνο αντιστρέφονται σημαντικά κατά τα επόμενα τρίμηνα του έτους σε όλες τις εν λόγω χώρες.

Κατά το δεύτερο τρίμηνο του 2020, η Κύπρος εμφάνισε μικρή μείωση (-0,1% και -0,6% αντίστοιχα) στη συνολική απασχόληση σε σύγκριση με το προηγούμενο έτος. Αντίθετα, η Μάλτα κατέγραψε αύξηση 2,8%. Η Ελλάδα (-2,8%) είχε μικρότερη πτώση σε σύγκριση με την Ιταλία (-3,6%). Ωστόσο, η Ισπανία υπέστη τη μεγαλύτερη πτώση (-6%), ίσως λόγω της έντονης εξάρτησής της από τον τομέα των υπηρεσιών. Το τρίτο τρίμηνο του 2020 ήταν περίοδος ανάκαμψης από το πρώτο κύμα της πανδημίας, με πολλές χώρες της Μεσογείου να αντιμετωπίζουν οικονομικές προκλήσεις, κυρίως σχετικές με την επαναφορά του τουρισμού. Πολλές από αυτές άνοιξαν τα σύνορά τους χωρίς ισχυρό σχέδιο ελέγχου της επιδημίας. Κατά το συγκεκριμένο τρίμηνο, η Μάλτα παρέμεινε η μόνη χώρα με θετική τάση στην απασχόληση, ενώ η Κύπρος είχε περιορισμένη μείωση των θέσεων εργασίας, με οριακές αυξήσεις. Σε άλλες χώρες, η αγορά εργασίας εμφάνισε μερική ανάκαμψη. Κατά το τέταρτο τρίμηνο, η μείωση στη συνολική απασχόληση ήταν γενικευμένη, αντικατοπτρίζοντας την επαναφορά αυστηρών υγειονομικών μέτρων μετά το δεύτερο κύμα της πανδημίας τον Νοέμβριο του 2020. Ιδιαίτερα, η θετική τάση στην απασχόληση στη Μάλτα αντιστράφηκε (-0,8%), ενώ όλες οι χώρες βρέθηκαν σε αρνητικό έδαφος. Η Ισπανία είχε τη μεγαλύτερη πτώση για ακόμη ένα τρίμηνο.

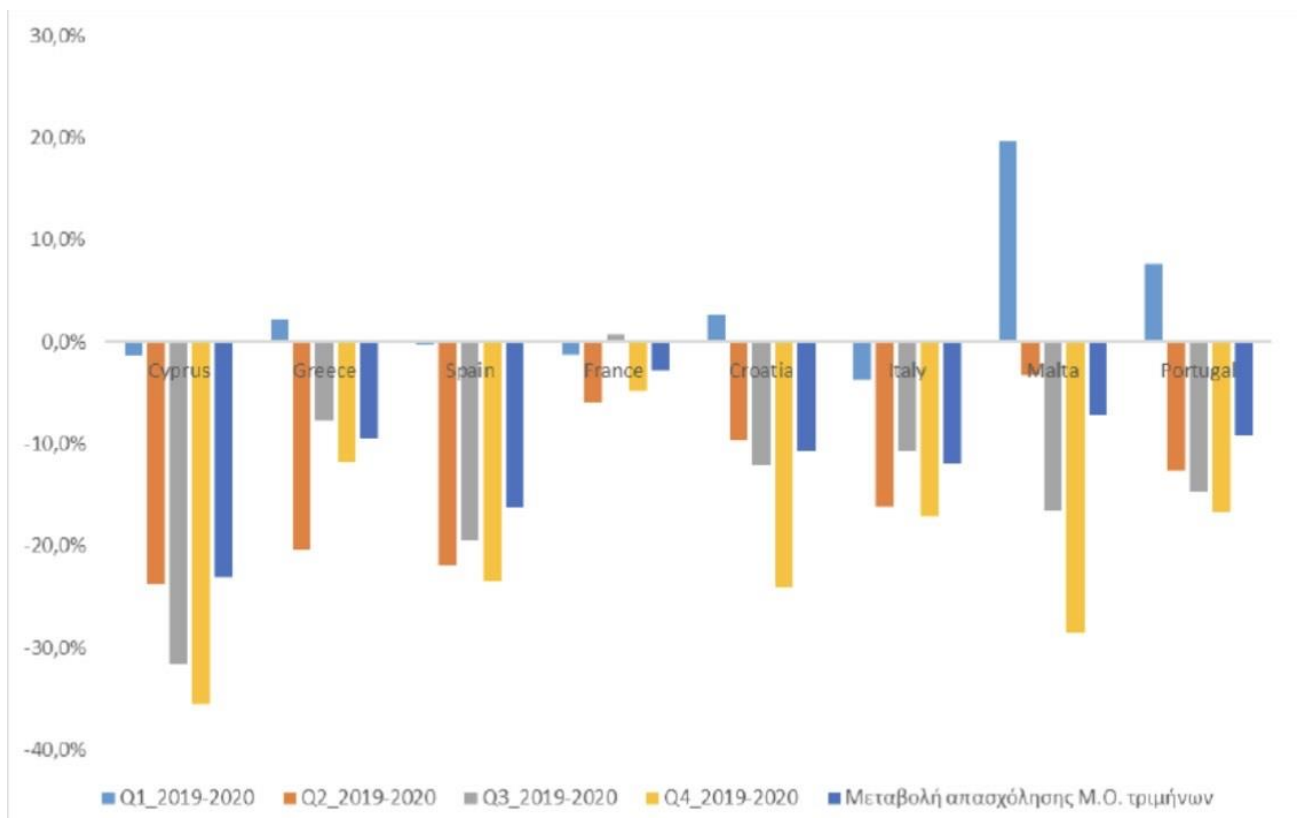

Διάγραμμα 3 : τριμηνιαία και ετήσια μεταβολή συνολικής απασχόλησης 2019-2020

Συμπερασματικά, στο Διάγραμμα 3, διαπιστώνεται ότι στο τρίτο τρίμηνο η μείωση της απασχόλησης είναι έντονη με εξαίρεση την Μάλτα και την Κύπρο. Αυτό που συμπεραίνεται μέσα από την ανάλυση είναι πως η Μάλτα και η Κύπρος επειδή είναι κράτη – νησιά είναι πιο κοντά σε πολλά στοιχεία σε σχέση με τις άλλες 3 χώρες που παρουσιάζουν επίσης κοινά χαρακτηριστικά μεταξύ τους.

Η απότομη πτώση της απασχόλησης στον τομέα του τουρισμού, όπως φαίνεται στα καταλύματα και τα εστιατόρια, είναι μια νέα κατάσταση που δεν έχει παρουσιαστεί ιστορικά. Η επανεκκίνηση της τουριστικής δραστηριότητας κατά τη διάρκεια της πανδημίας έχει προκαλέσει έντονες πολιτικές αντιπαραθέσεις. Ιδιαίτερα για τις χώρες όπου ο τουρισμός είναι βασικός παράγοντας της οικονομίας, η κατάσταση που αντιμετωπίζουν είναι εξαιρετικά πολύπλοκη. Η απασχόληση στον τομέα του "καταλύματα και εστιατόρια", που συνδέεται στενά με τον τουρισμό και αποτελεί έναν σημαντικό πυλώνα της οικονομίας, έχει εμφανίσει ιστορικές πτωτικές τάσεις σε όλες τις χώρες κατά τη διάρκεια του 2020. Συγκεκριμένα, όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 3, στο πρώτο τρίμηνο, οι επιπτώσεις της πανδημίας ήταν περιορισμένες. Ωστόσο, στο δεύτερο τρίμηνο η κατάσταση άλλαξε δραματικά, ειδικά σε χώρες όπως η Κύπρος (-23,7%), η Ελλάδα (-20,4%), η Ιταλία (-17,1%) και η Ισπανία (-21,9%). Στο τρίτο τρίμηνο, που είναι κυρίως οι "τουριστικοί μήνες", οι

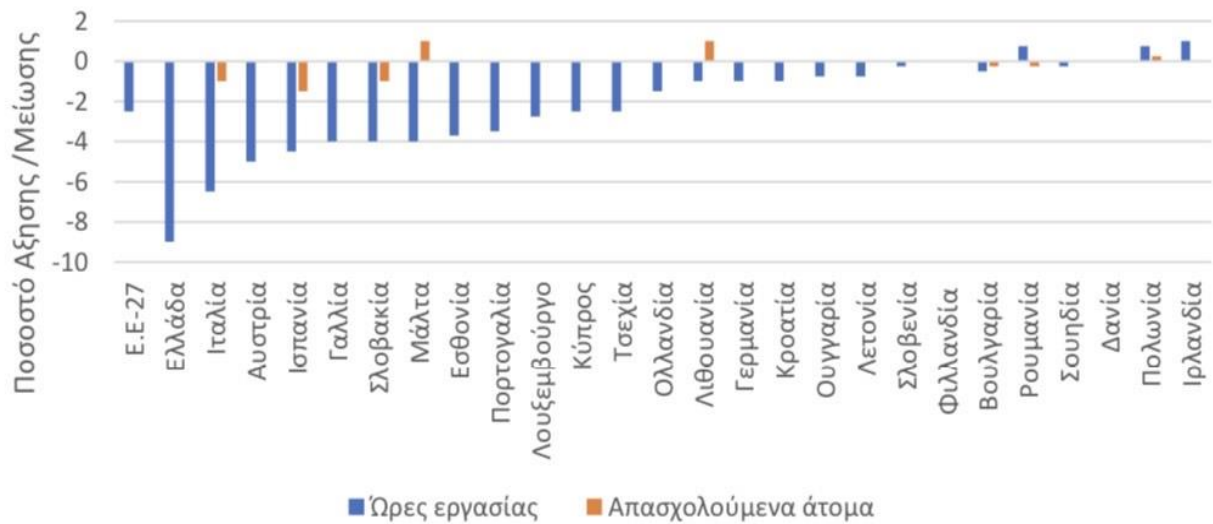
απώλειες θέσεων εργασίας διαφοροποιούνται, ανάλογα με τις συγκυρίες και τις πολιτικοοικονομικές επιλογές κάθε χώρας. Συγκεκριμένα, η Ελλάδα, η Ιταλία και, σε μικρότερο βαθμό, η Μάλτα και η Ισπανία αντιμετωπίζουν μείωση στην απασχόληση με ορισμένες να φτάνουν ακόμα και το -20%, παρά τον ισχυρό πλήγμα στην τουριστική τους βιομηχανία. Η Κύπρος παρουσιάζει τη χειρότερη εικόνα με μείωση της απασχόλησης (-31,6%), ίσως λόγω του μεγαλύτερου βάρους της εποχικής απασχόλησης. Κατά το τέταρτο τρίμηνο, παρατηρήθηκε επιπλέον μείωση των θέσεων εργασίας, ιδίως σε Κύπρο (-35,5%), Μάλτα (-28,6%), Ισπανία (-23,4%) και Ιταλία (-17,1%). Η μεταβολή του μέσου όρου των τριμήνων αντιπροσωπεύει τις δυσκολίες που αντιμετώπισε ο τουρισμός κατά τη διάρκεια του 2020. Παρά το γεγονός ότι όλα τα τρίμηνα δεν έχουν την ίδια σημασία (ειδικά το τρίτο τρίμηνο), όλες οι χώρες παρουσιάζουν έντονη πτωτική τάση στην απασχόληση.

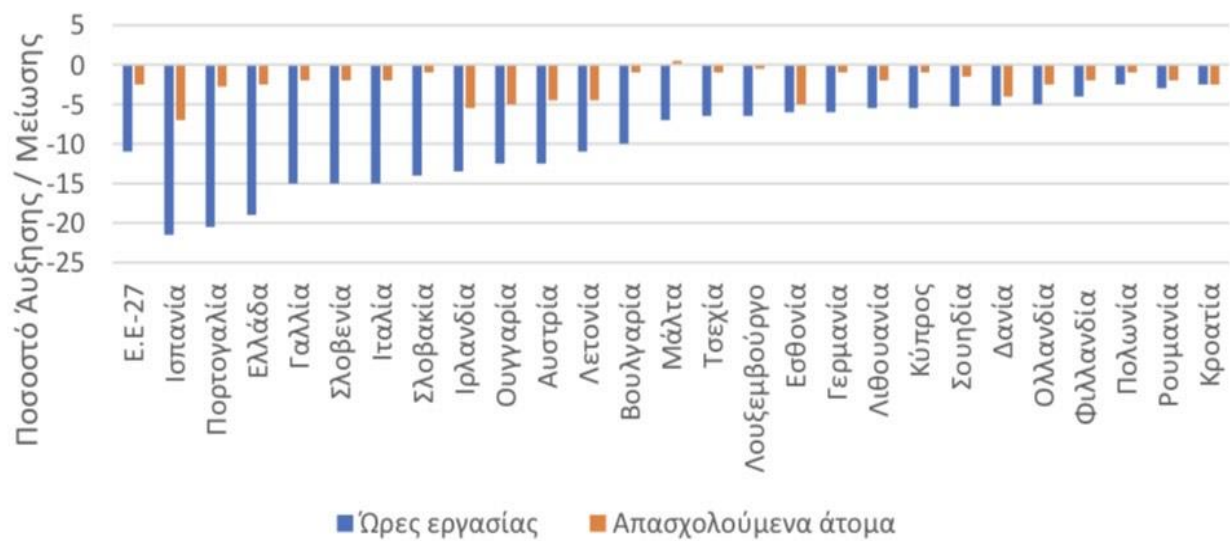
Διάγραμμα 4 : τριμηνιαία και ετήσια αλλαγή συνολικής απασχόλησης σε καταλύματα και εστίαση 2019-2020

Συγκεκριμένα, η Ελλάδα κατέγραψε 2,5 εκατομμύρια αφίξεις επισκεπτών ανά εκατομμύριο κατοίκους το 2019. Αυτή η αύξηση δημιουργεί μια ανομοιογένεια στη γεωγραφική κατανομή της μείωσης της απασχόλησης στον τουριστικό τομέα. Τα υψηλότερα ποσοστά μείωσης παρατηρούνται στις νησιωτικές περιοχές και σε περιοχές που εξαρτώνται έντονα από τον τουρισμό, όπως τα Ιόνια Νησιά, το Νότιο Αιγαίο και η Κρήτη. Ανάλογη εικόνα παρουσιάζει και η Κύπρος. Στην Ιταλία και την Ισπανία, επίσης, παρατηρούνται σημαντικές περιφερειακές διαφορές στη μείωση της απασχόλησης, με ορισμένες περιοχές όπως το Trento στην Ιταλία και τα Illes Balears στην Ισπανία να εμφανίζουν ιδιαίτερα έντονη μείωση, συνακόλουθα των ειδικών χαρακτηριστικών τους ή της νησιωτικής τους φύσης (Găitan, 2020).

Όπως φαίνεται στο παρακάτω Διάγραμμα 4, κατά το πρώτο τρίμηνο του 2020, η Ελλάδα βρέθηκε στην κορυφή της λίστας, δείχνοντας ότι επλήγη περισσότερο από την πανδημία. Χιλιάδες κρούσματα ανά ημέρα, αύξηση της ανεργίας, μείωση του ΑΕΠ λόγω αναστολής λειτουργίας επιχειρήσεων συνέβαλαν σε αυτό το σκοτεινό σενάριο. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι πριν από την έκρηξη της πανδημίας, η οικονομία της χώρας αντιμετώπιζε σοβαρά οικονομικά προβλήματα. Το υψηλό δημόσιο χρέος αυξήθηκε ακόμη περισσότερο λόγω της πανδημίας, καθώς η κυβέρνηση ήταν αναγκασμένη να χρηματοδοτήσει τις αυξημένες δαπάνες για την υποστήριξη των εργαζομένων και των επιχειρήσεων. Η Ελλάδα κατέλαβε την πρώτη θέση καθώς πολλοί έχασαν τις δουλειές τους και οι μισθοί κατέρρευσαν. Από την άλλη πλευρά, η Κύπρος βρέθηκε στην 11η θέση, ελαφρώς καλύτερα από την Ελλάδα, καθώς διατηρήθηκαν οι θέσεις εργασίας λόγω των μέτρων που ελήφθησαν, αλλά μειώθηκαν οι ώρες εργασίας. Κατά το δεύτερο τρίμηνο του 2020, σύμφωνα με το Διάγραμμα 5, η Ελλάδα κατέβηκε στην τρίτη θέση, καθώς η επιδημιολογική και οικονομική κατάσταση της Ισπανίας επιδεινώθηκε, οδηγώντας σε αυξημένα μέτρα, όπως το γενικό lockdown. Και η Κύπρος ακολούθησε μια πτωτική πορεία, βρίσκοντας τον εαυτό της στην 19η θέση (Kapitsinis, et al., 2021)

Διάγραμμα 4 :Απασχολούμενοι και Εργατοώρες 1ο τρίμηνο 2020 (πηγή: eurostat)

Διάγραμμα 5: Απασχολούμενοι και Εργατοώρες 2ο τρίμηνο 2020 (πηγή: eurostat)

Με το άνοιγμα ορισμένων επιχειρήσεων κατά τη διάρκεια του καλοκαιριού, κατάφερε να περιορίσει την εξάπλωση του ιού. Αυτό οδήγησε στην επανεκκίνηση της αγοράς, με την Κύπρο, την Ελλάδα, την Ισπανία, την Ιταλία και την Πορτογαλία - χώρες που ελκύουν κυρίως τουρίστες κατά τη θερινή περίοδο - να επωφελούνται. Η Κύπρος και η Ελλάδα, λόγω του ζεστού κλίματος και του περιβάλλοντος, εξαρτώνται

ιδιαίτερα από τον τουρισμό κατά τους θερινούς μήνες. Αντίθετα, η Ισπανία και η Ιταλία προσελκύουν τουρίστες όλο το χρόνο λόγω του πλούσιου πολιτισμού και της πολιτιστικής κληρονομιάς τους. Ωστόσο, η πανδημία προκάλεσε σημαντική μείωση της συνεισφοράς του τουρισμού στο ΑΕΠ κάθε χώρας το έτος 2020, επηρεάζοντας γενικά τον τουριστικό τομέα παγκοσμίως.

Αυτά τα κράτη μέλη εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό από τον τουρισμό, όπως φαίνεται στον παρακάτω Πίνακα 4:

Πίνακας 4: Εξάρτηση των κρατών από τον τουρισμό

Κράτος	Ποσοστό εξάρτησης από τον τουρισμό
Κύπρος	22%
Ελλάδα	21%
Ισπανία	15%
Ιταλία	13%
Μάλτα	11%

Επομένως, φαίνεται ότι όσο περισσότερο εξαρτώνται οι χώρες από τον τουρισμό, τόσο μεγαλύτερες και πιο σοβαρές είναι οι ζημίες που υφίστανται λόγω των περιοριστικών μέτρων λόγω της πανδημίας, και τόσο δυσκολότερη είναι η οικονομική τους ανάκαμψη. Αυτό ισχύει ιδιαίτερα για χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης όπως η Ελλάδα, η οποία εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τον τουρισμό. Συγκεκριμένα, ο Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού των Ηνωμένων Εθνών προβλέπει μείωση του διεθνούς τουρισμού κατά 60%, με τις ζημίες να ανέρχονται σε ποσό από 840 έως 1.000 δισεκατομμύρια ευρώ για την παγκόσμια ταξιδιωτική βιομηχανία. Επιπλέον, οι εκτιμήσεις για τον τουρισμό εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης δείχνουν μειώσεις από 60% έως 90% στις κρατήσεις σε σύγκριση με παρόμοιες περιόδους προηγούμενων ετών, με την εκτιμώμενη απώλεια θέσεων εργασίας να φτάνει τα 6 εκατομμύρια.

7. Τουρισμός την Επόμενη Μέρα

Καθώς ο κόσμος βγαίνει από τον κλοιό της πανδημίας COVID-19, η τουριστική βιομηχανία στην περιοχή της Μεσογείου αντιμετωπίζει ένα μοναδικό σύνολο προκλήσεων και ευκαιριών. Σε αυτό το κεφάλαιο, διερευνάται η έννοια του «τουρισμού της επόμενης ημέρας» και οι πιθανές επιπτώσεις του στην περιοχή, βασιζόμενοι στα ευρήματα της διατριβής μας σχετικά με τις επιπτώσεις του COVID-19 στον τουρισμό στη Μεσόγειο.

Η άνοδος του τουρισμού της επόμενης ημέρας

Ο τουρισμός της επόμενης ημέρας, ένας όρος που επινοήθηκε για να περιγράψει μια νέα τάση στην ταξιδιωτική συμπεριφορά, αναφέρεται σε αυθόρμητα και βραχυπρόθεσμα ταξίδια που πραγματοποιούνται από άτομα ή μικρές ομάδες, συχνά εντός μιας ημέρας. Το φαινόμενο αυτό απέκτησε μεγάλη απήχηση μετά την πανδημία, με κινητήρια δύναμη διάφορους παράγοντες:

- **Ευελιξία και αυθορμητισμός:** Με την αβεβαιότητα που περιβάλλει τους ταξιδιωτικούς περιορισμούς και τα πρωτόκολλα υγείας, οι ταξιδιώτες αναζητούν όλο και περισσότερο ευελιξία στα σχέδιά τους. Ο τουρισμός της επόμενης ημέρας τους επιτρέπει να λαμβάνουν αυθόρμητες αποφάσεις με βάση πληροφορίες σε πραγματικό χρόνο σχετικά με την ασφάλεια και την προσβασιμότητα (Ardeljan, et al., 2020).
- **Ανησυχίες για την ασφάλεια:** Ο παρατεταμένος φόβος της μόλυνσης από τον ιό έχει αναδιαμορφώσει τις προτεραιότητες των ταξιδιωτών, με πολλούς να επιλέγουν μικρότερα ταξίδια για να ελαχιστοποιήσουν την έκθεση. Ο τουρισμός της επόμενης ημέρας προσφέρει έναν τρόπο να ικανοποιηθεί η επιθυμία για εξερεύνηση και ταυτόχρονα να μετριαστούν οι κίνδυνοι για την υγεία μέσω σύντομων, εντοπισμένων εκδρομών.
- **Ψηφιοποίηση και κινητή συνδεσιμότητα:** Ο πολλαπλασιασμός των ταξιδιωτικών εφαρμογών και των διαδικτυακών πλατφορμών έχει καταστήσει ευκολότερο από ποτέ το σχεδιασμό και την κράτηση ταξιδιών της τελευταίας στιγμής για τα άτομα. Οι κινητές τεχνολογίες επιτρέπουν

την άμεση πρόσβαση σε πληροφορίες σχετικά με καταλύματα, μεταφορές και αξιοθέατα, διευκολύνοντας τις αυθόρμητες ταξιδιωτικές αποφάσεις.

- **Περιβαλλοντικές εκτιμήσεις:** Η πανδημία οδήγησε σε επαναξιολόγηση των ταξιδιωτικών συνηθειών, με αυξανόμενη έμφαση στη βιωσιμότητα και τον υπεύθυνο τουρισμό. Ο τουρισμός της επόμενης ημέρας, που χαρακτηρίζεται από μικρότερες αποστάσεις και μειωμένο αποτύπωμα άνθρακα, ευθυγραμμίζεται με τις αρχές των ταξιδιών με οικολογική συνείδηση.

Επιπτώσεις στην περιοχή της Μεσογείου

Ο τουρισμός της επόμενης ημέρας είναι έτοιμος να έχει σημαντικές επιπτώσεις στο τουριστικό τοπίο της περιοχής της Μεσογείου, επηρεάζοντας διάφορους ενδιαφερόμενους, συμπεριλαμβανομένων των τουριστών, των επιχειρήσεων και των τοπικών κοινοτήτων (Buonincontri, et al., 2021).

- **Διαφοροποίηση των τουριστικών ροών:** Τα παραδοσιακά τουριστικά hotspots ενδέχεται να βιώσουν μια μετατόπιση στα δημογραφικά χαρακτηριστικά των επισκεπτών, καθώς οι ταξιδιώτες της επόμενης ημέρας αναζητούν λιγότερο γνωστούς προορισμούς και εμπειρίες εκτός πεπατημένων μονοπατιών. Αυτή η διαφοροποίηση θα μπορούσε να συμβάλει στην άμβλυνση των πιέσεων του υπερτουρισμού σε δημοφιλείς παράκτιες περιοχές, προωθώντας τη βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη σε ολόκληρη την περιοχή (Argyriou, 2020).
- **Αναζωογόνηση των τοπικών οικονομιών:** Οι μικρές επιχειρήσεις και οι πάροχοι υπηρεσιών μπορούν να επωφεληθούν από την εισροή τουριστών της επόμενης ημέρας, οι οποίοι είναι πιο πιθανό να ξοδέψουν παρορμητικά για καταλύματα, φαγητό και δραστηριότητες. Αξιοποιώντας αυτή την αγορά, οι κοινότητες μπορούν να αναζωογονήσουν τις οικονομίες τους και να δημιουργήσουν ευκαιρίες απασχόλησης, ιδίως στις αγροτικές και λιγότερο εύπορες περιοχές (Argyriou, 2020).
- **Προκλήσεις για τις υποδομές και τις υπηρεσίες:** Ενώ ο τουρισμός της επόμενης ημέρας προσφέρει οικονομικά πλεονεκτήματα, θέτει επίσης προκλήσεις για τις υποδομές και τις δημόσιες υπηρεσίες. Οι τοπικές αρχές

πρέπει να διασφαλίσουν ότι τα δίκτυα μεταφορών, οι εγκαταστάσεις αποχέτευσης και τα συστήματα αντιμετώπισης έκτακτων αναγκών είναι εξοπλισμένα για να αντιμετωπίσουν ξαφνικές αυξήσεις στον αριθμό των επισκεπτών, ιδίως κατά τις περιόδους αιχμής των ταξιδιών (Argyriou, 2020).

- **Πολιτιστική διατήρηση και διαχείριση της πολιτιστικής κληρονομιάς:** Καθώς οι τουρίστες της επόμενης ημέρας αναζητούν αυθεντικές πολιτιστικές εμπειρίες, δίνεται νέα έμφαση στη διατήρηση της πλούσιας κληρονομιάς και των παραδόσεων της Μεσογείου. Οι πρωτοβουλίες τουρισμού με βάση την κοινότητα και οι προσπάθειες διατήρησης της πολιτιστικής κληρονομιάς μπορούν να συμβάλουν στη διαφύλαξη των πολιτιστικών αγαθών, παρέχοντας ταυτόχρονα συναρπαστικές εμπειρίες για τους ταξιδιώτες (Buonincontri, et al., 2021).

Στη μετά-πανδημική εποχή, ο τουρισμός της επόμενης ημέρας αναδεικνύεται ως μια δυναμική δύναμη που διαμορφώνει το μέλλον των ταξιδιών στην περιοχή της Μεσογείου. Αγκαλιάζοντας τον αυθορμητισμό, την ευελιξία και τη βιωσιμότητα, οι ενδιαφερόμενοι μπορούν να αξιοποιήσουν το δυναμικό αυτής της τάσης για την προώθηση της ανάπτυξης χωρίς αποκλεισμούς, τη διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς και τη βελτίωση της συνολικής τουριστικής εμπειρίας. Καθώς περιηγούμαστε στις πολυπλοκότητες ενός ταχέως μεταβαλλόμενου κόσμου, ο τουρισμός της επόμενης ημέρας προσφέρει μια ματιά σε ένα μέλλον όπου το ταξίδι δεν θα είναι απλώς ένα ταξίδι, αλλά μια μεταμορφωτική και εμπλουτιστική περιπέτεια (Buonincontri, et al., 2021).

Συμπεράσματα

Η παρούσα διπλωματική εργασία, σχετικά με τον αντίκτυπο του COVID-19 στον τουρισμό στις μεσογειακές χώρες, με ιδιαίτερη έμφαση στην Ελλάδα, την Ισπανία, την Ιταλία, τη Μάλτα και την Κύπρο, καταλήγει σε διάφορα σημαντικά συμπεράσματα. Ο COVID-19 προκάλεσε σοβαρή οικονομική ζημία στους τουριστικούς τομείς αυτών των μεσογειακών χωρών. Η ξαφνική διακοπή των διεθνών ταξιδιών, τα εφαρμοζόμενα λουκέτα και οι ταξιδιωτικοί περιορισμοί οδήγησαν σε απότομη μείωση των τουριστικών αφίξεων, με αποτέλεσμα την τεράστια απώλεια εσόδων για τις επιχειρήσεις που εξαρτώνται από τον τουρισμό. Η πανδημία υπογράμμισε τη μεγάλη εξάρτηση των χωρών αυτών από τον τουρισμό ως κύρια πηγή εσόδων. Ο δυσανάλογος αντίκτυπος στον τομέα του τουρισμού ανέδειξε τα τρωτά σημεία των οικονομιών τους, τονίζοντας την ανάγκη για διαφοροποίηση και μέτρα οικοδόμησης ανθεκτικότητας.

Κάθε χώρα αντέδρασε διαφορετικά στην κρίση, αντιστατώντας τις μοναδικές συνθήκες, τους πόρους και τις προτεραιότητες πολιτικής τους. Ορισμένες εφάρμοσαν αυστηρά μέτρα αποκλεισμού για να περιορίσουν την εξάπλωση του ιού, ενώ άλλες επικεντρώθηκαν στην εξισορρόπηση των ανησυχιών για τη δημόσια υγεία με τις προσπάθειες οικονομικής ανάκαμψης. Παρά τις προκλήσεις, η κρίση αποτέλεσε καταλύτη για την καινοτομία και την προσαρμογή στον κλάδο του τουρισμού. Οι επιχειρήσεις διερεύνησαν εναλλακτικές πηγές εσόδων, όπως ο εγχώριος τουρισμός, οι ψηφιακές εμπειρίες και οι πρακτικές βιώσιμου τουρισμού, για να μετριάσουν τις απώλειες και να παραμείνουν λειτουργικές κατά τη διάρκεια της πανδημίας.

Οι κυβερνήσεις εφάρμοσαν διάφορες παρεμβάσεις πολιτικής για τη στήριξη του τουριστικού τομέα, συμπεριλαμβανομένης της οικονομικής βοήθειας, των φορολογικών ελαφρύνσεων και των εκστρατειών μάρκετινγκ για την προσέλκυση τουριστών μόλις αμβλύθηκαν οι περιορισμοί. Τα μέτρα αυτά αποσκοπούσαν στην αναζωογόνηση του κλάδου και στην τόνωση της οικονομικής ανάκαμψης. Ο αντίκτυπος της πανδημίας στον τουρισμό είναι πιθανό να έχει μακροπρόθεσμες επιπτώσεις για τις μεσογειακές χώρες που μελετήθηκαν. Οι αλλαγές στη συμπεριφορά των καταναλωτών, οι ανησυχίες για την ασφάλεια και οι μετατοπίσεις στις ταξιδιωτικές προτιμήσεις ενδέχεται να αναδιαμορφώσουν το τουριστικό τοπίο, απαιτώντας στρατηγικό σχεδιασμό και στρατηγικές προσαρμογής για το μέλλον.

Η περιφερειακή συνεργασία και ο συντονισμός αναδείχθηκαν ως κρίσιμοι παράγοντες για την αντιμετώπιση της κρίσης και την προώθηση της βιώσιμης ανάκαμψης. Η ανταλλαγή βέλτιστων πρακτικών, η συγκέντρωση πόρων και ο συντονισμός των προσπαθειών μάρκετινγκ μπορούν να ενισχύσουν την ανθεκτικότητα και την ανταγωνιστικότητα της περιοχής στην παγκόσμια τουριστική αγορά. Η πανδημία υπογράμμισε τη σημασία της βιωσιμότητας στην τουριστική ανάπτυξη. Υπάρχει μια αυξανόμενη αναγνώριση της ανάγκης να δοθεί προτεραιότητα στη διατήρηση του περιβάλλοντος, στην πολιτιστική διατήρηση και στη δέσμευση της κοινότητας για τη δημιουργία ενός ανθεκτικού και υπεύθυνου τουριστικού τομέα για το μέλλον.

Συμπερασματικά, η πανδημία COVID-19 επηρέασε βαθιά τον τουριστικό κλάδο στις μεσογειακές χώρες, αποκαλύπτοντας τα τρωτά σημεία, ενθαρρύνοντας την προσαρμογή και την καινοτομία και αναδεικνύοντας τη σημασία της συνεργασίας και της βιωσιμότητας για την αντιμετώπιση των κρίσεων και τη διαμόρφωση του μέλλοντος του τουρισμού. Συνολικά, με βάση την έρευνα, είναι λογικό να συμπεράνουμε ότι ο τουρισμός ήταν ένας από τους τομείς που πλήγηκαν σκληρά από την πανδημία. Το 2020 υπέστη σημαντικές οικονομικές απώλειες, και η κατάσταση συνεχίζεται και το 2021 με απώλειες και ζημιές.

Είναι εμφανές πως οι κυβερνήσεις, ειδικά αυτές των χωρών της Μεσογείου που εξαρτώνται σημαντικά από τον τουρισμό, δεν είχαν τα αναμενόμενα αποτελέσματα από τις αποφάσεις και τα "ρίσκα" που πήραν τότε. Οι προβλεπόμενες αφίξεις δεν υλοποιήθηκαν, ο ιός συνέχισε να εξαπλώνεται και σημειώθηκαν σημαντικές απώλειες θέσεων εργασίας. Ιδιαίτερα στα νησιωτικά τμήματα των μικρότερων χωρών/οικονομιών όπως Ελλάδα, Κύπρο και Μάλτα, η μείωση της απασχόλησης στον τουριστικό τομέα ήταν ιδιαίτερα έντονη.

Βιβλιογραφία

- Adalja, A. A., Watson, M., Toner, E. S., Cicero, A. and Inglesby, T. V. (2019). Characteristics of microbes most likely to cause pandemics and global catastrophes. *Curr. Top. Microbiol. Immunol.* https://doi.org/10.1007/82_2019_176
- Agarwal B. (2021). Livelihoods in COVID times: Gendered perils and new pathways in India. *World Dev* 139,105312
- Akin L, Gözel MG. (2020). Understanding dynamics of pandemics. *Turk J Med Sci.*, 50, 515-9. 10.3906/sag2004-133
- Al-Omoush KS, Simón-Moya V, Sendra-García J. (2020). The impact of social capital and collaborative knowledge creation on e-business proactiveness and organizational agility in responding to the COVID-19 crisis. *J Innov Knowl.*, 5(4), 279–288
- Ananworanich J, Mellors JW. (2015). A cure for HIV: what will it take? *Curr Opin HIV AIDS*, 10,1-3. 10.1097/COH.000000000000125
- Arbulú, I., Razumova, M., Rey-Maqueira, J., & Sastre, F. (2021). Can domestic tourism relieve the COVID-19 tourist industry crisis? The case of Spain. *Journal of Destination Marketing & Management*, 20, 100568.
- Ardeljan, P., Cismaş, L. M., & Medić, V. (2020). COVID-19: Opportunity or threat for European tourism. *Tims. Acta: naučni časopis za sport, turizam i velnes*, 14(2), 93-101. <https://doi.org/10.5937/timsact14-29177>
- Argyriou, A. S. (2020). The situation in the tourism industry in Greece before and after the outbreak of the Covid-19 pandemic.
- Baldwin, J., Pingault, J.B., Schoeler, T., Sallis, H., and Munafò, M. (2022). Protecting against researcher bias in secondary data analysis: challenges and potential solutions. *European Journal of Epidemiology*, 37, 1-10
- Bansal V, Mahapure KS, Bhurwal A, et al. (2020). Mortality benefit of remdesivir in COVID-19: a systematic review and meta-analysis. *Front Med.*, 7,606429. 10.3389/fmed.2020.606429

- Bansal V, Mahapure KS, Mehra I, et al. (2021). Mortality benefit of convalescent plasma in COVID-19: a systematic review and meta-analysis. *Front Med.*, 8, 624924. 10.3389/fmed.2021.624924
- Boseley, S. (2020). WHO declares coronavirus pandemic. <https://www.theguardian.com/world/2020/mar/11/who-declares-coronavirus-pandemic>
- Brady O, Wilder-Smith A (2021). What Is the Impact of Lockdowns on Dengue? *Current Infectious Disease Rep* **23**(2), 1–8
- Briffa, H. V., & Agius, G. A. (2021). Tourism and COVID-19 in 2020 : the case of Malta as a small state. *Small States & Territories*, 4(1), 75-104.
- Buonincontri, P., Errichiello, L., & Micera, R. (2021). *Post Covid-19: a pathway towards sustainable development in the Mediterranean region* (Vol. 1, pp. 1-288). McGraw Hill.
- Camilli, Marco. (2020). The Impact of COVID-19 on Italian Tourism: The current scenario, opportunity and future tourism organizational strategies.
- Caminade, C., McIntyre, K. M., and Jones, A. E. (2019). Impact of recent and future climate change on vector-borne diseases. *Ann. N. Y. Acad. Sci.* 1436, 157–173. doi: 10.1111/nyas.13950
- Chakraborty I, Maity P. (2020). COVID-19 outbreak: Migration, effects on society, global environment and prevention. *Sci Total Environ* 728,138882
- Chaturvedi K, Vishwakarma DK, Singh N (2021) COVID-19 and its impact on education, social life and mental health of students: A survey. *Child Youth Serv Rev.* **121**,105866
- Chowdhury FR, Nur Z, Hassan N, von Seidlein L, Dunachie S. (2017). Pandemics, pathogenicity and changing molecular epidemiology of cholera in the era of global warming. *Ann Clin Microbiol Antimicrob.*, 16,10. 10.1186/s12941-017-0185-1
- Coninx, J. K. et al. (2009). Pandemic influenza preparedness and response: a WHO guidance document (WHO Press, 2009). https://www.who.int/influenza/resources/documents/pandemic_guidance_04_2009/en/

- Coronavirus Disease (COVID-19) Press Conference 17 February 2020 (2020).
<https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/media-resources/press-briefings>.
- Cuschieri, S., Grech, E., Gatt, A., Cutajar, A., Vassallo, C., Zahra, D., Chatlani, D., Farrugia, F., Cutajar, K., Mifsud, L., Tabone, M. P., Azzopardi, M., Pace, M., Mifsud, N. L., Aldousari, N., Baldacchino, R., Caruana, R., Camilleri, S., Azzopardi, S., Cassar, S., ... Cuschieri, A. (2022). The impact of the COVID-19 pandemic on the Mediterranean region over 18 months: bridging the health outcomes and sustainable development goals. *African health sciences*, 22(4), 551–564. <https://doi.org/10.4314/ahs.v22i4.61>
- Del Chiappa, G., Bregoli, I., & Fotiadis, A. K. (2021). The impact of COVID-19 on Italian accommodation: A supply-perspective. *Journal of Tourism, Heritage & Services Marketing (JTHSM)*, 7(1), 13-22.
- Della Corte, V., Doria, C., & Oddo, G. (2023). The impact of COVID-19 on international tourism flows to Italy: Evidence from mobile phone data. *The World economy*, 10.1111/twec.13380. Advance online publication. <https://doi.org/10.1111/twec.13380>
- Doshi, P. (2011). The elusive definition of pandemic influenza. *Bull. World Health Organ.* **89**, 532–538. <https://doi.org/10.2471/BLT.11.086173>
- Duro, J. A., Perez-Laborda, A., Turrion-Prats, J., & Fernández-Fernández, M. (2021). Covid-19 and tourism vulnerability. *Tourism Management Perspectives*, 38, 100819. <https://doi.org/10.1016/j.tmp.2021.100819>
- Eisinger RW, Fauci AS. (2018). Ending the HIV/AIDS pandemic . *Emerg Infect Dis*, 24:413-6. 10.3201/eid2403.171797
- Elgar FJ, Stefaniak A, Wohl MJ. (2020). The trouble with trust: Time-series analysis of social capital, income inequality, and COVID-19 deaths in 84 countries. *Soc Sci Med* **263**,113365
- El-Sayed, A., and Kamel, M. (2020). Climatic changes and their role in emergence and re-emergence of diseases. *Environ. Sci. Pollut. Res. Int.* **27**, 22336–22352. doi: 10.1007/s11356-020-08896-w

- Figini, P., & Patuelli, R. (2022). Estimating the economic impact of tourism in the European Union: Review and computation. *Journal of Travel Research*, 61(6), 1409-1423.
- Găitan, I. D. (2020). Managing the Coronavirus pandemic impact on tourism in Spain, Italy, Romania and Poland. *SEA–Practical Application of Science*, 8(23), 227-233.
- Gambara, E., Basco, G., & Mucharreira, P. R. (2021). Tourism sector in Italy and Portugal–Some impacts of Covid-19 pandemic crisis. *Tourism and Hospitality International Journal*, 17(1), 138-149.
- Gavriilidis, G., & Metaxas, T. (2024). The Impact of COVID-19 on Attitudes towards Growth Capacity of Tourism Firms: Evidence from Greece. *Sustainability*, 16(6), 2371. <https://doi.org/10.3390/su16062371>
- Glatter, K.A. and Finkelman, P. (2021). History of the plague: an ancient pandemic for the age of COVID-19. *Am J Med.*, 134, 176-81. 10.1016/j.amjmed.2020.08.019
- Giannakis, E., Hadjioannou, L., Jimenez, C., Papageorgiou, M., Karonias, A., & Petrou, A. (2020). Economic consequences of coronavirus disease (COVID-19) on fisheries in the eastern Mediterranean (Cyprus). *Sustainability*, 12(22), 9406.
- Goodich M. (2006). The Black Death, 1346-1353: The Complete History . *Ole J. Benedictow. Speculum*, 81,146- 7. 10.1017/s003871340001945x
- Grima, S., Dalli Gonzi, R., & Thalassinou, E. (2020). The impact of COVID-19 on Malta and it's economy and sustainable strategies.
- Haber, N. (2022). *The impact of the COVID-19 pandemic on the tourism sector in EU Mediterranean states* (Master's thesis, University of Malta).
- Hamel D. (2015). The Battle of Arginusae: victory at sea and its tragic aftermath in the final years of the Peloponnesian War. JHU Press, USA.
- Honigsbaum M. (2020). Revisiting the 1957 and 1968 influenza pandemics. *Lancet*, 395:1824-6. 10.1016/S0140-6736(20)31201-0

- Hu D, Liu B, Feng L, et al. (2016). Origins of the current seventh cholera pandemic. *Proc Natl Acad Sci U S A.*, 113, E7730-9. 10.1073/pnas.1608732113
- Huremović, D. (2019) Brief history of pandemics (pandemics throughout history). *Psychiatry of pandemics*, pp: 7-35.
- Jamison, D. T. et al. (2018). *Disease Control Priorities: Improving Health and Reducing Poverty*, 9 (World Bank, Washington (DC), 2018), 3rd edition.
- Jester B, Uyeki TM, Jernigan DB, Tumpey TM. (2019). Historical and clinical aspects of the 1918 H1N1 pandemic in the United States. *Virology*, 527, 32-7. 10.1016/j.virol.2018.10.019
- Kapitsinis, N., Saroukou, A., Sykas, G., & Psarologos, D. (2021). An overview of the Covid-19 effects on employment during 2020. Evidence from Cyprus, France, Spain, Greece, Italy, Malta, Croatia and Portugal.
- Kilpatrick, A. M., and Randolph, S. E. (2012). Drivers, dynamics, and control of emerging vector-borne zoonotic diseases. *Lancet* 380, 1946–1955. doi: 10.1016/S0140-6736(12)61151-9
- Kim SJ, Bostwick W (2020). Social Vulnerability and Racial Inequality in COVID-19 Deaths in Chicago. *Health Educ Behav* 47(4),509–513
- Kithiia J, Wanyonyi I, Maina J, Jefwa T, Gamoyo M (2020). The socio-economic impacts of Covid-19 restrictions: Data from the coastal city of Mombasa. *Kenya Data in Brief* 33,106317
- Kopecki, D., Lovelace Jr., B., Feuer, W. and Higgins-Dunn, N. (2020). WHO declares the coronavirus outbreak a global pandemic. <https://www.cnbc.com/2020/03/11/who-declares-the-coronavirus-outbreak-a-global-pandemic.html>
- Korinth, B., & Wendt, J. A. (2021). The impact of COVID-19 pandemic on foreign tourism in European countries. *Prace Komisji Geografii Przemysłu Polskiego Towarzystwa Geograficznego*, 35(3), 186-204. <http://dx.doi.org/10.24917/20801653.353.11>
- Kyoon-achan, G. and Wright, L. (2020). Community-based pandemic preparedness: COVID-19 procedures of a Manitoba First Nation community. *J. Community Saf. Well-Being* 5, 45–50.

- Laurencin CT, McClinton A (2020). The COVID-19 pandemic: a call to action to identify and address racial and ethnic disparities. *J Racial Ethn Health Disparities* **7**(3),398–402
- Lindahl, J. F., and Grace, D. (2015). The consequences of human actions on risks for infectious diseases: a review. *Infect. Ecol. Epidemiol.* **5**, 30048. doi: 10.3402/iee.v5.30048
- Lippi D, Gotuzzo E, Caimi S. (2016). Cholera. *Microbiol Spectr.*, **4**, 10.1128/microbiolspec.PoH-0012-2015
- Lunelli, A., Pugliese, A. and Rizzo, C. (2009). Epidemic patch models applied to pandemic influenza: contact matrix, stochasticity, robustness of predictions. *Math. Biosci.* **220**, 24–33. <https://doi.org/10.1016/j.mbs.2009.03.008>
- Malvy D, McElroy AK, de Clerck H, Günther S, van Griensven J. (2019). Ebola virus disease. *Lancet*, **393**, 936- 48. 10.1016/s0140-6736(18)33132-5
- Mariolis, T., Rodousakis, N., & Soklis, G. (2021). The COVID-19 multiplier effects of tourism on the Greek economy. *Tourism Economics*, **27**(8), 1848-1855. <https://doi.org/10.1177/1354816620946547>
- Marques Santos, A., Madrid, C., Haegeman, K., & Rainoldi, A. (2020). Behavioural changes in tourism in times of Covid-19. *JRC121262*, **22**(3), 121-147.
- Marston, H. D., Paules, C. I. and Fauci, A. S. (2017). The critical role of biomedical research in pandemic preparedness. *JAMA*, **318**, 1757
- Medová N, Macková L, Harmacek J. (2021) The Impact of COVID-19 on Hospitality Industry in Greece and Its Treasured Santorini Island. *Sustainability*. **13**(14):7906. <https://doi.org/10.3390/su13147906>
- Menon T, Sharma R, Kataria S, et al. (2021). The association of acute kidney injury with disease severity and mortality in COVID-19: a systematic review and meta-analysis. *Cureus*, **13**:e13894. 10.7759/cureus.13894
- Mofijur M, Fattah IR, Alam MA, Islam AS, Ong HC, Rahman SA, Mahlia TMI (2020). Impact of COVID-19 on the social, economic, environmental and energy domains: Lessons learnt from a global pandemic. *Sustain Product Consump* **26**,343–359

- Moreno-Luna, L., Robina-Ramírez, R., Sánchez, M. S. O., & Castro-Serrano, J. (2021). Tourism and sustainability in times of COVID-19: The case of Spain. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(4), 1859.
- Morens, D., Folkers, G. and Fauci, A. S. (2009). What is a pandemic?. *JAMA J. Am. Med. Assoc.* **321**, 910. <https://doi.org/10.1001/jama.2019.0700>
- Narayanan, N., Lacy, C. R., Cruz, J. E., Nahass, M., Karp, J., Barone, J. A., et al. (2018). Disaster preparedness: biological threats and treatment options. *Pharmacotherapy* 38, 217–234. doi: 10.1002/phar.2068
- Nebehay, S. (2020). WHO says it no longer uses 'pandemic' category, but virus still emergency. <https://www.reuters.com/article/uk-china-health-who/who-says-it-no-longer-uses-pandemic-category-but-virus-still-emergency-idUKKCN20I0PD>.
- Neill, O. (2022). Number of military fatalities in all major wars involving the United States from 1775 to 2023
- Nguyen, H.T. and Ngoc, N. (2019). Comparative Analysis of Advantages and Disadvantages of the Modes of Entering the International Market. *International Journal Of Advanced Research in Engineering & Management (IJAREM)*, 5, 29-36.
- Nicola M, Alsafi Z, Sohrabi C, Kerwan A, Al-Jabir A, Iosifidis C, Agha M, Agha R. The socio-economic implications of the coronavirus pandemic (COVID-19): A review. *Int J Surg.* 78,185-193. doi: 10.1016/j.ijisu.2020.04.018.
- Novelli G, Biancolella M, Mehrian-Shai R, et al. (2020). COVID-19 update: the first 6 months of the pandemic. *Hum Genomics*, 14, 48. 10.1186/s40246-020-00298-w
- Oliveira, M., Mason-Buck, G., Ballard, D., Branicki, W., and Amorim, A. (2020). Biowarfare, bioterrorism and biocrime: a historical overview on microbial harmful applications. *Forensic. Sci. Int.* 314, 110366. doi: 10.1016/j.forsciint.2020.110366
- Papanikos, G. T. (2020). The impact of the Covid-19 pandemic on Greek tourism. *Athens Journal of Tourism*, 7(2), 87-100.

- Papanikos, G. T. (2022). The impact of the COVID-19 pandemic on Greek tourism- updates and comparisons. *Athens J. Tour*, 9, 51-62.
- Paul A, Nath TK, Mahanta J, Sultana NN, Kayes AI, Noon SJ, Paul S (2021). Psychological and livelihood impacts of COVID-19 on Bangladeshi lower income people. *Asia Pacific J Public Health* **33**(1),100–108
- Piret, J. and Boivin G. (2021). Pandemics Throughout History. *Front Microbiol.*, **11**, 631736. doi: 10.3389/fmicb.2020.631736
- Pitas N, Ehmer C (2020). Social Capital in the Response to COVID-19. *Am J Health Promot* **34**(8),942–944
- Plan Bleu (2022). State of Play of Tourism in the Mediterranean, Interreg Med Sustainable Tourism Community project. Cover design and layout by Studio3615 Copy-editing by Connected Languages Services
- Plzáková, L., and Smeral, E. (2022). Impact of the COVID-19 crisis on European tourism. *Tourism Economics*, **28**(1), 91–109.
- Pokhrel S, & Chhetri R (2021). A literature review on impact of COVID-19 pandemic on teaching and learning. *Higher Educat Future*, **8**(1),133–141
- Poulaki, P., Stavrakakis, I., Tarazonas, D., Vasilakis, N., & Valeri, M. (2022). Crisis Management in Tourism: COVID-19 Pandemic in Greece. In *Tourism Risk: Crisis and Recovery Management* (pp. 103-113). Emerald Publishing Limited. <https://doi.org/10.1108/978-1-80117-708-520221007>
- Qiu, W., Rutherford, S., Mao, A. and Chu, C. (2017). The Pandemic and its Impacts. *Health, Culture and Society*, **9**, 1-11. 10.5195/HCS.2017.221.
- Ramamurthy T, Mutreja A, Weill FX, Das B, Ghosh A, Nair GB. (2019). Revisiting the global epidemiology of cholera in conjunction with the genomics of vibrio cholerae. *Front Public Health*, 7, 203. 10.3389/fpubh.2019.00203
- Rathore SS, Rojas GA, Sondhi M, et al. (2021). Myocarditis associated with Covid-19 disease: a systematic review of published case reports and case series. *Int J Clin Pract.*, e14470. 10.1111/ijcp.14470

- Rodríguez-Antón, J. M., & Alonso-Almeida, M. D. M. (2020). COVID-19 impacts and recovery strategies: The case of the hospitality industry in Spain. *Sustainability*, 12(20), 8599. <https://doi.org/10.3390/su12208599>
- Ríos Rodríguez N, Nieto Masot A, Cárdenas Alonso G. (2023) Impact of the COVID-19 Pandemic on Tourism: A Clustering Approach for the Spanish Tourism Analysis. *Land*. 12(8):1494. <https://doi.org/10.3390/land12081494>
- Rogers K. (2020). 1957 Flu Pandemic. Encyclopedia Britannica. Rogers K (ed): Encyclopædia Britannica, Inc., United States
- Rogers K. (2020). 1968 flu pandemic. Encyclopedia Britannica. Rogers K (ed): Encyclopædia Britannica, Inc., United States.
- Ruggieri G & Calò P. (2022) Tourism Dynamics and Sustainability: A Comparative Analysis between Mediterranean Islands—Evidence for Post-COVID-19 Strategies. *Sustainability*. 14(7):4183. <https://doi.org/10.3390/su14074183>
- Sáez A. (2016). The Antonine plague: A global pestilence in the II century d.C . *Rev Chilena Infectol.*, **33**, 218- 21. 10.4067/S0716-10182016000200011
- Sabbatani, S., Manfredi, R., and Fiorino, S. (2012). The Justinian plague (part one). *Infez Med.*, **20**, 125-39
- Sampath, S., Khedr, A., Qamar, S., Tekin, A., Singh, R., Green, R., and Kashyap, R. (2021). Pandemics Throughout the History. *Cureus*, **13**(9), e18136. doi: 10.7759/cureus.18136.
- Saunders-Hastings PR, Krewski D. (2016). Reviewing the history of pandemic influenza: understanding patterns of emergence and transmission. *Pathogens*, 5,10.3390/pathogens5040066
- Shah A, Kashyap R, Tosh P, Sampathkumar P, O'Horo JC. (2020). Guide to understanding the 2019 novel coronavirus. *Mayo Clin Proc.*, 95,646-52. 10.1016/j.mayocp.2020.02.003
- Sigala, M. (2020). Tourism and COVID-19: Impacts and implications for advancing and resetting industry and research. *Journal of Business Research*, **117**(1).

- Singh R, Kashyap R, Hutton A, Sharma M, Surani S. (2020). A review of cardiac complications in coronavirus disease 2019. *Cureus.*, 12:e8034. 10.7759/cureus.8034
- Singh, A., & Sahu, P. (2022). Reflecting on the Impact of COVID-19 on Tourism in Italy. *International Journal of Scientific Research and Management (IJSRM)*, 10, 1066-1071.
- Singh R, Shiza ST, Saadat R, Dawe M, Rehman U. (2021). Association of Guillain-Barre syndrome with COVID-19: a case report and literature review. *Cureus*, 13, e13828. 10.7759/cureus.13828
- Singh R, Shaik L, Mehra I, Kashyap R, Surani S. (2020). Novel and controversial therapies in COVID-19. *Open Respir Med J.*, 14:79-86. 10.2174/1874306402014010079
- Singh R, Rathore SS, Khan H, et al. (2021). Association of obesity with COVID-19 severity and mortality: a systemic review and meta-regression. *medRxiv.*, 10.1101/2021.05.08.21256845
- Singh R, Rathore SS, Khan H, et al. (2021). Mortality and severity in COVID-19 patients on ACEIs & ARBs - a metaregression analysis. *medRxiv.*, 10.1101/2021.03.14.2125
- Smith CA. (1996). Plague in the ancient world: a study from Thucydides to Justinian *Student Historical J.*, 28, 1-19.
- Tabouratzi, E., Vasilakakis, K., & Charamis, E. (2022). Investigation of the effects of Covid-19 pandemic on the tourism sector: Evidence from Greece. *Theoretical Economics Letters*, 12(6), 1958-1969. <https://doi.org/10.4236/tel.2022.126104>
- Tompson, R. N., Gilligan, C. A. and Cunniffe, N. J. (2016). Detecting presymptomatic infection is necessary to forecast major epidemics in the earliest stages of infectious disease outbreaks. *PLoS Comput. Biol.*, 12, 1–18. <https://doi.org/10.1371/journal.pcbi.1004836>
- Tompson, R. N. (2020). Novel coronavirus outbreak in Wuhan, China, 2020: intense surveillance is vital for preventing sustained transmission in new locations. *J. Clin. Med.* 9, 498. <https://doi.org/10.3390/jcm9020498>

- Tompson, R., Gilligan, C. and Cunnife, N. (2020). Will an outbreak exceed available resources for control? Estimating the risk from invading pathogens using practical definitions of a severe epidemic. *J. R. Soc. Interface*, <https://doi.org/10.1098/rsif.2020.0690>
- Tompson, R. N., Tompson, C. P., Pelerman, O., Gupta, S. and Obolski, U. (2019). Increased frequency of travel in the presence of cross-immunity may act to decrease the chance of a global pandemic. *Philos. Trans. R. Soc. B Biol. Sci.* <https://doi.org/10.1098/rstb.2018.0274>
- Tompson, R. (2020). Pandemic potential of 2019-nCoV. *Lancet Infect. Dis.* 3099, 30068. [https://doi.org/10.1016/S1473-3099\(20\)30068-2](https://doi.org/10.1016/S1473-3099(20)30068-2)
- Tompson, R. N., Gilligan, C. A. and Cunnife, N. J. (2018). Control fast or control smart: when should invading pathogens be controlled? *PLoS Comput. Biol.* **14**, 1–21. <https://doi.org/10.1371/journal.pcbi.1006014>
- Tu H, Tu S, Gao S, Shao A, Sheng J. (2020). Current epidemiological and clinical features of COVID-19; a global perspective from China. *J Infect.*, 81, 1-9. [10.1016/j.jinf.2020.04.011](https://doi.org/10.1016/j.jinf.2020.04.011)
- Umakanthan S, Sahu P, Ranade AV, et al.. (2020). Origin, transmission, diagnosis and management of coronavirus disease 2019 (COVID-19). *Postgrad Med J.*, 96, 753-8. [10.1136/postgradmedj-2020-138234](https://doi.org/10.1136/postgradmedj-2020-138234)
- Urbanovics, A., & Teleki, B. (2021). The economic context of the COVID-19 pandemic in the Mediterranean countries: A comparative analysis. *Intersections: EAST European journal of society and politics*, 7(3), 157-177.
- Van Dorn A, Cooney RE, Sabin ML (2020). COVID-19 exacerbating inequalities in the US. *Lancet (london, England)* **395**(10232),1243
- Vayá, E., Garcia, J. R., Suriñach, J., & Pons, E. (2023). Effects of the COVID-19 tourism crisis on the Spanish economy. *Tourism Economics*, 13548166231185899. <https://doi.org/10.1177/13548166231185899>
- Wan, W. (2020). What is pandemic? Why did WHO just declare one? <https://www.washingtonpost.com/health/2020/03/11/whodeclares-pandemic-coronavirus-disease-covid-19/>

- Wassler P, Talarico C (2021). Sociocultural impacts of COVID-19: a social representations perspective. *Tour Manage Perspect* 38,100813
- White, R. J., and Razgour, O. (2020). Emerging zoonotic diseases originating in mammals: a systematic review of effects of anthropogenic land-use change. *Mamm. Rev.*. doi: 10.1111/mam.12201
- World Health Organization (2010). What is a pandemic? [https://www.who.int/csr/disease/swinefu/frequently_asked_questions/pandemic/en/](https://www.who.int/csr/disease/swineflu/frequently_asked_questions/pandemic/en/)
- World Health Organization (2020). WHO Director-General's opening remarks at the media briefing on COVID-19 - 11 March 2020. <https://www.who.int/dg/speeches/detail/who-director-general-s-opening-remarks-at-the-media-briefing-on-covid-19--11-march-2020>.
- WHO Coronavirus (COVID-19) Dashboard. (2021). Accessed: March 14, 2024: <https://covid19.who.int/>.
- Yang Y, Peng F, Wang R, Guan K, Jiang T, Xu G, Sun J, Chang C (2020). The deadly coronaviruses: The 2003 SARS pandemic and the 2020 novel coronavirus epidemic in China. *J Autoimmun* 109,102434
- York A. (2020). Novel coronavirus takes flight from bats? *Nature Reviews Microbiology* 18(4): 191.
- 1918 Pandemic (H1N1 virus). (2019). Accessed: March 12, 2024: <https://www.cdc.gov/flu/pandemicresources/1918-pandemic-h1n1.htm>
- 1957-1958 Pandemic (H2N2 virus). (2019). Accessed: March 12, 2024: <https://www.cdc.gov/flu/pandemicresources/1957-1958-pandemic.html>.
- 1968 Pandemic (H3N2 virus). (2019). Accessed: March 12, 2024: <https://www.cdc.gov/flu/pandemicresources/1968-pandemic.html>.
- Κοντιάδης, Ξ. (2020). *Πανδημία, Βιοπολιτική και Δικαιώματα. Ο κόσμος μετά τον covid-19*. Εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα.
- Μαγιορκίνης Γκ. (2023). *Χρονικό των Ιών. Μικρές Εισαγωγές*. Εκδ. Παπαδόπουλος, Αθήνα

